

LEO ANVELT

ELUHIRM

ROMAAN

1936

NOOR-EESTI KIRJASTUS TARTUS

KORREKTOR K. MARTINSON

2

Tartu Ülikooli
Raamatukogu

196518

O/Ü. „NOOR-EESTI“ TRÜKIKODA TARTUS 1936

ELQHIRM

See kõik algas nii vaikselt, vähemalt mälestustes.

Terveid nädalaid lebas rahu üle kiriku ja kirikumõisa; laupäevaõhtune helivoog kellatornist ei seganud seda, pigemini suurendas veel, samuti kirikuliste tagasihoidlik vestlemine vanal aadlikalmistul ümber valge jumalakoja. Siia tuldi vaikseina ja siit mindi vaikseina ning kui siin midagi heledastigi hüüti või kõvasti karjuti, siis polnud selles ei närvlikkust ega kurjust, nagu selliseis hüüdeis sageli mujal, vaid ka neis oli rahu, oli vaikus.

Suviti rändas taevas valgeid pilvi, hapraid nagu skeptiku palve, . . . ah, ei koguni selliseid, õrnu kuid kindlapiirilisi nagu naiivse hääinimese südametunnistus. Palju lilli kirendas kalmistul ja kirikumõisa aias rõõmustudes päikesest, tuule paist ja vaatleja puhkavast pilgust ning ise rõõmustades neid. Nende kohusetruu närtsimine sügiseti ei tundunudki siis kurvana, vaid ilusa ja endastmõistetava lõpuna ühe õie elu primitiivsele muinasjutule. Kõik oli veel hää: jõuluõhtused hallivaibalised taevad polnud veel masendavad oma kitsuses, olid vaid sõbralikud lumivatiga topitud tekid, mille all

puhkasid tähtlaste naerusärased silmad, või teisipidi, olid kate sellele soojale kodususele, mis ikka levis üle Vanalaane koguduse sel õhtul. Tuule nutust ei kostnud veel hirm tundmatu eest ning sügise ja varakevade heitlevad pilvemäed olid mõnusnaljakad nagu sõbraliikult rüselevad koolipoisid.

Tasa tuksus metsanurga elu. Künti ja külvati ning viljad valmisid lõikuseks. Oldi noor, kilatseti ja ilutseti laupäeva õhtuti kiigel, abielluti, vananeti, surdi. Vahel juhtus ju siingi midagi erakorralist, mõni pussitamine, vanemate-laste tüli, päranduseriid või muud sellist. Kor-raks läbis kihelkonda imestus, hurjutus, klatš, kuid vaikes jälle pea.

Pühapäeviti kogunes kirikusse palju flegmaatseid inimesi. Neile kõneles eestlasest pastor selgel häälel ja lihtsail sõnul meie osast siin maa pääl: tööd teha ning rahulikus usukindluses loota ning ka sellest tulevasest hauatagusest õnnest, kus pole kannatusi, pisaraid, surma. Polles ise keeruline natuur mõistis ta hästi oma lihtsameelseid koguduseliikmeid, leidis neile sobivaid sõnu nii valus kui rõõmus. Ta rääkis talumehelikult, lihtsalt, ning seda ei pannud keegi talle pahakski pääle mõne linnas koolitatud peretütre, kes ihkasid keerukamaid väljendusi, suuremaid žeste ja paatost. Nad igatsesid näha teda kuidagi kõrgemana, kaugemana, mitte nii kodusena, kõnelevana taevateest, mis vaearikas kui tee varakevadel Sütemetsa, kuid mille lõpul vaeva mittepõlgav rändur leiab õnni, palju tõhusamaid metsaküla viljakast põllupinnast. Ent vanad talumehed naeratasid mõistvalt selliste võrdluste puhul ja leidsid jutu tabava ning soolaka.

Sama arvasid ka need vaiksenäolised ja lihtsameelsete, nagu pisut väsinud silmadega pereemad, kes, muide mainitud, olid ka õpetajaproua hellitajad, tuues sellele vahel pühapäeva hommikul, vahel pärast jutlust oma parimate tunnete avaldisena mõnikümmend kannamuna, raismikust nopitud mõõdu maasikaid, kodulinna või muud sellist. Proua püüdis ikka tõrjuda tagasi andi, kuid, kui naised kuidagi ei tahtnud loobuda kinkimisõndsusest, võttis vastu lõpuks. Ja tema tumedate juustega raamitud nägu naeratas siis kuidagi tüdinult ja ühtlasi imeõrnalt, nii et üks noorik väljunult sosistas: ingel.

Teda armastati siiski kuidagi teisiti kui pastorit ennast ja mitte vast nii palju: prouas oli midagi liiga salapärast, habrast ja haledustäratavat, blond ja sinisilmaline pastor aga oli eluselgus ja teorõõm ise. Ta äratas ühistegevust, ergutas seltsielu, edendas vastuolusid lepitades üksmeelt. Kirikumõisa põllud olid harituimad terves kihelkonnas ja puukool kaugemalgi kuulus.

Aed oli pastor Vilmeri suurim armastus. Ta ei tundnud ainult oma taimede füüsilist mina, ei teadnud, milline vajab kastmist hommikul, milline õhtul, kunas ühel või teisel lõigata võrseid jm. sellist, vaid nende hingigi näis ta tundvat, vestes kasvudega juttu mingi sõbraliku sentimentaalsuseks mittevesistuva hellusega.

Mõnel kuumal suvilõunal, kui tähtsamais toiminguis juhtus vaheaeg, õpetaja rohis oma naisega sama peenart. Kui siis proua, vaadeldes väljakisutud umbrohuhunnikut, muutus pisut elegeiliseks ja kõneles õrna irooniaga piimohaka vägistatud elukäigust või leinas mõnda kibetösist

nõgest, siis õpetaja oskas ikka naljatades lohutada seda kurbust, mis naise juures polnudki ainult teesklus ja nali. Ta võis kõnelda siis otse kui umbrohule jumala-armu andes, rääkida mõtteist, mida omab selle surm, võimaldades kasvamist paremal ja täiuslikumal või sellest pääle surma ootavast aust, aust kõduneda tähtsal kohal — kompostihunnikus ja kunagi tõusta uuele elule mägisuure ja päikekuldse kõrvitsa ihus. Ja kui ta nii kõneles ning tema mehisele näole pisut lapselik naeratus ilmus, see nii usaldust võitev ja julgustav naeratus, siis puhkes prouagi vallatult naerma, nimetas meest kõikide lohutajate kuningaks ning kroonis teda võrnheina väärdiga loorberi puudusel.

Vana kirikumõisa avarate akende ees langesid sirgjoonselt nõrga kreemika varjundiga kardinad ning nende sõelutult põrandale voolav valgus näis eriliselt rõõmus ja puhas. Sama muljet sisendasid seintel ripuvad roiutavhelged suvimaastikud ja koopiad mõningaist Uhde lihtsameelis-humaanseist piibliloopildest. Aga siin oli ka ristilöödu kujusid, musti kurbi raamatuid ning aknakapid olid haruldaselt sügavad, välismaailma kaugele lükkavad.

Sellises ümbruses kasvas Vilmerite ainus poeg Valdemar ehk Valt, nagu üteldi kodus. Tasa möödusid siin päevad ning nende rahust kerkis vahel mõni kindla-piirilisemgi rõõm, mõne jõuluõhtu helendus, koogi sulavus keelel, mõne külalise tulek ning muud sellist. Aga ilusam kui kõik see oli ometi siis, kui võis lebada vaibal kamina ees ju kuulata muinasjutte emalt või hiljem ise lugeda neid, kui männihalud lõbusasti praksusid ja

punakad helgiplekid jooksid mööda poisi kõhnu sääri, rohelisi sametpükse ja šatäänjuukseid.

Palju lõbusaid rännakuid muinasmaale oli juba seljaga, kui ema tõi valiku Anderseni lugusid. Ja nüüd saabus ilusaim. Aga nagu sageli suur õnn on habras ja valuriivav, nii ka siin. Miks põles kaupmehepoja lendav kohver ja printsess tornis ootab asjata oma õhulaevnikku — türgi jumalat, kuna see hulgub abitult kurbi muinasjutte vestes mööda maailma? Miks suri too noor kunstnik, keda vasksiga sõidutas mööda uinuvat Florenzi, enne tema esimese pildi näitusele jõudmist? Miks pidi tumm merinaisuke, kes ohverdas nii palju armastusele, jätma teisele printsi? Miks pidi ta ise surema just seepärast, et oli nii hää ja jättis tapmata magava printsessi — oma ihaldatud pruudi? Sellised jutulõpud võisid teha minutikümneiks kurvaks ja vaiksiks ning hiljemgi neid mäletades kordus sama nukrus. Siin esmakordselt suuremad valud voolisid poisi hinge, ilusad kauni kunsti serveeritud piinad, kannatused, mida isegi kannatada on õnn. Siin õppis ta kaastundetsema ja nautima oma kaastundmust kui midagi õilist.

Nii hakkas ta märkama ümbruse tusaseid nägusid, otsima põhjusi inimeste nukrusele ning leidma neid, kuigi väga fantastilisi ja valesid sagedasti. Ja see poisi ärkava südame hellus ei kuulunud ainult inimesile, vaid ka loomile ja taimile. Küllap neilgi olid oma rõõmud ja mured sarnaselt inimeste omile. Võililled sosistasid eelsuve keskpäeval: „Päike on soe ja hää ning meie oleme nii rõõmsad, et särame.“ „Külm, külm,“ sädistasid varblased talvel õues, ja kuid lund sadas, siis pidi neil tunduma nagu Pöial-Liisil muinasjutus, iga väike helb väärís pangetäit meie kaela. Valt kujutles seda

nii elavalt, et hakkas ise lõdisema mõtte juures. Ja see oli pisut kurb ning eriti nukraks tegi, et linnud ei usaldanud tulla kööki sooja, vaatamata leivaraasest meelitusrajale.

Kuid see ununes ju varsti. Üldse oli vähe selliseid sündmusi, mis jätsid halbu mälestusi. Vahel oli küll pisut igav, kuna majas puudusid teised lapsed, kuid tihti sai naerdagi küllalt — olgu siis, et mängiti emaga toast tuppja joostes matsu või kuulati köögitüdrukult Kaval-Antsu ja Vanapagana lugusid. Ja kui kord oli õpitud tähti, kuis oli ema leidnud siis naermapanevaid võrdlusi tähevormidele ning teravmeelseid lauseid, kuhu põimis aabitsast äsja veeritud „ai“ või „oi“ silbi. Ning Valt ei osanud veel märgata, kuna ta vähe inimesi võrdles, et ema naerus oli liiga palju heledust ning vähe soojust.

Ajuti tulid pastoriproua üle mingid luksusnukruse hood, nagu neid vahel tuntakse nähtavasti kaugete asjade pärast, sest ilmselt puuduvad lähedad põhjused.

Pühapäevakoolis kiindusid temma järelmõtlikud lastepilgud, kui jutustas Kristuse kannatuskäigust okaskrooniga juustes. Aga siis kõneles ta äkki oma pääst fantaseerides, endalegi ootamatult improviseerides neist verehigipisaraist, mis langesid väsinud Jumala ihust okaste ja siseheitluse surutuina teetolmu. Ja säääl nad kivistusid läbipaistvaiks verihelmeiks. Ei keegi kisavast, sõimlevast, uudishimustavast inimhulgast märganud neid õiliskive jalge all . . . Vast teisel hommikul ao jahe duses rändurid tulid, nägid neid maanteel, korjasid ning viisid kaugeile maile. Aga üle igauhe, kes kummardus tolmu ja noppis sääält Kristuse veripisara, langes kum-

maline võlu: ta nimelt ei suutnud suhtuda armastuseta ühtegi ligimesse. Ja sellest tuli palju hääd maailma, aga ka palju kannatusi ja abituid pisaraid, pisaraid, mida sageli keegi ei näe ja mida ainult inglid korjavad unustuse ning teadmatuse tolmust.

„Kas sa ei kõnele liiga vabalt ja raskelt?“ küsis pastor. „Ja siis see lõpp hääde inimeste pisaraist, oli seda lastele vaja?“

Ning nüüd õpetaja jutustas ise midagi rõõmustavat, mingi loo, kus kurjus ja häädus said kiiresti juba siin maa pääl pälvitud palga. Ja siis prouagi võttis enda pessimismikalduvused ning rääkis midagi sangarlikku ja julgustavat, nii et teo ja püsivusevaimustus sädeles tüdrukute ja poiste silmis.

Aga hiljem kirikumõisa salongis seistes, õhtu hallitades ruutude taga, teda valdas mingi tühjuse- ja roidumusetunne. Oli ta kõnelnud liiga palju? Mida teadis ta, mida uskus ta? Oli siis häädus nii võidukas maailmas?! Kuis võis Jumal, kes siin lubas nii palju halba, olla kuskil hää? Oli midagi säälpool hauda või oli ainult siinpool maailm oma kannatava liha ja mädanevate õitega? . . . Nii ta mõtiskles leidmata mingit vastust, kuna sõrmed otsisid noodivirnast mõnda Chopin'i tööd, et nukrustada mõistete asemel vanal tiibklaveril sammalpehmeis ja videvikjahtuvais helides. Ja siis ta mängis ning iga heli uuristas enam pinda ta jalge alt. Jäi ainult hõljuv kukkumine kuhugi. Oli ilus ja kole ühtlasi. Kõik lagunes tasaseiks kaebavaiks viiseks, ammu polnud enam Helga Vilmerit ja ta käed klaviaatuuril olid vast ainult juhus mingist unenäost. Ning kui ta nii mängis, kui melanhoolsete silmadega taks pedaalide kõrval hulahtus, siis Valti vahel läbistas kerge ju-

bedus, hirm ei tea mille eest, halb ja siiski kuidagi magus.

Mitte alati ei püsinud Jumala õnnistav rahu üle Vanalaane kirikumõisa, katsumisigi saabus vahel. Nii kunagi Helga Vilmer haigestus raskelt.

Ühe talveõhtu videvikus pastor Tiit Vilmer istus oma naise voodiserval, pisut küürus, peod põlvili toetunud ning ei teadnud, mida öelda. Teispool mitte-tarvitatavat ust, mis oli otse voodi jalutsis, lebas Valt sohval ja mõtiskles. Aga siis äratasid teda kuulatama hääled kõrvaltoast.

Emma sosistas:

„Kuis sa arvad, kas tunneme veel taevas siinseid tuttavaid ja sõpru ära, saame kokku nendega?“ Mingi paluv uudishimu oli naise hääles.

Pastor, kes muidu haigeile leidis ikka ruttu vastuseid, vaikis nüüd nõutult, aga lõpuks vastas põigeldes:

„Usun, et meie suurim õnn sääl on Jumalat näha ja tunda . . .“

„Ja neid inimesi, kes meid huvitanud siin, meie ei leia vast iial enam? . . .“ jätkas naine nukralt ja unistavalt. Pastor ei vastanud, vaid ainult naeratas.

„Kas Elli on unustanud täna kütta?“ algas siis jälle haige.

„Ei. Siin on ju päris soe!“

„Soe?!“ sosistas naine uskmatult. „Soe?! Kogu elu oli külm, ja nüüd on nii vähe ihu . . . ja südamel on jahe ja kahju. Ja vahel on, nagu ma poleks omanudki ihu . . .“

„Sinu ihu oli nii puhas,“ arvas pastor abitult.

„Nii puhas, nii puhas nagu tükk jääd,“ rääkis haige tötates. „Helisev, läbipaistev, selge. Rõõmus tükk jääd päikesekiirte murdumistantsus ja ise nii külm, nii külm . . . ja . . .“

„Ära kõnele nii kibedasti,“ ütles õpetaja hellalt. „Sa tõi nii palju ilu minu majja. Eks minagi ole ikka püüdnud, et kõik oleks hästi. Eks see olnud kõik ilus?“

„Ja . . . vist see oli. Aga vahel tundub, et see meie häädus üksteisele oli nii kahvatu. Püüdsime nagu olla kõigile hääd, aga ühelegi ei jätkunud meil palju armastust. Ja meie mõtted mõistsid küll üksteist, aga . . .“ ja siin naine peatus äkki kohendades tekki ümber oma väriseva ihu.

Proua paranedes näiliselt muutus kõik harmooniliseks kirikumõisas. Tuli kevad. Õpetaja oli õnnelik. Ta töötas mitme eest ja naeratas sõbralikult kogu maailmale: nii lille- kui ka kurgitaimile, kirikumõisa „luge-ma“ tulnud pruutpaarele või sõnnikuveotalgulistele, võrsuvatele põldudeavarusele ja laantesügavusele selle ümber ning eriti tänulikult esimesele kellalöögile laupäevaõhtusest tornist.

Ja õhtul ta naeratas oma naisele hääd ööd soovides ning heites voodisse, kus uinus töö- ja tahteromantiku raskesse unne. Helga Vilmer aga ei suikunud nii pea. Miks? Kas selle noorkuu sirbi pärast, mis piilus läbi akna ette kummardunud õunapuu õite, kas selle sooja vihma pärast, mis rabistas katusel, otse kui oleks pilvede Jumal tundnud mingit suurt õnne, ja peaks nüüd rõõmust aina nutma, nii häält, elutootavalt, kuidagi vabanenult ja lahendunult? Ei tea.

Aga Valt märkas vahel ööseti ärgates, kuidas ema pikas valges särgis istus aknalaual öötaeva hõõgusisel taustal ning ta nägu oli siis nii väga hää või ka väga kurb, aga ikka selline, et vaadates teda pidi paariks hetkeks kinni pidama hinge.

Aga päeviti pärast selliseid öid oli pastoriproua sageli väga pedantne. Kalgi ja resoluutse ilmega kõndis ta majas ja aias, viskas energilise žestiga tulle mõne vana luuletuskogu või kuivanud lille roosakaanelise albumi vahelt, segas teenijaid aitamise ja juhatamisega väiksemaiski piasjus. Raskelt heitles ta tunnete vormituse vastu iseendas ning iga korralagedus väljaspool erutas teda pahandama. Kartes end liialt laiali valguvat tunnetesse ja tundekestesse liialdas ta vastukaaluks pimedada distsipliinikultusega enda ja teiste juures. Oma kuuendal ja seitsmendal eluaastal õppis Valt enam ja enam tundma oma ema sellest küljest. Helga Vilmer hakkas teadlikult ja kohusetruult suhtuma oma poja kasvatusse.

Noil ajal ema polnud koguni rahul poisiga, kes kõneles vanainimeste juuresolekul söögilauas, küsitles liiga palju, armastas lahti teha mängides oma sametkuue nõöbid, kuigi kuub oli ilus just, kui ta hästi hoidis end vastu keha, sai liiga ruttu plekke rietele ning pani õunu taskusse ilma väikest salvrätikut ümber sidumata. Või, kuis võis üks pastoripoeg pühapäeval teha hiiglamüdinat ja kära mängides üksipäini vedurit kirikumõisa aias või hullates pooli tunde köögitüdrukuga, „just nagu mõni küla-Jaan oma pruudikesega“, nagu proua ütles mingi eriti laia põlgusega.

Igapäev leidis ta aina uusi eksimusi tegudes, mis Valdile olid tundunud seni nii endastmõistetavad. „Ah

neid poisse, neid poisse!“ hädaldas ikka proua. „Oleks mul ometi mõni väike Helmi või Lilli, vaat see oleks pai. Aga poisid karupojad, ei nemad oska oodata ega vagusi olla kunagi.“

Ning pahuralt jutustas proua jälle kord pastorile, kuis ta oli igatsenud endale tütart, puhast, vaikist, tasast, nii nagu ta ise oli olnud kord lapsena.

Mahalöödud silmil kuulas Valt selliseid kõnelusi, mille üle tal oli palju aega järgi mõtelda üksilduses. Ikka jälle töötas ta olla vaiksem ja parem. Aga kui põhjused rahulolematuseks temaga tihenesid, siis õppis ta vähehaaval tundma paha südametunnistust ning aina suuremat aukartust oma ema vastu, kes näis nii teadlik kõiges ja ilmeksimatu.

Raske oli aimata ema võimalikke keelde. Palju lihtsam oli meeldida talle mõnda soovitud tegu tehes kui soovimatut tegemata jättes. Seepärast oli tõesti hää, kui teda kästi köögis aidata taldrikuid kuivatada, kaevata väikese labidaga maad või puhastada rohust peenraid. Ja siis, kui Valt vahel ütles, tüdinenud kummardamisest:

„Mu selg valutab, ma enam ei taha,“ siis ema manitses veel pooleks tunniks tööle, rääkides endavõitmisest, mille najal kasvatakse korralikuks inimeseks. Ja Valt siis mehistuski ning töötas kaua, nii et oli tegu tema õhtulekutsumisega. Ja siis oli tal hää söögiisu, keha mõnusväsinud ning rahuliku hinge uni sügav. Sama rahulik-kindel tunne täitis teda nagu siis, kui oli lahendanud terve õhtupoole aritmeetilisi ülesandeid mõne muinasjutu lugemise asemel. Oli nii tore juurelda, proovida, leida ning õhtusöögil vastata isa küsimusele, et lahendas tervelt kümme ülesannet ning kuulda teda

tunnustavalt hindavat: „Tubli poiss.“ See õnn oli hoopis parem ja selgem veel nende õhtute omast, mil lebati kamina ees vaibal, loeti Anderseni või Wilde'i „Õnnelikku kuningapoega“ ning mil ööd järgnesid nukrate unenägudega.

Nii kasvas Valt keset liialdatud tundetsemist, paurat ja tujukat nõudlikkust ning puhangulist tööd ning harjus ise palju tundetsema ja mõtisklema, kuid vähe ja hooti töötama, mõistes ja otsides sääljuures vähem töö- rõõmu kui vanemate tunnustust.

II

Väga väike oli teiste laste osa Valdi varajases elus. Ainult harva nägi ta Tallinnas elava onu lapsi ning nendegagi ei tekkinud tihedat sõprust. Onu poeg oli Valdist aastaid vanem ja selle tõttu erihuvidega, haiglane väike onutütar aga ikka kartlikult enesesse tõmbunud. Oma kolmandat sõpragi nägi Valt väga juhuslikult. Juba see tutvus ise oli alanud juhuse armust. Kirikumõisa sulase ehk kutsari, nagu ütles rahvas, kes nägi teda õpetajaga ringi sõitvat, jalg haigestus verimürgitusse. Lähemast alevist, paari kilomeetri tagant sõitis teda vaatama arst. Ning seekord oli ta võtnud kaasa oma väikese sõiduhimulise tütre.

Vilmerite palvel jäi arst kirikumõisa lõunaks. Ja kui hiljem vanad ajasid saalis juttu, Valdil tuli veeta Linni aega. Esmalt ei läinud see kuidagi — kannid tundusid vanad ning ei innustanud mängima; aga aegamööda koduneti siiski teineteisega kõrvu põrandal lebedes, pastori leksikonist pilte vaadates.

Ja paar kuud hiljem istusid nad mõlemad ühel õhtul tiibklaveri all doktori halvasti valgustatud võõrastetoas.

Pimeduse avatud ustest suubus tondihirm ja vaikus. Aga sinna ei pruukinud ju vaadata. Tore oli klaveri alt jälgida, millise haarava selguse ja valjusega löid klahvid keeltele. Linni ema mängis. Sääl oli müristamist, tuult, marjade langemist korjaja peost tühja toobi põhjale, metsakoha ja eksinud lapse huikeid. Ja siis tuli midagi kergelt rõõmust, väga harmoonilist ja vaiksekssulavat. Lapsed jäid seda kuulates hoopis vakka. Valt oli teadvusetult asetanud käe ümber Linni piha ja nende ettekalutunud pääd olid üksteisele lokkeriivavalt ligi.

Ja järgmisel suvel kuulus ta ühe päeva mälestustesse, mis oli üks kaunimaid Valdi üksildases lapsepõlves. Valt mäletas hästi seda selget lõunat, mil ema läkitas ta alevisse ühele vanale saksa daamile viima mingit moosikeetmise retseptiraamatut. Poiss läks rõõmsalt, unistades vedades paljaid jalgu soojas paipehmes valkjas teetolmus. Vanapreilit polnud kodus. Kui Valt oli jätnud raamatu naabrite ületada, ta ei kiirustanud tagasimineku. Ta lonkis edasi mööda maanteed, mis viis paralleelselt jõe, viimasest ainult õitsvate kartuliväljade läbi lahutatult. Oli ilus. Kartuliõite õrn valge ja pehme lilla oli kui tolmukorruga kergelt looritatud sära. Kartulid toodi Ameerikast, teadis Valt, ning see kauge päritolu andis neile mingi salapärasuse. Küllap Valtki saades suureks toob mingi kasuliku seemne mõnelt veel leiutamata saarelt . . . Ja edasi säääl väljakeste taga oli jõgi, sinine unine vool kõrkjate mitmetoonilise roheline vahel. Jõgi oli väga sügav. Sääl pidi leiduma kohti, kus ükski mõõtmine polnud saavutanud seni põhja, kohti, nagu Selli haud, Rahakatla auk, Karjalapse ja Eksinud Heinalise haud.

Ja nüüd tuli üks lootsik ujudes. Suur, kuld-rohelises kleidis tüdruk istus päras ning temast palju väiksem poiss sõudis. Sõiduk peatus. Tüdruk kummardus üle paadi vastaspoolse ääre võtma midagi veest. Valt ei näinud mida, aga talle meelestus, et vesiroosid pidid õitsema. Võib-olla oli see neiu säääl mõni välismaalanna, kes sõitis tuhandeid versti vett pidi, risteldes järvi ja meri, kandes vahel paati üle maa ning sõudes siis pidi kanaleid, milliseid suubus muidugi mitu sellesse purskallikalisse jõkke.

Fantastilised mõtisklused tulid ja läksid. Poisil oli hää, tal oli küllalt endast ja oma unelmaist, ta oli õnnelik omas üksildases külluses. Ta poleks tahtnud koguni kõnelda oma mõtteist inimestega, kes enamasti sellised nagu kirikumõisa köögitüdruk, kes ikka armastas hüüda tema oletuste ja kavatsuste puhul: „Oh, tühi mõte, tagane ja mine oma teed!“

Veski juures ehmatas kaagutav hanekari poisi mõtisklusist. Ta põgenes üle paisu teisele kaldale. Siin oli ilus: vanade puude varjud keerduis radade punakal liival, läbi puhmastiku metsiku lopsakuse voolas kärmas oja, mis tuli veskiga samal paisul töötavast saekojast. Keset vett ühel kivil seisis paljasjalgne väike valges kleidis tüdruk, kummardunud selg Valdi poole, peod põlvili toetunud. Kaldakäänu taga sulistasid kaks kääritud käistega poissi. Valti ei märgatud.

Tütarlaps, just nagu jätkates juttu, manitses poisse kojuminekule. „Aga, Alf, sa pidid aitama emal rohida peenraid pärast lõunat,“ tuletas ta meelde. Poisid, kellest üks hakkas kaldakamarat sõtkuma ja teine arali sõrmi ootas urkast väljaronivat saaki, tundsid end tähtsa töö tõttu vabad vastamiskohustusist. Aga kui tüdruk

juttu ei jätnud, tuli lõpuks pahur vastus: „Mõni häda! Mine ise! Parem kaaguta kodus, kui et siin lärmad.“ Pausile järgnes sosinaks alanenud jutulõpp: „Ole tasem, vähid kardavad lärmi . . .“

„Ma lähen siis, aga küll sa oma ema käest veel saad . . .“ Tüdrukuke pööras enda ümber ning valmistas kaldale hüppama. Nüüd nad vast tundsid teineteise, Linni ja Valt.

Pool tundi hiljem mängisid nad Linni aias keksi. Poiss kaotas algajana ikka, aga tüdruku korduv võidurõõm ei kurvastanud teda. Oli nii lepitavalt soe see päälelõuna ning ta äsjaste unelmate suurus oli teinud ta rahulikuks, väikesist asjust solvamatuks.

Ja siis kõneldi metsast. Valt oli olnud emaga Männikünka liivamägedel. Sääol oli kaunis. Linni polnud sääol iial käinud. Ta ei julgenud minna üksi metsa, ta kartis usse. Alf oli näinud hiljuti üht ligi süllapikkust. Valt ei teadnud Alfi? Ei? . . . Noh, see sinise pluusiga poiss, kes püüdis vähke. Alf küll ei kartnud usse, aga ema ei lubanud tal välja ühes Alfiga. Ja üksi ta ei julgenud.

„Lähme praegu“, leidis äkki Valt. „Ma ei eksi.“ Linni jäi mõningate kõhkluste järgi nõusse. Ta pani kingad jalga ning nad väljusid aiast. Põllupeenrail Linni hoidus kartlikult eemale muti mullahunnikuist. Alf oli öelnud, augud neis olevat ussiaugud. Valt oli arvanud seni neid muttide omaks, ent ta mõõnas, et osa võiks kuuluda nõelussele: ja nende suure tiheduse tõttu ta hakkas tundma muret oma paljaste jalgade pärast. Astudes libedale puupulgale või plinkjama rohu riivates sääri, kaes ta sageli kartlikult maha küsides mõttes, kas ta ei puudutanud mõnda ussi. Ja metsaeelsele heina-

maale jõudes hakkasid ta silmad sasitud kõrrestikus aimama aina rästikute vingerdusteid. Aga ta ei lausunud Linnile midagi oma hirmust ja valvelolekust, mis aegamööda lõdvenes, kuna midagi ei juhtunud.

Ja siis tuli mets. Tüvede sambad ja oksade ripnepurikalised võlvid näisid lastele määratukõrged, kraavid ülisügavad, kõik teed eesmärgini ja koju rääkimata pikad. Üksinduse salapärasus valdas neid ühes õrna lõhnava jahedusega. Mätaste vahel soperduvad nirekesed, mis kandsid taeva ja oksade-roheluse lõpmatus pisikärestikes ja kosestikes üha purunevat pilti, olid kui jõed kuskil kaugel troopikamaal, salapärased, vähe uuritud. Ja üksik leht neil kihutas julgete avastajate paadina sõnajalasaarte ja kõrge heina vahelisse sumedusse, kus kaldalt pääkohale ripnevail õhujuuril mürasid ahvid, väänlesid hiiglamaod ning varitsesid inimesesööjad pärismaalased. Poiss nägi seda kõike selgelt enda ees, ehitades eideetikuna värvirikkaid filme neist pildest, mida oli näinud isa leksikones ja paaris saksakeelses reisikirjelduses. Ta jutustas kõike tüdrukule, improviseerides talle fantastilisi reisilugusid. Asjalikum tütarlaps jälgis tema vaimustunud jutustust pisut tuimalt, vaikides. Aga poiss nägi selles vaikimises otse andumist tema jutule, tema unistuste mõistmist ning oli õnnelik, et võis jagada kellegagi oma nägemusi . . .

Ka Valt ei jää kauaks kodumaile. Juba tuleval suvel teeb ta pikema sõidu üle Eesti, õhulaevaga muidugi. Kuidas? Ah, kust ta saab selle laeva? Pole midagi lihtsamat kui ise valmistada selline: on vaja ainult üks tühi kast, ning sellele siduda külge mõningaid laadal müüdavaid õhupallikesi, mis tõstavadki kasti üles. Ainaks raskuseks asja juures oli, kuis laskuda ilma mõnda

palli täiesti kaotamata, ära lennata laskmata ning kuidas juhtida sellist pilvesõidukit, kuid küllap ehk saab lahendada needki küsimused tulevaks suveks. Tuleb siis Linni temaga kaasa? Neid kahte ikkagi suudab kanda see laev, kui nad muud ei võtagi kaasa, pääle mõne „Lastelehe“ aastakäigu vast . . . Ja mida oleks neil vaja? Söömiseks on metsades suviti küllalt marju ja palituid, neid nad muidugi ei vaja, sest suvel ei lähegi külmaks ning ainult suurte inimeste rumalveider kartus käsib neid õhtuti ajada selga palitu, kuigi on ometi nii hää ja vaba joosta kuueväel . . . Ah, ja, üht vene lippu ei tohi ka unustada riputamast kastinurka, muidu tulistatakse neid saksa zeppeliini pähe. Ja, kui tuleb õhtu, siis nemad laskuvad keset mitmevärvilisi pilvi, mille küljest võib käsi välja sirutades murda tükke mälestuseks, ilusaid, marjaželeena läbipaistvaid ja magusaid, mitte selliseid igavaid vasikasülthalle, nagu nägi kirikumõisa kutsar Tarassaare kõrtsi taga heinamaal, vaid kauneid, värvilisi, ilusa õhtu pilvekilde.

Selliseis kõnelusis läheneti liivakünkaile, mida päike kuldas juba õhtueelse säraga.

Nad mängisid kaevates keerukaid käigustikke ja koopaid kollasesse seinä. Ehtasid nende ette terrasse, treppe, löid alleid pohlavarspuukesi istutades. Nad fantaseerisid kõneldes tasa. Poiss löi romaane, mis mängisid kaevandeis ja kaljulosses, tüdruk kujutles ema ning mängivaid lapsi avaras lossieelses, mõne õienupuga tähistatud aias. Need lood ei põimunud üksteisega . . . Aga nende fantaseeringud ei pörkunud ka üksteisega, neil oli mõlemal ruumi, nad olid mõlemad õnnelikud oma kujutletud täiuses, kumbki omal viisil.

Oli hilja, kui nad läksid väsinuina koduteele. Nad valisid teise tee kui tulles. See viis raudteevalli pidi. Hämardus. Oli neljapäeva õhtu ning rahaaukude tuled võisid süttida igal minutil. Taevas mähhkus halli ning hõbedasse. Hilinenud karja tilksatused lakkasid kauguses. Heinamail tihenes udu. Mõne sellest väljaulatuva talukorstna suits tõusis püstloodselt. Nad vaikisid äkki. Oldi väsinud päevast, väsinud . . . Linni käis pisut unise näoga balansseerides roopaserval, toetudes käega Valdi õlale. Millegi pärast mõjus kuidagi sulniskumult poissi tema lühikesesokiliste sääarte tõusu ja laskumise väsinud kuid korrapärane rütm.

Nad jõudsid sillale, peatusid, kaesid jõkke. Vesi oli siin madal. Suuremaid kive ulatus välja voolust ühes tumenenud kõrkjapuhmaga.

„Vesi on nii madal, et Alf läks eile maasikalt tulles läbi jõe, käärides ainult üles püksisääred“, seletas Linni.

Nad vaikisid.

„Ei tea, kas vesi on külm?“ huvitus äkki Linni.

Nad laskusid alla. Valt pistis jala ning Linni käe vette. Vool tundus soe.

„Lähme suplema!“ leidis äkki tüdruk.

Nad vallandusid riideist ja astusid vette. Enda märjakastmine läks ruttu, vesi polnud ju külm. Nad ei osanud kumbki „ujuda“ teisiti kui „käed põhjas“. Nii nad sumasidki siis, kuid mitte kaua. Oldi väsinud. Vesi oli väga soe. Nad istusid viivuks kivele vees. Hoovus tundus imehää, rahulik, vaikne. Ta viis nagu midagi ära ja sest jäi mingi nukker kergendustunne roidunud liikmeisse. Ja siis lapsed said teadlikuks sügavast vaikusest kuld-rohelis-musta tumenenud veepinna kohal, kui nende omad liigutused ei sünnitanud enam sulinat.

Muide, nad ei püsinud kaua vakka, vaid liikusid varsti jälle. Nad läksid sügavamale vette, lähenesid jõe keskjoonele. Vesi ulatus rinnuni. Lapsed liikusid aeglaselt, kartes ootamatuid sügavusi. Ja siis tõusid nad keskmise sillasamba veealusele äärerandile ja seisatusid säälnajatades vastu sambakive. Nad kartsid pisut selleks, et hullata, vaikisid ja vahtisid eemale.

Kalda heledama ja jõe tumedama rohelise pind kadus õige lähedal sootuks uttu. Üleminek oli väga järsk. See mõjus kuidagi hirmutavalt ja ängistavalt. Aga siin, õige lähedal oli veel mingit videvat lohutavat selgust. Nad vaatlesid lähedaid esemeid: kive, kõrkjaid, sillasambaid, üksteist . . .

„Näed sa veel seda käänu sääln?“ küsis Valt. „Sääln telliskivivabriku poole asubki Eksinud Heinalise haud... Aga, võib-olla, ta ei eksinudki . . . Vast oli see õnetu armastus,“ lõpetas poiss hääldades sügava austusega seda juturaamatute võlusõna: „Õnetu armastus“. Ta peatus viivu ning jätkas siis: „Üks mees kartulitalgul rääkis . . .“ Valt vaikis äkki. Kas ei liigahtanud midagi tumedat sääln jõe kohal udus? Valt lähenes Linnile ronides sillasammast ümbritseval kivirantkaarel. Udu roomas lähemale. Ja siis Linni kõrva ääres lõpetas Valt lause sosinal: „Ta rääkis, et uppunud heinalistüdruk kolab ringi oma surma ööl. Kunagi vähil olles ta oli näinud teda. Ja siis, just sel ööl uppus üks poiss nende salgast.“

Mõlemad lapsed vaikisid vahtides uttu. See näis aina tihenevat. Valgena hävitavana lähenes ta. Kõik oli väga tasa. See tähendas, et oldi üksi . . . Hakkas pisut jube. Nad vaikisid kaua ja vahtisid nagu kiviksnõiutult. Siis Valt karjatas äkki kokkunult:

„Ta tuleb! Ta tuleb!“

Rutates, varbaid valusasti vastu põhjakive lüües, sumasid nad läbi vee kaldale, haarasid riided ja jooksid hingetus hirmus paarsada meetrit mööda raudteekraavi serva. Siis vast nad sõandasid peatuda ning ülepääkaela riietuda. Natuke värisedes kindlusetusest ja soojuse kaotusest ronisid nad jälle raudteele läbi selle järsul kallakul kasvava terava lõikheina, mis libises karedana läbi toetust otsivate peode . . . Ülesjõudnuina nad peatusid viivuks ning kaesid ümber. Kõrge raudteevalli hari tõusis selgena kõrgemale udust. Midagi liikuvat ei nähtunud. Tüdrukku arg käsi otsis poisi oma. Valdi pihk, külm ja pisut märg võttis vastu Linni soema ja lihavama käe kui mingi rahustuse. Oli kuidagi julgem nii . . . Nad olid tõesti kahekesi. Nad kaesid üksteise otsa, tõsiselt, tunnistavalt, küsivalt, julgustavalt.

„Nii kaugele ta enam ei tule . . .“ ütles Valt väga rahulikul häälel, kuigi tundeis värahtles veel palju kõledust.

„Ei tule . . .“ püüdis uskuda ka tüdruk.

Nende käed surusid tugevamini üksteist. Nii oli hää. Selle möödunud ehmatuse ja hirmu pinnal vast oli selgunud neile, kui hää on kahekesi. Mingi hämara ühtekuuluvuse tunne valdas neid.

Ja nad läksid käsi-käes rahunevalt ja unisemaks jäävalt keset hõbedat, rohelist ja halli.

III.

Sama aasta sügisel pandi Valt kooli ja, vastu iga-suguseid kirikumõisade traditsioone, mitte linna vaid kohalikku rahvakooli. Isa oma rahvamehelikkuses soovis nii.

Ema läks temaga kaasa esimesel hommikul. Polnud just esimene koolipäev ja nad hilinesid tunni alguks. Ema, õpetajale hää tuttav ja küllalt pastoriproua iseteadvust omav, tõi ta käekõrval klassi, kus oli juba alanud tund. Laste kaelad sirutusid, nende näojoonis pingles uudishimu. Proua viis poisi klassi ees seisva õpetaja juurde, rääkis sellega mõne sõna, õpetaja naeratahes, silitas pojalt jumalagajätuks üle juuste ning väljus. Valt, kannud kogu aja neljakümne küsiva pilgu raskust, julges vast nüüd vaadata klassi poole. Ta tegi seda miski võõrastuse ja kerge kartusetundega. Poiste nägudel püsisid kergelt üleolevad muiged, mis olid ilmunud sinna siis, kui ema silitas ta pääd. Sosistati omavahel. Õeldi vist midagi naljakat. Paar turtsatust puhkes.

„Ainult Saatbergi Elli kõrval on vaba koht, aga . . .“ ja õpetaja lause katkes. Ta mõtles, et kogu tema õppe-

tegevuse ajal polnud istunud poiss ja tütarlaps samas pingis. Tekkis vaikus. Jälle öeldi poiste keskel midagi teravmõttelist. Valdil hakkas piinlik kesk uurivaid silmi, sosistusi ja ringlevaid naerusumbutusi. Ta tahtis ära klassi eest, ainult ära . . .

„Ma istun siis sinna“, ütles ta ruttu.

Õpetaja vaikis viivu, ja vastas siis: „Hää küll“, hääles pisut järgiandvat imestust, ja juhatas käeviipega platsi.

Valt sammus pinkide vahelt läbi, end paar korda valusasti ära lüües, ühe juurde tagumistest. Kõik näod pöördusid teda saatma. Isegi tütarlaste omad naeratasid. Ainult Saatbergi Elli oma oli häbenev ja ta silmad pöördusid pahuralt eemale uuest naabrist. Valt tundis endal lebavat mingi mõistatusliku naeruväärsuse, ta tõsines, punastus ja istus.

Ja pea kogu päeva vahtis Valdi naabrinna oma ette või pinkidevahelisele tänavale vasakul: vast viimseks vahetunniks ta oli niivõrd harjunud oma naabriga, et pöördus teina poole kirikumõisa aiast päritoleva suislepaõuna vastuvõtmiseks. Ta võttis selle vaikides andjat tähele panemata, nagu endastmõistetava ja mitteküllaldase kahjutasu valmistatud tülina eest ning sõi teda mõtlikel ja väsinud hambail.

Valt lahkus sel päeval vähe pingist ja vähe tuldi temaga juttu ajama. Ainult tihti pöördusid eelmises pingis istuvate poiste näod ja naeratasid pisut. (Valdi pink asus nimelt poiste pinkide reas poiss- ja tütarlaste väikese arvulise tasakaalutuse tõttu.)

Järgmisel koolipäeval rikkus Valt jällegi traditsioone, millised olid omastunud naabreile paari koolitalve kestes. Ülejärgmises pingis neist eespool istus küü-

rakas Engelmann. Valdi ees istuv Vaskberg armastas ikka lüüa talle rusikaga küüru pihta ning küsida: „Enge, mis leierkast maksab?“ Engelmann pöördus siis ikka ruttu ümber, tegi grimassi, milles segunesid valu ja huumor, ning ütles ainsa tasase ja kiire „Ai!“ Vast ei löönudki Vaskberg kõvasti, vast polnudki Engelmannil valus, kuid Valt kujutles küüru lõpmata hellana löömisetagi kergesti valutava lihana. Ning seepärast alati, kui Vaskberg andis oma vopsu, Valt tundis suurt hirmu. Ja kui see kordus juba mitmendat korda, ta tõusis meeleheitlikult ja reflekselt püsti pingis, et haarata Vaskbergi löögikssirguvat käsivart.

„Istu rahulikult, Vilmer!“ rabas teda õpetaja käsk. Jälle pöördusid kõik klassikaaslaste näod tema poole, jälle ta punastus, tegi abitu näo ning istus vakka. Järgmisel tunnil aga Vaskberg kordas oma nalja. Ja siis otsustas Valt minna vahetunnil kaebama õpetajate tuppa. Nii ta tegigi.

Järgneva tunni algul ütles õpetaja:

„Vaskberg, mulle räägiti, sa löövat Engelmannile selga. Kuidas sellega on?“

Ei ta polnud löönud.

„Lööb ta sind, Engelmann?“

„Ei, ei ole löönud.“

Nüüd ei suutnud üllatanud Valt valitseda ennast, kargas püsti pingis ja hüüdis:

„Lööb küll, lööb küll!“

„Ei löö, ei löö,“ tunnistas valukannataja ise.

„Istu, Vilmer,“ ütles õpetaja imestunult ja nõutult. Ta mõtiskles viivu ja lisas siis ebakindlalt, teadmata kas on õigustatud noomima: „Ära sa, Vaskberg, seda enam tee!“ Tõreldav ei vastanud midagi.

Järgmisel vahetunnil kõnetasid teda Vaksberg ja Engelmann.

„Ära nõogi oma poisse,“ ütles Vaksberg. „Ole koolivend, ära ole känd!“ ja natukese aja pärast lisas ta vaiksemalt: „Ole täitsa!“

Ja tema kaitsealune Engelmannigi seletas, kuis olevat inetu kaevata õpetajaile, see olevat tüdrukute mood, poisid ei tegevat seda iial.

Mõne nädala jooksul selgusid Valdile muudki kooli traditsioonid, ning ruttu õppis ta alistuma neile, kuna neile vihjati sugereeriva endastmõistetavusega. Plika-dega, näiteks, ei kõneldud või kui seda tehti, siis rõhutatud üleolekuga toonis. Sõbralikust kohtlemisest ei võinud olla juttugi.

Ja tema oli just eelistanud tütarlapsi poistele, kuna nad tundusid kuidagi vaikiskodusemad kui suuri küla-poisse jäljendavad, vanduma- ning suurustlema-kalduvad koolivennad. Ta oli toonud Karbi Liidile, klassi parimale joonistajale postkaarte kopeerimiseks kodusest albumist, oli lahendanud Saatbergi Elli ülesanded enne rehkendusetundi. Alguses võõrastunud tüdrukud kodunesid temaga ruttu. Neil polnud nähtavasti nii kindlaid traditsioone kui poistel.

Karbi Liidile oli ta kord toonud kopeerimiseks vähendi Watts'i maalist „Amor ja Elu“. Pilt kujutas kaht figuuri ahtal kaljul kesk laineid ja uduvint — Armastuse juurest kaitset otsiv Elu, nagu ema oli ütelnud. Tunni lõpul üks koolivend röövis selle postkaardi ja poisid vaatlesid teda salgus ning naersid ja kaesid Valdile näkku nii, et ta jälle pidi punastama mingi tundmatu süü pärast... Ja mitmel päeval hiljem tegid poisid märkusi ja naljatlevaid vihjeid selle kaardi ning

Valdi ja Karbi plika hää läbisaamise kohta. Nad naersid, häätahtlikult, väga häätahtlikult, ent Valti valdas häbi ning ta hakkas hoiduma sest ajast eemale tüdrukuist.

Sel aastal oli soe ja päikesekas sügis. Ema armastas tulla sageli vastu koolist tulevale Valdile. Kui nad kohtasid teel, jäi koolivendade lõbus lorisemine äkki vakka. Käidi hiirtasa, ainult vahetevahel tõmmates lörtsti tatti tagasi ninna. Peen proua mõjus kuidagi võõrastavalt, aukartustäratavalt. Oma sinises kostüümis ja õrnpuhta näoga ta oli nagu printsess mõnelt õlitrukipildilt... Nende oma emad rahmeldasid pliidi ees, higistasid põllul või alevis klaasivabrikus. Enamasti nad kõik armastasid lastega sõnelda, kiruda nende liigset hullamist ja riietekulutamist, kord mõeldes seda tõsiselt, kord ajaviiteks või kasvatajakohuste täitmise innust ainult rääkides nii.

Ikka, kui Valdi ema ühines koolist tulevate laste salgaga, kordus see võõrastustunne. Äsja alles julgelt sõimelnud ning telefoniiliini isolatsioonkanne ja koerikasse pildunud poisid sammusid tasa ning heitunult, vastasid proua küsimusile häbelikult, vahesõnaliselt, segaselt ja püüdsid tasandades käiku üksteise seljataha maha jääda. Nii jäigi Valt oma emaga varsti sammuma üksi kõigi ette.

Valdis tekitas selline eraldumine sügavat häbi. Samuti oli piinlik panna varakult selga sügispalitu, siis kui kõik teised ilmusid veel kuueväel kooli. Miks pidi olema tema teissugune, mikس pidi tema olema nii hellitatud? Ta ei olnud ju? Vaieldes emaga ikka selle selgapaneku pärast ta hakkas peaaegu vihkama oma

ema. Ema tahtis olla ikka nii rumaltargalt teadlik selles, mis on sünnis, mis mitte. Aga Valdi nagu kõik olla tahtev sisetunne ütles, et ema seda koguni pole. Ta polnud nii nagu teiste koolilaste emad. Miks pidi ta tulema alati neile vastu? Miks polnud tal tegemist kodus nagu teistel emadel, kes kunagi ei tulnud vastu oma lastele? Miks oli tal nii palju vaba aega, kuna aga ükskõik millise koolivenna kodus emad rääkisid aina oma töörohkestest ning kirusid mehi, kes neid küllalt ei aitavat: olid aina jooksul siia ja sinna, ärevil ja pahurad, ainult „kirikumõisa noorhärä“ suhtes mesised ja aupaklikud.

Ja kord tuli Valdi ema ilma igasuguse põhjuseta Valdile järgi klassi! Siis ei olnud just küll enam koolitund. Koolipidu oli lähenemas ning rida õpilasi oli jäänud kooli joonistama kaasi peokavadele. Valdi ema oli tulnud pojale vastu harilikul ajal ja hulk õpilasi oli temast möödunud. Valt ei tulnud. Ta ootas maanteel edasi-tagasi kõndides mõne aja ning sammus siis näiliselt tühja koolimaja poole järele vaatama. Ta sai teateid kohanaiselt ning läks siis poja klassi, kus Valt istus joonistades ühes õpetaja ja kümnekonna kaasõpilasega. Ema koputas ja avas vastuse pääle. Õpetaja tuli talle naeratades vastu. Ei, ei, muidugi tal polnud midagi selle vastu, kui Valt läheks koju. Õpilased joonistasid siin täiesti vabatahtlikult natuke... Ja, jah. Palun. Üks suuremaid järgmise klassi poisse, Alfred Kõres ütles tasa Valdi selja taga: „Lapsele tuldi järgi!“ Valt, juba ema sisseastumisel roosatanud, muutus nüüd sügavpuna-seks. Ta arvas, et kõik teisedki naeravad tema seljaga. Tegelikult ei naernud keegi pääle Kõrese ja tema kõrvalistuja. Teda ei võõrastatud enam — ta oli osu-

tunud küllalt kambapoisiks. „Ah mis,“ ütles ta äärmise pahurusega ema peatudes tema pingi kohal. „Ah, mis?! Eks ma ise oska koju tulla.“ Ta tõusis siiski arvates pikemat vaidlust klassikaaslaste ees veelgi naeruväärsemaks ja väljus ühes emaga. Ta käis pahuralt vaikides kogu kodutee. Ema ülalpidu oli olnud äärmiselt sünduseta. Kunagi ei tulnud kooli lastele järgi. Ta ei rääkinud sellest küll midagi emale, ent ema mõistis seda küllalt selgelt. „Ma arvasin, et teid on sääl vaid paar poissi,“ ütles ta vabandavalt. „Pea terve sinu klass tuli mulle vastu maanteel.“ Valt ei vastanud midagi. Aga sellest ajast muutus ta eriti vähesõnaliseks ja trotsivaks vastutulnud ema kõrval, nii et ema küsis kord: „Häbe- ned sa oma ema?“ Muidugi võis ta sellele küsimusele ainult eitavalt vastata, kuigi see oli nii.

Ta tunded sel puhul olid tõesti keerulised. Ta häbe- nes oma ema pärast, aga samuti oma ema ees. Vahel oli ta nii õnnelik ema üle. Nad kõndisid lähenevas õhtus sügisilvede all, rääkisid raamatuist, pildest, õhtu- taevast. Oli nii ilus. Aga siis tuli vastu mõni kooli- vend ja teretas neid alandlikult, ning sellest oli küllalt, et rikkuda Valdile rõõm kogu õhtuks. Talle tundus nagu peaks mööduja nende selja taga naerma ning sosis- tama midagi „lapsest“, kes jalutab emaga: ning ometi ta polnud mingi laps enam, vaid oma teades täiesti teiste- vääriline poiss.

Ta oli harjunud kuulama sõna, järgnema tahtlikult nõrgemalegi vihjele. Kirikumõisas käsutati teda nii harva ja ikka nii tagasihoidlikult, soovi toonil. Ta oli otse ihanud käske — nad andsid tema tegevusevaesele elule selgroogu ja vormi. Nii oli ta muutunud kergesti

mõjudele alluvaks. See omadus ei lahkunud temast teissuguseis olukorriski. Ta järgis iga vihjet, täitis ainult aimatavaid soovet, mis vahel polnudki mõeldud soovena, vaid öeldud ainult kergesõnaliseks jutujätuks.

Teda oli kerge ärritada, ta oli mehhanism, mis valandus tööle väga väikesel puudutusel. Nii piisas ainult paarist kaunis hääsüdamlikust nõokest, tema ja Karbi Liidi ühisest meeldetuletusest, et ta igasuguse sõpruse lõpetamise veenvaks demonstreerimiseks klassivendade ees valas tüdruku joonistusvihku potitäie tinti ühe käsitöötunni eel, mil tüdrukud eraldusid teise ruumi. Muidugi tekkis sellest skandaal. Kuid poiste üksmeelsuse tõttu ei tulnud süüdlane avalikuks.

Paljudele poistele tegi lugu lõbu, ainult Valti ennast piinas sündmus kaua. Mis oli ta teinud? Oli see õige? Ja ometi olid kõik naernud nii pooldavalt, hääkskiitvalt, tunnustavalt. See oli õige ja ei olnud kah... Kuid seegi targutus ei rahustanud — ikka jälle viirastus talle tindiseid lehti, nende seas ka Elu ja Armastuse lõpetamata pildi õrnu äärjooni, lootusetult halastamatu tindipleki alla kaduvaid.

IV

Maailmasõda oli kestnud juba kaua. Vanalaanes tundus seda ainult kaudselt ja kaugelt. Revolutsiooni kajastus siin vaikselt. Vaimustuti või vangutati pääd, aga esialgu palju ei muutunud.

Väeliin aga nihkus ligemale kodumaale. Vanalaane kihelkondagi saabus nüüd töö- ja tagavaraväge, kes hakkas raiuma sihte, tuhnima kaevikuid, koolutama traataedadega taluteid ning rikkuma tänavate määndreid.

Kirikumõisa pandi korterisse hoolimata pastori protestist rida ohvitseri. Olid uued ajad ja ei austatud enam kirikumõisade säästmise traditsioone sõjameeste paigutamisel. Vilmerid tühjendasid saali ja paar vähemat tuba hinnalisemast mööblist. Paraku pidi jääma võõraste kasutada tiibklaver, millele ei leidunud ruumi mujal. Pastor pidi loobuma laupäevaõhtusest koraalist, mille mahedusse uputas palju nädala jooksul kogunenud hingekibestavat, ja proua ei võinud enam tantsitada oma sõrmi mõne sonaadi helidel, ergutada neid kolmekümnekahendiknootide ülemeelikus tõtus.

Nüüd mõni võõras isand tagus lööklaule klaveril teiste kompsates kannaga takti. Ohvitserkonnal näis olevat palju vaba aega, oldi kodus vahel terveid päevi, ja üks polka järgnes klaveril teisele. Vahelduseks lauldi: „Vera tšudnaja moja . . .“ või „Molodaja gimnasistka sõna rodila“ ning muud ropemat või sentimentaalsemat. Vahel kuuldus ohvitserel olevat ka naisi, linnast sõitnud daame, kes kõnelesid halba vene keelt, naersid palju ja mittekirikumõislikus toonis, kisendasid laulda ning kiljatasid liialdatult kõvasti iga puudutuse korral, mida lubasid endale härrad. Õhtuti põles siis laelühtris palju küünlaid, vähemalt külm köök ja veinid olid eeskujulikud, kuna suupisteid ja alkoholi muretsetes lähemast moonalaost polgu arst, mitmesuguste arstliste ettekäänete abil, milliste läbipaistev valelikkus koguni ei haavanud sõbramehelikke väljaandjaid.

Kui Valt ühes isa ja emaga istus õhtul laua ääres, kui mõtted raamatus ei püsinud ja kõrvad jälgisid mingi keelatud lõbuga hääli võõraste poolelt, siis vanemate nägudel viibis piinlik abitus ja häbi, mis aeg-ajalt valandus kibedais märkumis. Vahel, kui muutusid väga valjuks kriiskavaist kõridest saabunud jorutused, pastor läks ja koputas uksele. Talle avati ja toasolijad vaikisid ironiseerivalt-viisakalt. Kui pastor kõneles maja traditsioonest, siis härrased vabandasid end kõige vastutulelikumalt ja galantsemalt, peaaegu liigagi galantselt, kokku lüües kannuseid ja lastes lausesse eksida prantsuskeelseid sõnu. Ja vahel lisandasid nad mõne oma teguviisi õigustava lausega: kõnelesid inimlikest nõrkusist, sõdurielu hallusest, varitsevast surmast või töid Koguja raamatust epikurismi õigustavaid tsitaate. Ja lõppeks nad lubasid ikka olla tasem ning olidki veerandtunni.

Tiit Vilmer ei julgenud esineda kuigi resoluutselt. Eriti 1917. aasta hilissügisel, kui kogu riigi üle levis punane palavik, kui süttis põlema aastasadade kõnts ja inimesed olid hullud lootusest või meeleheidust keset seda leekideorgiat, ohvitserid muutusid tuimemaks pastori korralekutsumiste vastu.

„Tulge ja jooge kaasa! Kust teiegi saate, kui ei võta just armulaua veini!“ — öeldi talle õlale patsutades ning suruti ta sõbralikult välja uksest, kui ta ettepanekule vastas kõige vastumeelsema ilmega.

Saabusid hoopis kummalised ajad. Pea keegi inimkehva koguduse liikmeist ei tasunud enam kirikumakse. Õpetaja jäi peaaegu palgata. Kogutud tagavarakopikate väärtus langes ühes vene rahakursiga kiirelt. Ainult harva hiilis kirikumõisa kööki mõni talueideke oma toidupoolise kompsukesega.

Kirikukäijate hulk vähenes poolele tavalisest. Linnast saabunud „seltsimees“ oli tähendanud naljatades lähema mõisa ülevõtmisel, et kirik tuleks lasta õhku ja muidugi jumalateenistuse ajal, hääks hirmutuseks kõigile, kes ikka veel ootavad Jumalalt kaitset oma seenetanud tagurlaskehadele. Mõni kuulajaist võttis selge tõena seda vihases toonis öeldud nalja ja jutustas hoiatavalt edasi, kergeusklikud vanakesed hakkasid varsti kartma. Teised koguduseliikmed võõrastasid veidrate aegade tõttu tulla välja kodust.

Sõdureile jätsid sõbralikke vahekordi taotlevad ohvitserid palju vaba aega. Mehed hulkusid ringi, tülitsevad, musutasid talutüdrukuid, lasksid märki. Üheks armastatumaks sihtpunktiks oli muna kirikutorni tipus kuke jalgade all. Ülemeelikud kuulid traageldasid selle nii läbi, et ülalt kukkus alla paar segmenti vasetatud

plekki ja tuul puhus minema kõrgele peidetud katoliku-aegsed ürikud kiriku saamisloost.

Kirikumõisas aga istuti pisut väikese lambi ümber, ohati natuke, naeratati natuke, püüti mõnulda vanu raamatuid lugedes ja rahustuda kõneldes Jumala armastusest. Aga vahel vajus pastori näole kortsetekitav vaev, kuuldes püssipauku hilissügise udust või venekiriku jumalateenistuse parodeerimist saalist. Ja vahel koputati argsi ja tuppa komberdas alandlik vanaeideke kõnelema kiriku õhkulaskmise uuest tähtpäevast. Muidugi naerdi kirikumõisas selliste liialduste üle, kuid ometi settis hinge mingit jubedust saatustiinest õhust.

Ühel hommikul detsembri alul peatus kirikumõisas keegi läbisõitev kindral oma naise ja väikese tütreaga. Nende silmis oli väsimust ja teadmatusevaeva. Proua kitsad sõrmed värisesid tõstes suhkrut kohvitassi ja kindrali sõnad kostsid mahedaina ja nukraina tsiviil-sõnuna. Tutvus pastorirahvaga sobis ning kui nad õhtul lahkusid, jäi nende tütreke mõneks päevaks Vilmerite juurde. Proua pidi leidma endale toa Tallinnas ning tulema siis lapsele järgi.

Kindral oli ristinud oma tütre Ireneks, võib-olla mitte osates kreeka keelt, võib-olla nimelt osates, vähemalt selle sõna puhul. Ta oleks olnud miniatuurne üheksa-aastane Lumivalguke: nahk kui lumi, juus kui eebenipuu, aga ta huuled polnud kaugeltki kui veri. Polnud mingit rõõmu tema ebalapselikult rahutuis ja targus silmis. Ta istus pisut kartlikuna sohvanurgas ja proua Vilmer pidi jootma talle paar tassi kakaod, enne kui hakkas jutukamalt vastama küsimusile. Ja siis ta kõneldes filmus fragmentaarselt palju võõraid linnu, umb-

keelseid vanu ja lapsi, suitsuseid ja „sihvkgagasülitatud“ külmi vaguneid. Palju saabumisi ja lahkumisi, isa harvu koduskäike . . . Ennem olid nad elanud Varssavis. Siis oli neil üks suur ruuge peni, väga tark ja hää. Ühe Läti alevini vedasid nad teda kaasa. Sääl ta kadus paariks päevaks ja siis tulles koju ei söönud midagi. Ta oli ikka veel „väga hää“ ja ei teinud midagi halba, kuid isa kartis ta hullumist ja laskis ta maha. Kui pauk oli olnud, siis Tödli karjatas nii, et Irenegi pidi karjatama, kuigi poleks tohtinud, kuna oli vastu keelu väljas, piiludes vargsi plangu tagant. Ometi ei märgatud teda. Jõudnud selleni, tüdruk ehmus pisut kogemata sündinud pihtimusest ning palus, et sest ei kõneldaks emale. Proua Vilmer silitas rahustavalt üle mustade lokkide ja töötas vaikida. Laps rahustus, tõmbas jalad, mida ikka kaebas külmetavat, oma alla sohvale ja ta unine käsi vajus paitavalt kassile kõrvaltoolil ning silmad läksid aeglaselt kinni. Varsti magas ta sügavalt, süvenev varjatudolemise tunne ilmes.

Ta jäi neile ligi nädalaks. Kuigi Valt valdas vähe vene keelt, mõistsid nad ometi üksteist küllalt selleks, et polnud igav. Olid lörtsised päevad ning nad istusid enamasti toas, vaadates pilte või mängides.

Jälle tundis Valt enda ümber asuvat selle peene, puhta ja häbita maailma, mille õhku oli hinganud enne kooliminekut. See mõjus nii hellakstegevvalt ja rahustavalt ühtlasi.

Talle jäi paar pühapiltlikku mälestust sellest, kuidas tütarlaps palvetas õhtuti oma voodi ees. Valt ise luges oma õhtupalvet väga harva. Kuigi oldi kirikurahvas, ei hoolitud usukommete täitmisest kodus. Ning kui Valt palvetaski, siis ikka olles juba pikali sängis, ei

kunagi niimoodi põrandal põlvitades nagu tegi see valges särgis tüdruk. Valt oli tahtnud esimesel õhtul just öelda midagi naljatavat tütarlapsele, kui pöördudes näoga nägi teda põlvitanud. Ta jahmus selle pildi iselaadi ilmest, sõna peatus ta suus. Magamistoas oli väga vaikne. Katoliiklasest poolalaps põlvitas õige kaua, peod ja saledad sõrmed koos ahta profiili ees. Ta näol ilmnes kummaline segu hardusest ja tüdimusest ning lõppeks tuli sinna mingi nõrk rahu ja lootus ühes kerge põgusalt mööduva naeratusega.

Irene ema oleks tulnud tütrele järgi paari päeva pärast, poleks proua Vilmeril endal tekkinud soov linna minna vaatama oma venda. Ta kirjutas kindraliprouale, et sel ei pruugi sõita, kuna tuleb ja toob ise lapse kaasa.

Ärasõidu päev saabus. Valt kinkis „lirile“ edasi oma doominomängu.

Valt saatis ema ja Irene jaama. Teel tuli neile vastu Alf Kõres. Ta möödus muiates, teretamata. Poleks sobinudki talle vanema klassi poisina teretada enne. Ja Valt ei teretanud ka, Kõrese väljakutsuva muige pärast, võib-olla. Kuigi Valt tundis enda täiesti süütu, ta punastas ometi Kõrese möödumisel. Ja ta jutt muutus selle kohtumise järgi väga katkendlikuks, kobavaks, pea arusaamatuks, kuna pidi ju päälegi kõnelema vene keeles.

Nad saabusid jaama. Koht vagunis leiti. liri jäi istuma pingile, ema tuli veel korraks perroonile. Oli aega sõidu minekuni. Seisti kahekesi jaamaesisel. Ema kummardus Valdi poole, öeldes talle paar hääd ja mahehoolitsevat sõna. Valdi silmad vaatasid teisale, peatusid jaama ukse juures, kus seisid koolivennad Vask-

berg ja Engelmann teda vahtides. Mingipärast hellus äkki ema ning kummardus Valdi poole, et suudelda teda lahkumisel laubale. Poissi valdas äärmine häbisähvatus, ta ei jõudnud mõelda veel mispärast. Ta kiskus enda valla ema käte vahelt, mis õrnalt ta küünarnukest haaranud ning sumbutatud ehmatuskarjatusega pistis jooksu. Vast mitu sülda eemal seisatudes mõistis ta, miks oli pagenud — oli häbenenud koolivendi, kes vaatasid kindlasti jaamaesiselt seda stseeni. Ema hakkas mingil kahjatseval ja andekspaluval ilmel lähenema talle, aga säääl kõlas juba kolmas kell ning ta võis ainult haledalt naeratada ja tagasi vagunisse minna.

Venis halle hilissügise päevi. Ema naasmine viibis. Lõpuks muutus Valdi isa rahutuks seepärast ja kirjutas naisevennale Tallinna. Parajasti, kui ta lõpetas kirja, segas teda keegi jutuletahtja, ning ta sulges ümbriku unustades daatumi. Vastus hilines mõne päeva ja kui ta saabus, oli päev enne jõululaupäeva. „Ma mõistatsin ja mõistatsin sinu kirja,“ kirjutas Valdi onu, „ning ainus lahendus, mida arvan tõenäolikuks, on meie korratu aja korratud postiolud. Minu õde Helga sõitis ära juba umbes nädal aega tagasi, 15. detsembril. Loode-tavasti on ta nüüd juba ammugi kodus ning ainult sinu daatumita järelepärimine saabub mingi postiviperuse tõttu nii hilja . . .“

Sel päeval ei näinud Valt oma isa tervel õhtupoolikul ning järgmisel hommikupoolelgi mitte. Inimesed vaatasid talle miskipärast otsa eriliste haletsevate nägudega. Vast jõululaupäeva lõunaks ilmus isa koju magamata ja piinatud näoga ning asus tööle jutluse jaoks.

Igavust tundes kõndis Valt toast tuppa ning kaes vahel välja aknast. Oli juba tihe videvik, kui kirikumõisa ees peatus aeglaselt sõitnud vanker. Teda saavad mehed tõstsid säält mingi pika ja saleda halli riidesse mähitud kompsu. Müilitsamehi ja arst olid nendega. Nad tõid selle eseme koguduse ootamistuppa, kuhu tuldi sisse ikka koputamata. Ja siis koputas arst õpetaja kirjutustoa uksele. Teised tulnukad rivistusid kõrvalseina juures, varjates seljataha seinäärsele pingile asetatud kogu. Üpris mõttessevajunud pastor polnud märganud midagi saabunuist. Ta laskis sisse arsti, Valt kuulas neid kõrvaltoast. Kõneldi kaua ja kaunis tasa, nii et Valt ei mõistnud pea midagi, samuti ka seepärast, et üks ohvitserest alustas just klaveril mingit tantsutükki forte fortissimo. Aga lõppeks ta kuulis ometi, kuidas isa häälitses järsku ning lõikavalt ning üks koguduse-tuppa plantsatusega lahti lendas. Ka Valt, ennist aknast jälginud kummalisi tassijaid, jooksis sinna. Oli palju inimesi määrdinud palitute ja tõsiste ilmetega. Isa nuttis. Valt tahtis pugeda läbi meeste poriste säärikute vahelt ettepoole, kuid üks võõras hoidis teda tagasi. „Laske mind, laske mind,“ sosistas poiss. Aga siis tuli isa, kelle palete üle jooksid aeglased pisarad, haaras asjaliku kärmusega Valdi kuuekraest ning juhtis ta toast välja. Ta viis poisi maja ülakorrale, käskides tal jääda sinna, kuni tuleb talle järgi. Lahkudes keeras ta ukse lukku trepiotsal. Alt kuuldus käimist, hookaupa kõnelusi, köögitudruku hädaldavat nuttu. Vana soliidne hoone ei kannud sõnu mõistetavalt üles. Vast paari tunni pärast tuli isa. Ta kõneles, et ema oli tulnud koju, aga väga väsinuna sõidust ja haigena, raskesti haigena ja teda ei tohtivat praegu tülitada. Ta olevat ui-

nunud. Nüüd aga pidi Valt tulema temaga kirikusse õhtusele jumalateenistusele.

Ja sinna nad siis läksid. Valt istus üksi altari läheduses väikesel kõrvalpingil, kus muidu oli istunud sageli emaga. Inimesed vahtisid teda ainiti ja kuidagi ebatavaliste nägudega. Pehmelt särasid jõulukuuskede ja kroonlühtrite küünlad. Vanade laulude malbus ei kärisenud täiesti karedais kõrides. Kirik oli jälle kord täis inimesi. Vahelduvate värvide õõtse helgis, varjus ja poolvarjus. Selle kohal võlvumas seinte ja sammaste rahustavvalge. Pastor pidas altariteenistuse selgel aga monotoonsel häälel. Siis tõusis ta kantlisse. Ta algas kirjakoht: „Jumal on ar- . . .“ — sõna katkes ta suus. Ta tegi näo nagu tahaks välja kugistada suurt kivi, kugistaks ja kugistaks, aga ei saaks kuidagi välja. Ta tundis, kuidas higi näole tõusis, kuidas suu ja kõrimuskliid mingis krambis püsisid, kuidas pilku tuli piinlikkus ja meelegeide. Ta nägi, et ei suuda, ja loobus sellest sõnast. Järgmised tulid päris kergesti, ainult värisedes veidi. Aga samas langes õpetaja üle kummaline nutmapuhkemise kartus. Ta ei teadnud, miks. Praegu ei mõtelnud ta midagi kurba. Mingi metsik hingetorm ähvardas lõigata katki aju käske juhtivad motoorsed närvid ja võtta nad mingi tundmatu teenistusse. Viivuks oli ta üle jälle suur abitusetunne, ent siis võitis ta oma afekti seega, et hakkas kõnelema väga valjusti. Kõik allasurutud kibedus leidis endale ventilaatori sõnade valjuses. Kõik muutus tooniks, hääle jõuks, peaaegu karjumiseks. Teda kuuldi kaugele torniukse ette välja. Ta kõneles, kõneles, kalgi ükskõiksusega, lugedes peamiselt paberile kirjutatud konspektiivset teksti. Ta masinlik hääl jälgis vähe jutluse sisu-

varjundeid: jäi kalgiks rõõmu ja õrnuseavalduse kohtadel, ei hõisanud inglitega, ei muutunud karjaste häälega kartussosinaks, ei äganud kannatava inimkonnaga. Lõpp tuli talle endalegi ootamatult otse kui löigates katki jätkuda tahtva lause.

Aga kui Valt isaga sammus kirikumõisa poole läbi suuris räitsakais langeva lume vanade tüvede vahelises öös, siis ei suutnud pastor end kauemini valitseda, ta haaras Valdi õlgadest ning sosistas talle nukral häälel, et ema olevat surnud. Kuidas? Kus? Kunas? päris poiss tükk aega pääle toibumist esimesest jahmatusest ja võikast võõrastusest. Ja sellele polnudki vastata nii kerge... Jõulukuuske otsivad talupoisid olid leidnud ta metsast, mitte kaugel maanteest. Riided lõhkikisutud, närused... Tapetud... Pahuralt ja kuidagi kidakeelselt andis isa seletusi ning kui ta vaikis, ei julgenud poiss enam edasi küsida.

Laip lebas diivanil keset saali üleni tumehalli vaipa mähitult. Nähtus ainult tükk nägu. See oli kah hall, ainult pisut heledam. Jõulupuu, mida Valt ehtinud enne lõunat, oli lükatud nurka. Põles ainult kaks suurt küünalt päitsis, muud valgust polnud toas. Isa ja poeg vaikisid mõne aja, siis läks isa kirjutustuppa. Valt jäi üksi. Ta istus kamina kõrvale jõulupuu taha nurka. Rohelised oksapudemed siluettusid ta silmade ees mõne helgahtuva klaaskanniga. Mõte jõuludele tõusis mingi nõrga magususega, ent haihtus jälle kohe. Siis märkas ta oma ümbrust: ta istus täiesti pimedas nurgas, ent tema ees olid tugevneva valguse ringid. Läbi avari õhuakna puhus tuul toa hämarusse halle suuri helbeid. Hooti klõnksus õhuaken tuulepuhangus. „Oli kord, oli kord,“ kuuldus ta ütlevat. Poisi üle oli mingi tüh-

jus. Tal ei olnud teravalt valus. Kunagi varem polnud tundunud nii. Kõik oli hoopis teisiti. Nimetu oli tulnud.

Ta istus nii vist päris kaua. Lõpuks avanes isa kirjutustoa uks ning pastor tuli sisse, märkamata nurgas istuvat poega. Ta lähenes surnule, kaes seda ainiti tüki aega, vabastas näo täiesti vaibast, kummardus tema kohale. Mehe ilmed võnkusid pingleva vastumeelse ning mingi sulni lihtsuse vahel. Nii kummardus ta kaua, ja lõpuks, kui ta näole tuli mingi suur palveline hädus, kummardus ta hoopis alla ning suudles oma naise põske. Ent samal momendil tõmbus ta kokkumurt tagasi. Valt nägi teda rutakalt pühkivat käega üle huulte. Pastori näo üle läks hetkeks intensiivne jälestus, et isegi tema ilmet jälgiv poeg tundis kerget iiveldust. Ja siis lahkus isa varsti Valdile midagi ütlemata.

Ning jälle puistas tuul helbeid tупpa.

„Oli kord . . . Oli kord . . .“ klõnksus õhuaken. Aga muinasjuttu ei järgnenud.

V

Jälle on suvi ning kõik on kirikumõisas vaiksem kui
iial varem. Tiit Vilmer ilmub nüüd harva aeda ning
tema hool pole kaugeltki enam endine. Valdiga kõ-
neldes ei oska ta ütelda palju — ta on ikka seisnud kui-
dagi kaugel oma pojast. Viimane aga tunneb selgesti
isa usalduse piire ja temaga kõnelemisel tehtud naiiv-
sust.

Vahel ilmub kirikumõisa alevist vana poolsaksa
preili — ema poolt vanaema kooliõde ning ema emalik
sõbratar, endine lasteaednik, kes elab väikesest kapi-
talist. Ta kõneleb pastori või köögitüdrukuga moo-
sist, mida vaja keeta, pesust, mida tuleb õmmelda, ning
ütleb ikka Valdile: „Armas laps, ära käi nii kergesti
riides!“ või: „Sinu ema sind küll nii ringi lipata ei
lubaks!“

Ja siis tõreleb ta pastoriga, kes kirjutab oma töölaua
paberi täis üksikuid korduvaid sõnu, ikka ja ikka pliiat-
siga üle joonistades tähti, kuni need muutuvad tuge-
vaiks ja nurgelisiks. „Mida see määrimine tähendab?!
Jumal, Job ja jõehobu. Huvasti, huvasti! Ohver näl-
jastele. Oli sul külm? Keiser, usk ja isamaa. Teist

korda: oli sul külm? Andeksandmine. Jumala tall. Kange müristaja. Eluhirm. Kas tunneme taevas ära? Armastuses ei ole hirmu. Ainult armastuses, aga, aga... Jumalkurat. Mis? Jumalkurat! Heldeke! Mis arvavad sinu hinged, kui nad näevad seda pastori-härra määrimist?"

Pastor naeratab. Tema hinged ei arva temast just hääd, teab ta küla jutukandjate armust. „Sellest ajast, kui eit tapeti, on mehike omaga otsas,“ hinnatakse teda. „Mis õpetaja ta ennegi oli, mässas enam aia ja seltsipoega kui koguduse eest hoolitses,“ heidavad mõned juba minevikku ette. „Vaat see noor tuudent mineva pühapää oli kange sõnaga jutlusemees,“ kiidab üks energilisem peremees kogudusest. Jah, Tiit Vilmer pole enam hoogne kõnemees, liialt takerdub ta üksikküsimusisse oma jutluisis. Juba häigutab enamik kirikust, juba tuuakse naaberkihelkonnast pastorit surijate juurde, pastorit, kes on säilitanud veel pääletungiva uhke kõnehoo.

„Jälle Jumal, Job ja jõeohu,“ pahandab lugeja.

Pisut tüütu on nii Valdile kui Tiidule see õrna ni-mega Milda preili, aga ta lahkub ju ikka jälle varsti.

Üksi kõnnib Valt mööda aeda või tube kesk tolmu-kübemete õrna helju. Proua surmast saati ei olda kirikumõisas just piinlik puhtuse suhtes. Vanad teerajad, vanad raamatud, kõik on nii ilus ja nii igav.

Valt Vilmeril ei õnnestunud just hästi teiste temavanuste üritused. Kui ta hankis endale õnge vastu Mildatädi keeldu, kes ei sallinud „aelemist salaliku jõe ääres,“ siis ei saanud ta õngitsemiskatsel ainukestki kala ning korgi sukeldumisel tõmbas välja ainult rohelist varsi. Ronimisel määris ta oma riided nii, et Mildatädi

pidi korduvalt ahastama „Ach wie schrecklich,“ ja kui kirikumõisa kutsar teda kord naeris, siis ei katsetanudki ta enam. Tal ei jätkunud julgust harjutada asju, milles klassikaaslased olid palju temast ees, eriti kui keegi ta oskamatus üle muigas. Liialt harjunud koolis targa õpilase osaga, oli tal piinlik küsitleda teisi poisse.

Ikka otsis ta enam juturaamatute kui inimeste seltskonda. Kirikumõisa pööningult leidis ta kasti luitunud sentimentaalseid raamatukesti. Neis esinesid enamasti õrnad ja süütult kannatavad kaunitarid ning kuritahtlikud, „loomalikkude himudega“ mehed, kes ülekohut tegid ingelhäädele naistele.

Üksilduses, raamatute juures tundus Valt endale õilis ning kindel. Aga juhuslikel kokkupuuteil kaasõpilastega ärkasid tihti ta alaväärsusetunded, eriti siis kui ta kohtus Alf Kõresegaga. „Nat Pinkerton“, armastas viimane öelda end ikka ja ikka uuesti tutvustades ja rinda ette ajades. „Euroopa parim detektiiv, kõigi kõriloikajate hirm.“ Tal oli muidki suuri nimesid: joostes oli ta Kolehmainen, orgiga liivale joonistades Weizenberg, hüpates Dray. Igasuguseid ronimistrikke mõistis ta, mille järeletegemiseks teised olid „hoopis haledad“ ning keegi ei teadnud nii palju indiaanlaste nimesid kui tema, ega mõistnud nii täpselt ja pailt järgi laulda viimase laada palaganis kuulnud sentimentaalset romanssi või koomilist kupleed.

Kõike seda ei osanud Valt. Ning ühel suvipühapäeval, mil kiriku juurde sattunud Alf ja Linni organiseerisid kalmistul matsumängu, naeris Linnigi Valti, kui Alf teda aina narritas osavate kõrvalepõigetega ja õrritavate sõnadega ning lõpuks jala nii toredasti Valdi ette jättis, et see komistas ja pahuralt rohtu kukkus.

„Tule aitame Junu üles!“ hüüdis nüüd Alf Linnile ning Valdi kohale kummardades, teda tõusta tahtjat rohtu tagasi surudes jätkas teeseldud haletsusega: „Vae-ne laps, kas said küll haiget? Ah, ta ei oska ikka veel õieti käia!“

Ning hiljem, kui hakati mängima peitmist ja Valt silmad kinni pigistades pidi lugema kakssada, siis pet-sid kaaslased teda hoopis — ei peitnudki ennast, vaid läksid minema kalmistult ja ei tulnudki tagasi.

Teised poisid küll ei käidelnud teda nii. Üksluiselt läksid koolis järgnevad aastad. Valt ei üllatunud enam ega põhjustanud ise üllatusi. Teda ei nokitud. Ainult korra tuletas jällegi Alf Kõres meelde ta kunagist supelust Linniga. Ühe õhtu vaikuses, kui kõik muud jutud olid räägitud, aga suuke veel puhata ei tahtnud, oli Linni oma vanatädi ja Alfi juuresolekul hakanud kõnelema näkkidest ning jõudnud ka nende suplemislooni. Vanatädi oli siis noominud tublisti Linnit ning ütelnud, et tüdrukud, kes poistega suplema lähivad, kõlbavadki ainult näki roaks. Ning Alf ei suutnud jätta koolis jutustamata seda kõike. Ning jälle pidi Valt abitu näo tegema, kui Alf muiates tahtis teada mingisuguseid mõistatuslikke üksikasju.

Aastad möödusid ja Valt lõpetas rahvakooli. Järg-neval suvel isa otsustas saata poja oma onupoja tallu Saaremaale mõneks ajaks. „Koolipreilist tädi“ ehk „Milda tädi“ kõhkles väga poissi lasta sellisele pikale teekonnale üksi, ent liitunud Valt ja isa viisid läbi oma tahte.

Muidugi tuli „koolipreilist tädi“ Valti jaama saatma igasuguste tülivate panuste ja hääde õpetustega. M. s. sosistas ta poisile saladuslikul häälrel mitte tarvitada va-

guni klosetti — säält võivat kukkuda alla. Kui Valt selle pääle naerma hakkas, lisas ta veel tasem: „Ja säält võib saada nakkushaigusi.“ See hoiatus mõjus juba sügavamalt, kuigi pikal teekonnal nõuanne osutus läbiviimatuks.

Lõpuks ometi vedur vilistas ning Valt jäi omapääd pahurana pingiotsimisega seotud arutlusist ja viimaseile minuteile eriti kuhjunud nõuandeist ning edasi ütelda antud tervitusist. Mõnda aega tundis ta veel kaasreisijate ees häbi vanapreili sõnarohkuse ning lapsehoidjaliku käitumise pärast, aga see tunne haihtus viimaks ning siis oli tore sõita üksi ja vabalt.

Ja laevale asudes muutus õnn otse täiuslikuks. Oli valge ja tuuleta öö. Ta liikus kogu aja lael vastu iga-suguseid tädi korraldusi. Masinaruumi avatud laeaknast tõusev kuumus, ühtlases rütmis väänlevad masin-osad, taeva ja mere rohelišhõbedane majakasädemetega tikitud avarus, paari armastaja uim-unised silmad vastasingil . . .

Ja maal, kuhu ta saabus, oli kah lõbus. Ta käis teiste poistega karjas. Aeg lendas nagu külatänaval võitujooksev lasteparv.

Ainsaks piinaks olid siin sääsed. Nad sõid Valdi jalgu ja sääri, mis paistetasid täis sügelevaid muhke. Ta kratsis nad lõhki, laudas ja tänaval sattus sinna musta nii, et haavakesed hakkasid mädanema. Neid pidi siis arstima tee ja paiselehtedega, ning kui ta mõne nädala pärast koju sõitis, pidi ta ikka lonkama veel üht jalga.

Milda preili, kes varsti pärast ta saabumist kiriku-mõisa juhtus, muretses väga ta jalgade „paha vere“ pärast. „Korralik ja õige oleks neid näidata arstile,“ arvas ta. Kuid vana Vilmer vastas sellele ettepanekule

ainult põlastava muigega. Ning viimane paise päkal paranes õige varsti.

See suvi oleks üldse olnud üks kõige kaunimaid, poleks just siis juhtunud Valdi elus kõige raskem.

Kõik see algas nii väheütlevalt seega, et Valt lebas Alf Kõrese ning ühe teise koolivennaga heinamaal ühel roitavkuumal juulipäeval ning Alf luges ette kummalisest raamatust „Naised troonide ümber“. Ja siis toimisid teised kaks midagi veidrat, rumalveidrat, erutatud nägudega ning seletasid talle imelikke asju. Pisut ilge mulje jäi kõigest, aga tal ei sobinud arvestada elukogenenud koolivendi.

Kuid imehästi meelde jäi kuuldu-nähtu ning hakkas aegamööda aina mõistetavamaks muutuma. Elu eesriide must samet värises tasa kuumadel öödel. Nüüd ta vast hakkas taipama täiesti seda venekeelset pildilehekkest, mille oli kunagi võtnud endale ohvitseride majast lahkumisel mahajäänud prahist. Seni nii kentsakalt juhmid pildid omandasid mõtte. Kribulised sullejoonistused muutusid värvikaiks, ellusid kõik need pitsilises aluspesus naised ning nende elumeestest partnerid. Kahemõtteliste allkirjade kui transparentide taga süttis valgustavalt põlema kireleek. Kujud astusid paberilt, et tantsida ta ümber ning vallanduda riideist närvekõditava aegluse ja ootustpingendava järk-järgulikkusega.

Ühel ööl langes ta nagu langevad fantaasiarikkad üksiklased. Iial polnud ta kukkunud nii unustamapanevast õnnest nii äkilisse ja teadlikku ahastusse, kui ta ihuga juhtus midagi seniolematut.

Järgmine hommik koitis lõpmata hallina. Talle tundus nagu ei tohiks ta ei liigutada voodis ega tõusta, nagu ootaks teda kõikjal hukkamõist ja naer. Ometi, oodata süngis tundus ka õudne, oodata seni kui keegi tuleb ja vaatab talle näkku küsivi silmi. Kuidas taluks ta selle pilgu? Parem juba tõusta. Ta poetas aeglaselt, mingi nukra iiveldustundega kõrvale vaiba, aetas roidunult üle süngiveere oma jalad, ringutas püsti oma vastikuksmuutunud keha. Siis pesi ta end, kaua ja hoolsalt. Eelmisel päeval toodud vesi tundus soe ja lääge ning ei puhastanud, koguni ei puhastanud.

Kuidas pidi ta küll vaatama näkku isale einel? Nüüd ta vast selgesti taipas, miks isa ja ema tegid mõne ohvitseride laulu puhul nii hädalised näod, kuigi tema ei leidnud neis kurja. Nüüd vast selgusid nende hukkamõistvad laused selle või teise külaneiu ning nende kunagise köögitudruku kohta, kes jäi kauaks külasimmanitele ning laskis vahel poisse oma tupp. Valt nüüd vast taipas täiesti selgesti, et selles oli patt, et seda ei tohtinud.

Aeglaselt, võttes süü enda pääle läks ta alla trepist. Ta pidas salgamist asjatuks ning otsustas kindlameelselt kanda oma häbi. Ja ometi muutusid ta liigutused söögituppa jõudes hiilivaiks ja kartlikeks. Lauaäärde istudes nihutas ta oma tooli võimalikult kaugemale isast. Ta pidi ju haisema, haisema oma rõveduses. Küllap kõik nägid häbi tema silmis, nägid tema tegugi, seda elajalikku iiveldustäratavat. Ta sõi vaikides oodates alandlikult hukkamõistvat sõna nagu koer peremehe piitsahoopi. Seda paraku ei tulnud. Isa ainult naljatas korra temaga sõbralikult. Siis tõusis Valt hetkeks kergema südamega ning pages välja majast. Ja...

seekord polnud isa märganud midagi, aga tulevikus? Ja, kui ta kunagi sellest haigestub? . . . Ja, kui pestakse voodi pesu? . . .

Ta hulkus palju sihitult ringi sel nädalal.

Oli põud. Taevas magasid sinihallid kuid vihmatud pilved. Valt jänunes. Metsakraaves ei olnud vett. Ta käis ja käis mingi juhmi ja määratu paine rõhudes hinge ning põuakuumuse ihu. Oleks ihanud ärgata kusagil jahedama taeva all, juua, ujutada üle selguse vooga oma tundmuste põuamaad. Aga ta ei suutnud. Ta vaid läks ja läks pagedes mingis juhmis leinas.

Midagi tundus igavesti möödas, midagi näis päästmatult rüvetatud. Talle paistis, et ta ei mõtle enam nii selgelt ja kindlalt kui varem, enne selle kõige koledama juhtumist. Ikka oli ta hiilanud koolis matemaatikatun- nis kiire ja osava kombineerijana. Nüüd, kes teab, kuidas nüüd . . . nüüd, kus miski ei paistnud enam kindel. Ikka ja ikka jälle ärkas teadmine, et nüüdsest pääle on elus midagi põhiliselt valesti. Kindlasti ei võinud see kõik jääda karistamata.

Nüüd vast õppis hoolsasti palvetama Valt Vilmer ning vahel tundus, nagu andestaks Jumal tõesti talle rumalale ja väheteadnud poisile, eriti siis, kui ta andis suuri lubadusi tuleviku kohta. Kuid paraku kordus kõik jälle.

Ta ei suutnud vabaneda. Valmistudes pliidi alla viskama venekeelset farsilehte ta pilk peatus viivuliseks jumalagajätuks ühel joonistusel, peatudes aga kiindus, süvenes. Tantsitari täidlane rind, pitsivahust kerkiv puus, koketeerivalt naerev nägu — kõik muutus elavaks poole sekundi kestel, roosatus, omandas reljeef-

suse . . . Ning samal momendil ta kuulis lähenevaid samme. Tundis, et peab viskama ruttu pliidi alla ajakirjakese, või peitma ta . . . Ja Valt ei suutnud esimest. Ruttu libistas ta vihu kuue kaelusest põue, korraldas oma ilme rahulikuks ning pages köögist.

Hiljem võttis ta veel sageli välja ajakirja peidupai-gast kapi tagant; vaatas teda, püüdis kopeerida pilte asetades trükilehe ühes õhukese paberiga aknale vastu valget.

Kuid kirega ristlesid aina suuremad süütunde lained. Ta häbenes oma nõrkust, kartis suuri jõukaotusi, ta sisetunne muutis ta aina kõhklevamaks teiste inimeste suhtes. Noil ajal hakkas ta erutatud tähelepanuga jälgima oma keha nähteid ning koges mõndagi vastikut. Valt Vilmer oli olnud lapsena võrdlemisi blond. Nüüd ühes hääle murdumisega hakkas ta muutuma aina tumedamaks. Kohkumisega märkas ta oma silmakulmude mustumist. Ta vihkas seda muutust. Heledad kulmud olid nii hästi sobinud näonahaga, nüüd tõusid nad säält esile liiga teravalt, tähtsalt, lõikavalt. Ning ta tundis end otse kui süüdi nende värvivahetuses. Sellest pidid teisedki võima näha tema poristumist, tema häbi. See tume värv oli nii jõhkralt sümboolne, et ta kord süütunde kulmineerudes haaras käärid kulmude mahalõikamiseks. Kuid ta ei julgenud sedagi täiesti, kartes äratada suurt tähelepanu. Nii lõikas ta kulmukarvu ainult poole sentimeetri ulatusel kõrvapoolseist otstest ning põikkülgedeltki püüdis teha nende musta rüvetavat joont kitsamaks. Ometi märgati seda kärpimist ning isa ja köögitudruk naersid kaua tema omapärase raseerimisviisi üle. Ning varsti kasvasid äralõigatud karvade asemele uued.

Peaaegu keegi ei paistnud nägevat midagi kiusatusist, millega ta maadles. Isa mõtlikud mujalolevad silmad ei tunginud vist ta ilmete põhjani. Korra sattus küll isa tuppa just siis, kui ta joonistas paberit aknale toetades ära üht nilbet karikatuuri. Südame kloppides raskete löökidega langetas poiss paberi. Isa lähenes ja vaatas joonistust.

„See pole tervisele häa,“ ütles ta aeglaselt. „Ära parem joonista nii.“ Ta rääkis õige rahulikult, peaaegu ükskõikselt ning väljus siis jälle.

Ei ole häa . . . ei ole häa . . . ta teadis seda küllaltki. Ta oli algusest pääle uskunud oma nõrkusehoo-
gude raskeid tagajärgi. Isa lause käis muidugi ainult joonistamise kohta, ent mis oleks ta öelnud teades enam tema pattudest? Piinava lahendamata probleemina näris temas küsimus, millega lõpeb see kõik? Tumedad piiblisõnad salajasist kiusatusist, Jumala kõikjale nägevast silmast ning karistusest omal ajal kumisesid pääs. Ikka jälle tuli meelde omadussõnu, millistega iseloomustati „moondunud kirgedega“ elumehi raamatus „Naised troonide ümber“. Ta nägi end juba kortsusnäolisena paljulobisevana, jõuetuna, paljaspäisena, ilgena lollina. Ning ta värises jätkusest kujutluse juures.

Samas unustas ta mure ja elas edasi oma lapsepõlve lihtsas maailmas, unustas uued kummalised probleemid ning oli õnnelikki mõnel päeval. Aga siis, paari nädala tagant, kui maailm oli jälle päris kaunis, juhtus jällegi libisemine kiusatusse ning sellega koos uus südamepiin.

Noil ajal hakkas talle enam ja enam selguma ka ema surmamõistatus kõigest poole ja terve kõrvaga kuuldust. Raha oli olnud tapetul kõik alles, seda pol-

nud tahtud . . . Vahel ööseti, kui und ei tulnud, võis ta kujutleda endale ema surma stseeni. Metsikuid loomastunud vene sõdureid, nägudel kirepinge ning nende keskel rebitud riideis juba häbist poolsurnud naine. Kõige taga detsembrihalli märja padriku taust. Ning ühel unetul keskööl tegi ta koleda leiut, et oli sama aje, mis kihutas soldateid säääl metsas ning innustas tedagi öiseil pidustusil kõikvõimalikkuse kujutluslosses. See oli sama saatanlik nälg, mis raskesti rõhus kõiki madalaid hingi. Kõrgemalseisjad korralikud inimesed jäid temast puutumata ja puhtaks — kõik need eeskujulikud enesevalitsejad, kellest isa kõneles varemini korduvalt oma jutlusis, kõik need rahvajuhid, kes häis ajalehis kindlasti ja selgesti mõistsid hukka oleviku lõbukultuuri, jah isegi vist need „asunikku“ klugistavad talupoisid ning naerulahverdavad tüdrukud, kes pääle jutlust vankrite juures jutustasid naerukspanevate sõnadega mõnd soovimatu lapse- või väljatulnud aidalugu. Ja kuigi nende ilmed ja toon olid säääljuures toored, kuigi poisid samas pigistasid tüdrukuid, nii et need kiljusid, ometi näisid nad olevat puhtad südamest, sest kuidas muidu oleksid nad tarvitanud sellist kohtumõistjalikku tooni! Ja mõne üksi käiva noore tüdruku vaikseid ja selgeid silmi vaadates tundis Valt, et hing nende taga on täiesti ihavirvenduseta ja vaga. Nii selgelt ja nii suure tundelise pooldamisega kujutles Valt kaasanimeste süütust, et kõige algelisemgi kriitika ei ärganud. Ja ikka jälle süüdistas teda raskesti ümbruse arvatav puhtus ja julgus. Jumal teab, miks pidid just temas ärkama kurjad ihad, millega raamatuis iseloomustati alatuid mehenärusid, temas, kes nii meelsasti oli kuulnud ema legende jutustamas pühakuist või kõnelemas

sellest, kui kaunis on, kui inimesed armastavad teineteist ainult kui inimesed sugupoolele mõtlemata.

Kuigi Valdi kujutletud orgiad ei sisaldanud iial vägivalda, ometi ta tundis enda oleva sugulase vägistajate ja mõrtsukatega. Temagi oli kuidagi oma ema tapja . . . See oli vastik, aga see oli nii . . . Ta teadis hästi kuulnud kõnekatkeist, et inimesed rääkisid kõigest seksuaalsest kui mingist varjatavast ja keelatud, nii nagu kuritegudest kõneldakse ning see aina aitas kaasa veidrate süümõtete kinnistumisele.

Muid pilte tuli meelde. Nägi Vaskbergi ja Engelmanni targalt irvitavaid nägusid jaamahoone ees. Tundis end lahti rabelevat ema käte haardest. Nägi eemalt ema kurba naeratust, paari arga sammu tema suunas, paluvat pilku, vagunisseminekuks ärapöörduvat nägu. Meelestus häbi, mida tundis, kui ema tuli talle vastu tundide lõpul, tulid meelde ettekäänded, mida oli valetanud temaga jalutamisest pääsemiseks. Oli häbenenud eneseteadlikult lorisevate koolivendade ees oma ema, seda õrna, seda puhast . . . Tema oli häbenenud, tema, kelle südames määndus nüüd suur must-magus plekk, mille avalikukstulek oleks toonud talle ei tea millise põlguse.

Selliseis juurdlusis ja ahastusis näis elu küllastuvat süütundeist. Hinge meelegeidust tõusis tugev tahe säästa rüvetusest kõik, mis veel annab säästa. Ta otsustas enda kokku võtta ja teha järsu lõpu erutavaile kujutelmadele. Varemgi oli ta annud selliseid töotusi, kuid neid mitte pidanud, aga nüüd oli süü- ja ilgusetunne muutunud küllalt suureks, et soodustada tugevat reaktsiooni. Ikka jälle püüdsid hiilida ta jõudepäevadesse magusad kujutlused, kuid ikka jälle võitis ta enda

karmilt, kuni kiusatused tulid aina harvemini ja võideti kergemini. . . .

Kuid kiusatavate kujutelmade asemele tekkis teine liik õudsemaid, otse kui karistuseks olnud lõbu eest. Talle muutus probleemiks, kas ta pole haige . . . Valesitotoiminu õudne ahastus, segane jälestustunne oma küpseva ihu vastu — kõik see sulas ära uude sundkujutelma. Tundest, et midagi on halvasti tema kehaga, kasvas haiguseteadvus. Ühes ajalehe artiklis oli mainitud suguhaigusi kui lõbutsemise saatenähet. Valt ei teadnud ju midagi kindlat, kuid ta armastas mängida võimalustega. Võib-olla oli see seos otsene. Kuritegu ja karistus. Ta oli enda arvates olnud väga liialdav nautija. Samast karskuspüha puhul ilmunud artiklist mäletas ta end lugenud, et joobnud päraga astutakse sisse suguhaigete haisvaise tubadesse, kust kainena minnakse kaugelt mööda. Selle lause mõjul hakkas ta ka enda juures otsima erilisi haise ning jõudis arenenud ja tendentsliku fantaasia ning vähese lõhnadetundmise tõttu suurele tõenäolsusele nende olemasolus. Inimeste läheduses silmitses ta hoolega nende ilmeid ja ehmus ikka, kui nad paistsid midagi nuusutavat. Ja seda juhtus vist sageli. Oi häbi! Nüüd tulid talle heidutavalt meelde „koolipreilist tädi“ arvestamata jäänud hoiatused raudteesõidul ning ta kõnelused „pahast verest“ mädanevate sääsemuhkude puhul säärel. Küllap see muhkude mädanemaminek pidi tähendama midagi halba! Paljud muudki ähvardavad üksikasjad lükkusid kokku ning varjaja süütunne liitis nad ainsaks suureks hüglakummituseks. Kogu selle võitluse pinevus, mida oli pidanud tema lapsepõlve küljes rippuv süda murdeaastate uue vastu kandus nüüd üle uuele suurprobleemile.

See oli lahendamatu. Ta ei jõudnud kindlusele. Aastaiks jäi rippuma ta kohale kahtlus, võib-olla raskem kui haigus ise oleks olnud.

Oma tervise probleemi viis ta kaasa enesega, asudes sügisel koolivahetuse pärast elama päälinna võõraste juurde. Siingi ei lakanud kartuselaine alatine tõusminevajumine. Kõikjal saatis teda õudne võimalus, tehes ta väsinuks, pelglikuks, alandlikuks, kergestiehmuvaks. Uute olude võõruses ja kodunematuses piin aina kasvas, nii et ta lõpuks otsustas maksku mis maksab hankida selgust. Ta ei suutnud külastada arsti. Oleks ju ennekuulmata — koolipoiss sellise arsti juures! Seista ootamisruumis kesk vanemate inimeste põlguse ja jälestuseküllaseid pilke ning ilgeid naljatusi... Võib-olla kõrvaldatakse ta isegi koolist, kui kartused osutuvad põhjendatuiks. Milline skandaal tema pastorist isale!

Lugedes ajalehist raamatute kuulutusi tekkis tal päästev mõte muretseda endale mingi populaarne arstiteaduslik teos. Ta läks linna raamatukokku laenama sellist. Kirjutas paberile vajaliku numbri ning andis raamatutoojale. Tänu taevale, kogu lugemismäärused ei nõudnud päälkirja sõnalist väljakirjutamist!

Raamatute tooja luges numbri ta sedelil, vaatas Valdile teravalt näkku ning sõnas: „Teievanustele ei laenata seda teost.“ Valt, juba ametniku manitseva pilgu all punastanud, väljus tummalt ja mahapöördud silmi ruumist. See luhtumine tegi ta paariks nädalaks passiivseks. Siis otsustas ta osta endale mingi raamatu.

Valt Vilmer käis kolmes kaupluses, jalutades kaua iga ukse ees enne sisseminekut, kuigi oli väga kõledate tuultega päev. Esimesest, kus oli müüjannaks noor

daam, suutis ta küsida ainult paar vihku. Teises kaupluses oli palju rahvast. Säält ostis ta endale Põllu emakeele grammatika. Tal oli küll kodus juba see raamat, aga tal ei meelestunud kohmetuses müüja päriivate silmade ees küsida midagi muud. Ta tuli välja hõõguvi põsi ning pidi jalutama kaua oma häbi leevendamiseks. Ometi ei tahtnud ta minna koju raamatuta. Kaua kaalutledes valis ta kolmandat kauplust. Sääl näis minevat paremini. Ta oli ainus ostja. Postkaartide raamistu letil oli täis kahtlase kunstiväärtusega aktifotod, laualolevate raamatute kaasilt peegeldus aguli elumeeste maitse. Sün ei pruukinud häbeneneda . . . Kuskil kaugemal tõusis rasvane paljaspäine vanahärra, kes oli väga kiindunud ilmel lugenud mingit raamatut, hammustades sündmustiku sekka lihapiirukat. Ta pühkis enne letile lähenemist oma rasvast suud ning korraldas naudingupineval näojooned tavalis-rahulikumaks. Valdile meelestus vilkalt naiivne arvamus, mille järele paljaspää pidi olema läbipõlenud elumehe tunnus. Ka see julgustas teda pisut. Ta alustas oma küsimust kaunis aeglasel, aga võrdlemisi hästi rahulesurutud häälel:

„Kas teil on midagi sugu . . .“

Sel momendil avanes terava kellahelinaga kaupluse uks ning poiss kaes kõlava tervituse pääle sinna. Keegi kõhna aga hää näoga kommertskoolitüdruk astus sisse. Ta naeratas sõbralikult, võib-olla jahmunud ilmega poisi lohutamiseks, tõenäolisemalt aga lihtsalt hää tuju pärast.

„Mida te tahtsite?“ pöördus kaupmees Valdi poole.

„Mingisugust . . . mingisugust teost sugu . . . tõutõukanade kohta,“ kogeles ta, pilk peatunud ühel kanakasvatuse käsiraamatul. Tütarlaps näis hoidvat tagasi

naeru. Poodnikul oli ainult üks kaunis kallis väljaanne kanakasvatuse alalt. Hoolimata hinnast poiss ostis selle, et aga pikema jututa pääseda poest.

Kui uks Valdi järel kinni langes, teadis ta, et ei lähe iial ostma enam vajalikku teost. Ta ei suuda lihtsalt. Väsinuna sammus ta koju, tehes suure ringi mööda linna. Hetketi unistas ta, kuis oleks kaunis istuda mõnele pingile, magama jääda ja üldse mitte ärgata. Külmuul peksis pilvi taevas ja teda maa pääl. Süvenes oktoobrikuu hämarus. Laternad süttisid sinihallis. Ta käis ja käis, jäädes aina kurvemaks, aga ka vaiksemaks ja leplikumaks. Ka promenaadi vanad puud näisid nukrad ja vaiksed ning nagu leppinud sellega, et tuul neid enam ja enam alasti kiskus.

VI

Hulga aastaid kandis ta oma koormat, kord kerge-
mini, kord rängemini rõhuvat, vaadates ümbrusele lep-
pinud kannataja silmi. Keegi ei aivanud selle hirmu
kumisemist temas. Paljud omasid arvamisi tema kerge
nukruse põhjust ning püüdsid nii või teisiti aidata teda.
Ta naeratas tänulikult nõuandeile, ei vaielnud neile sel-
gejoonselt vastu ega täitnud neid ka. Ümbruse inimesed
ei pääsenud ligi tema sisimale, isegi mitte korteri-
perenaine, kes kiindus Valti otse ema hellusega. Ta
tõstis küll söögiajal Valdi taldrikule paremad palad, se-
gas teda õppimise juures kondiitri või omatehtud koo-
giga või šokolaaditükiga, manitses teda jalutama, teat-
risse, kinno minema. Valt protesteeris alguses häbene-
des tema liigseid hellitusi. Kõik see ei suutnud ju petta
teda, pöörata silmi oma traagikalt.

Sama vähe pääsis korteriperemees ligi talle. Ta
konstateeris endamisi söögilauas, et kostilaps omab peent
sõnastus- ning mõtlemisvõimet ning on säääl man ha-
ruldasetl vähelobisev. Ta oleks jätnud vist üldse pä-
ris meeldiva mulje, poleks ta olnud nii imelikult arg ja

alandlik. Ta kõne toonis ilmnes ikka mingi paluv kartus, kuigi ta sisus ei korranud kriitikata teiste arvamisi. Tema varjamine ei muutunud variserlikuks kohtumõistmiseks kaasinimeste vigade üle. Ta ise oli ju langenu, temas pidi ju valmima perekonnaharu traagiline lõpp, hämar kustumine ajupehmenemise udus. Ning ikka seisis tal meeles, kuis nii süütult oli tulnud tema juurde patt, rõõmsalt, häänaolikult. Saatus oli kord selline — talle oli määratud nii ja teistele teisiti ning keegi ei tohtinud heita kivi, sest saatus polnud valitav . . .

Püüdes vabaneda oma süütundest, püüdes vabandada ennast õppis ta vabandama teisigi, leidma ja oletama põhjusi laidetavaile tegudele. Hämuselt aimus talle juba kõigi nähete süütus põhjuslikkuse seaduse ees. Valdistsai tagaräägitavate patuste õrn ja tagasihoidlik kaitsja. Hoogsalt kaitsta ta ei võinud, teades tavaliselt väga vähe fakte. Ta asetas ainult mõne pidurdava „aga vast“-i teiste tõttavale laiduvoolule. Ta oma süütunde ja hirmu kütkeis vaevlev mina ihkas otse ahastavalt andeksandi ja õigustatuse rahu ning seepärast oma südame sügavamas ta ei suutnud keelata seda ühelegi. Nii sai ta häbist inimarmastuse avaratumise alus.

Suure patu illusioon hoidis ta võrdlemisi lapsena. Väikesel kõrvetusel ettevaatlikustunud ta jäi kauaks puutumata suurist võimsaist leegest. Ümbruse kõdi ei ulatunud temani. Kindlameelselt pöördus ta ära kino vaatekastist silmates säääl erutavat fotot. Ta ei tulnud ühes korteriperemehe ja perenaisega Estoniasse „Madam Pompaduri“ sajandale etendusele, märkamatu eemaldus ta anekdooti jutustavaist koolivennist. Rõvedus polnud talle ainult nali, vaid õudseim tragism.

Tänavail vaatas ta kiretu, omandada mittetahtva vennalikkusega saalivate naiste ilu, umbes sama pisut kurva häämeelega, millega ta pilk õrnutes vanalinna arhitektuuril, parkide lilleseadeldisil ja taeva ja mere värvel. Kuskil sügaval laulis sääl man mingi imekarsk kurbus, läbides tema olemusest ja maailmapildist õrna nukra muusikana. Ta kartis elu värvidesära peatset kustumist ja seepärast lebas kogu universumil mingi „igavest hüvasti“ peen hääl. Ta jõi oma meeltega hoolikalt nüansse, leides ilu säältkki, kust tavaliselt mindi mööda põlgusega, valgustades kõik asjad oma andeks-anni ning vennalikkuse mahedusega.

Võttes omaks oma koleda tuleviku õppis ta võtma vaikides omaks muudki sügavusis häirimata rahuga, kuigi ta hinge päälispind püsis teiste inimestega võrreldes väga reageerimishellana. Kuid kuhugi sügavamale tekkis suur tagavara rahu. Sinna võis uputada õige suuri erutusi, kui aga natuke aega oli. Võttes lootuse-tuse oma pärisosaks, tundes end sellena, kel pole elult enam midagi nõuda, õppis ta tänulik olema väikeste juhuslikkude hüvede eest. Piisas lihtsast päikesekiirte puudutusest sügisesel jalutuskäigul tema täitmiseks sügava kuid väga vaikse õnnega.

Pääle närihaiguse sundmõtte proovis saatus ka reaalsemate löökidega tema kindlust. Ta isa suri ootamatult. Oli külmetunud käies vaatamas üht haiget ning saanud kopsupõletiku. Valt saabus koju tema laiba manu. Isa oli ikkagi tundunud kõige lähedasemana inimestest, aga nüüd langesid koos temaga viimased usaldamisvõimalused. Kelle juurde pidi Valt pagema nüüd

kord, kui haigus puhkeb valla kõiges varjamatus närususes?!

Nad matsid ta ühe talveõhtu hämaruses kodukalmistu uude puudeta ossa, väljalisse lagedusse. Matuseliste lahkudes poetus Valt korraks eemale teistest ning tuli vast siis tagasi hauale, kui kõik oli jäänud säääl vaiksiks. Kauge laane tippu lumiste väljade taga tõusis kitsas kuu. Oli rahu ja õhk oli puhas kulunud sõnust.

Ning Valt Vilmergi pidi kord, vististi palju nooremana kui isa, magama lume ja paberlilledele all . . .

Kogu planeet tundus äkki jäätükina, mille pinnal virvendab nõrk ja põgus elutukse, kaduv õrn helin lõpmata sügavuste kajastatud. Kuis ta armastas seda nõrka, paljudele ometi nii tugevana viirastuvat elu, armastas nagu kojuaetud laps pidu, millest ei saanud enam iial võtta osa või nagu sunnispaikne pidalitõbine kaugusse minevaid karavane.

Kadunu varandusest polnud raha säilinud pea sügugi. Vene ajal kogutu oli hukkunud ühes vene rahakursi ja vene pankadega. Demokraatlik kogudus, kes viimasel ajal polnud enam rahul oma õpetajaga, püüdis teda väikese palgaga mõjutada lahkumisele. Ent Tiit Vilmer ei hakanud selle küsimuse pärast vaidlema nõukoguga ega läinud mujale otsima paremat. Ta võttis oma vähesed tuhanded ning tellis nende eest ikka jälle raamatuid Saksa- ja Prantsusmaalt. Neid ta aina luges pärast oma naise surma üha pettuva otsija kirel ning omandas hää eruditsiooni usu-, mõtte- ja kasvatusteaduses, mida ta aga ei osanud küllalt pedagoogiliselt rakendada koguduses. Mida sisukamaks muutusid ta jutlused, seda segasemaks hindas neid kogudus. Teatud määral olidki nad seda. Ta tahtis inimesi õpetada

otsima ja ise leidma valmi propageerimise asemel. Aga ei midagi vihanud koguduseliikmed enam kui kahtlemisele ausalt jäetud laiapiirilisust. Pastor aga seda just pakkuski, tahtes kahtlemise elustamisega väärata enesekindlust, mis näis talle püüakistusena kristlik-alandliku armastava meelelaadi valmimisel. Kuid kahtlemaõpetamist ei hinnanud keegi. Kõiki kurvastas, et pastorit oli raske klassitada. Ta pole isegi protestant, ütlesid nooremad pettunult, kui ta kuuludus suvileeris ütelnud, et talle on ükskõik Jeesuse neitsistsündimise tõde või valelikkus.

Ning vahel jõi ta viimasel ajal oma üksinduses. Ühel oma viimse suve augustiõhtul istudes Tallinnas rannarestorani rõdul süütas ta rahatähti ning laskis neid loites hõljuda tumenevale merele. Melanhoolselt ja pikalt kõneles ta juhuslikele üleolevalt irvitavaile laua-naabreile kõigest halvast, mida toob endaga raha ja omandamishimu, kuni lõpuks ta ärritatud pää, pisarad silmis, viinaplekilisele laudlinale vajus.

Ja paar nädalat enne surma oli tal suuri ja kulukaid sekeldusi ühe töösturist sugulasele antud veksliziirodega.

Kõige selle tõttu jättis isa surres Valdile vähe raha. Kirikumõisa mööbel, mille paigutamine oleks nõudnud suuremat korterit, müüdi ära, osalt oksjonil, osalt kauplejaile. Suur sula saabus sel aastal ootamatult vara ning võimatute teede tõttu tuli oksjonile kokku vähe inimesi. Maksti odavaid hindu. Hää tiibklaver läks mõne tuhande marga eest ühele taluperemehele. Mõisnikkude toakraamist üliküllastunud turul ei saanud ülejäänud mööblistki nimetamisväärt raha.

Rahaasjad võttis kadunu soovil oma korraldada Valdi advokaadist onu, terava ja pedantse näoga härra.

Ta kindlasti hoolitses nende eest hästi. Aga Valdil tuli nüüd käia väiksemate summade kaupa küsimas raha tema käest ning kirjutada talle aruandeid kõigist oma väljaminekuist. See jätkus Valdi vabal soovil isegi siis, kui ta oli juba üle kahekümne aasta vana üliõpilane. Muidugi rõhus selline korraldus veel enam tema niikui-nü kitsast elu. Aga kadunud isa soovid ning eriti onu põhjendused sellise kontrolli vajalikkusest Valdile jäänud summade vähesuse pärast tundusid nii selged ja eetilised, et ta neile kuulekalt alistus. Kuid ta ei julgenud nüüd enam osta kümne sendi eest vähjakompvekkegi pühapäeviti, kui onu kord irooniliselt naeratas tema kulude arve selle punkti kohta.

Jälle rändas ta üksi edasi oma koormate all. Aina tihedamaks muutusid mõtted hirmsaist võimalusist lihtsa kordumisega. Vahel, võib-olla mõne möödudes pillatud sõna lööduna, langes ta süngete mõtiskluste seeriasse, mis ei halvanud üksi ta hingejõudu ja töörahu, vaid muutis ta kehaliseltki mõneks ajaks inimesevarjuks. Hooti ilmuvad vinnid, intensiivsed ajukoort uuristavad päävalud ja üldised kehalised nõrkuse ja vaimlise kohmetuse hood kinnitasid aina tema õudseid ootusi. Vahel nuttis ta salaja ning siis viimaseis valusügavusis uuendas jällegi kõigega leppimine. Saades tagasi mõneks ajaks saatusearmastaja rahu, andus ta kirglikult koolitööle või uppus lugemisse. Mõnel päeval oli ta siis maailma õnnelikem inimene, otsekuu põrgust taevassetulnu. Raamatud olid ta suured sõbrad. Nad polnud nii karjuvad nagu inimesed. Neile võis julgesti vastata: ma ei tea, ma mõtlen järgi. Elavale, pärimis- või väitmisrõõmsale inimesele seda teha oli hoopis raskem.

Vahel ju innustus temagi koolivendade seltskonnas mingi mõtte ägeda pooldajana või mahategijana, võttes osa pikist vaidlusist. Kuid selliste tähtsate arutluste järgi üksi jäädes, tundis ta end ikka lõpmata vaesena ja võltsina. Ta mäletses läbi oma sõnad. Ta kraadis oma arvustavate väljenduste tooni ning leidis selle olnud liiga ülbe. Ta juurdles aksioomsete seisukohtade üle, mida oli kaitsnud nõtkes sõnapallimängu tuhinas ning tunnistas nad enamasti õige vaieldavaiks. Tema lootusetus ja kahtlemine endas mõjustas teda kirjutama tunnustatud väärtuste tahagi küsimusmärke. Ta ei teinud seda kahjurõõmsalt, ta pigemini oleks tahtnud suudelda surevaid tõesid, kui naerda nende üle. Igatahes muutus kaheldes ja kaaludes, võimalustega mängides aina tihedamaks ta mõtlemislaad ning lõpuks tuli sellele aeglaselt järele kõnestiilgi.

Ta ise ei märganud, kuidas õudne sundkujutelm mõneti ta hinge ülespoole surus. Ja vaevalt oleks ta märgateski tunnud rõõmu neist arenevaist omadustest. Kõik oli ju vaid hetkeks. Millelgi polnud enam mõtet tema puhastamatult rüvetatud elus. Ta uskus oma tõve parandamatusesse, teadis, et kõik võimalikud rohud selle vastu pidid olema ainult pahe ajutiseks katmiseks. Selles arvamises aina kinnitasid teda Liisa Peerandi novell „606“ ja Ibseni „Tõndid“. Tõbi omas, tõsi küll, salapäraselt leebeid perioode, aga lõpuks pidi ikka saabuma must kõle paiseteavanemine ja tühi pime auk . . . Seni tuli mängida. Ta tahtis mängida ainult hädavajalikku valetades, ausalt, kaunilt, teisi kahjustamata, aga mäng oli see ometi, mäng, mille juurest kojukutsumist pidi kartma igal minutil.

VII

Valdi tunded reaalselt olelevate tütarlaste suhtes jäid kargelt selgeiks. Ta polnud iial tõmmanud oma fantaasiaorgiaisse ühtki tuttavat nägu. Kui ta kujutleski end vahel õrnana mõne teatud tütarlapse vastu, siis see oli kaugel neist piirest, kus arm muutub häbiks. Ta igatses jalutada vaid välja kellegagi linnast õhtusel teel, kinkida talle kõik maa- ja merepildid oma armastavate silmade üllastatutena, oma rahuõrna hinge peenelt häilistatuna. Ning mõlema üle laotuks suur üksteisemõistmise ja hingedelähdusetunne. Miks ei tohtinud seda siis??? Ja ometi oli see võimatu. Miski kummaline mõistuse käskudele allumatu häbenemine asus tema ja tütarlaste vahel otse kui nägematu sein.

Ta luges palju oma üksinduses ning unustamispuüus, kuid ilukirjandus aina suurendas ebamäärast igatsust olla kellelegi õrn. Vilkaiski üksteisemõistmise hetkis pidi peituma suur õnn. Oleks tahtnud olla puhas nagu laps ja ometi palju enam teada, palju enam mõista, palju enam ilu näha. Oleks ihanud tunda enne ilget lõppu mingit ülivaimset armastust, kus poleks üldse tulnud arvesse keha minevik ja tulevik.

Muide, mõne hää elusooja romaani ja põhimõttelise arutluse mõjul kaldus ta vahel uskuma, et mingil kujul peaks olema süütu ka füüsiline armastus, samuti nagu on süütu puude õitsemine kevadeti. „Naturalia non sunt turpia“. Kuid tema ise pidi siiski loobuma — tema, patune, vääritu ja võib olla haige . . .

Ta ei olnud täiesti naistuttavateta. Ta teretas paari koolivenna õdesid ja Saaremaalt sugulaste talust Tallinna naiskutsekooli saabunud keskkoolilõpetanud peretütart Ensit. Viimane tundus küll kuidagi jämedakoeline poisi peenutsevale hingele, kuid ometi väga hääkodune ja usaldusväärne. Vahel hommikuti kooli minnes kohtusid nad juhuslikult ja läksid koos. Mõnikord seltsis nendega Ensi kooliõdesid ning nii sammusid nad tänava täielt läbi elavneva kesklinna vesteldes ja kilades. Tüdrukud kõnelesid palju ja julgelt, kuid teda rõhus mingi nimetu süütunne. Sõnad, mis ta ütles, tundusid talle endale väga saamatuina, kuigi ta vihjed olid omapäraselt teravmeelselt õrnad. Neiud ta ümber kaldusid arvustama kõiki nähteid väga kärealt, ent tema astus sellele vastu tagasihoidlik-humoorika sallivusega. Ta võis kaitsta igasuguseid „võimatuid“ asju, näiteks saksa vanadaamide iganenud kübaraid, kui linna ilmele ajaloolist sügavust andvaid ning nende kandjate vaimlise aastakäiguga ülihästi sobivaid. Või ta püüdis lepitada preiliseid vastutuleva maatüdruku kriiskava punase-kollase kostüümi-akordiga.

„Teie lemmikvärvid, eks?“ naerdi talle uskumatult näkku.

Ei, tema viimne armastus polnud nad just mitte. Talle meeldis eriti hõbe, uduroosa ja pärlhall, kuid miks peaksid kõik inimesed riietuma neisse? Kindlasti

sobisid need eredad toonid hästi selle talutüdruku tusedale hingele. Ta kaitses põlatud nähteid pisut süüdlasel häälel, vaevalt kuuldavalt ja langetatud päi. Ta kõneles mingi ei tea kust tuleva ärevusega, ainult vahel leides mingi ilusa väljenduse mõnele lepitavale mõttele, ta häälmuuutus rahulikuks, aeglaseks ja pehmeks.

Mõne ühise kooliteekonna järgi armastasid mõned tema väikset häält ja naeratust, tema nalju, mis naeruvääristadeski püüdsid mitte teha valu, armastasid õige, õige pisut. Teda võeti nagu mõnda pianissimosse sulavat muusikapala, mille kauneid nüansse on raske jälgida nende juba liiga suure tasasuse tõtu. Ta oli huvitav mõneks hetkeks, ent siis pöörduti temast tänulikult ära elu eredamaile ja tugevamaile helidele.

Ja temalgi polnud tarvet nende inimeste puhul teha tõsisemaid ligenemiskatseid. Nad olid ta arvates liiga puutumatud suurist kannatusist, et olla huvitavad, liiga terved ja kerged. Ainult harva uneleski ta isegi õnnest olla kerge, otse kui järvepõhja kivi unistab nõtkest tantsust tuules.

Pälju enam erutasid teda tundmatud naised. Trammil sõites juhtus ta paaril korral istuma mõne daami vastu, kelle nägu ei osutanud ainult noorust ja naha eest hoolitsemist, vaid ka mõtteküllust ja peenetundlust. Uskumatult pehme pilk oli vahel mõnel tundmatul, kellega jagati viis minutit tumma õnne. Varakevadeti lonkis ta tundide kaupa mööda õhtusi promenaade. Puud õitsesid valgelt eha lillas juukses. Koolitüdruid tuli vastu. Oleks tahtnud suudelda. Vaiksed silmad uppusid viivuks üksteise. Siis oli jälle kõik mööda. Ainult tühi mustatüveline käik taeva lõpmatusse ja sellel

üksik nõrgalt värisev süda oma igavesti ütlematuga, ees vaikus, seljataga paar kaugeneva elu naerukilgatus.

Oma viimisel keskkoolitalvel juhtus Valt pääle pikka puiklemist Ensi viiduna ühe preili sünnipäevale. Sääl mängiti mängu ja anti pante. Temalgi tuli lunastada neid. Seltskond määras talle suudelda üht kaaseksinut. Ta teadis, et see on ainult naljaks, ent vaatamata sellele ta tundis end muutuvat kindlusetuks. Veri tungis näkku ning punastamise tunne sundis teda veel enam punastama. Hetkeks selgus ta teadvusesse mustajuukseline nägu pisut kitsa kõrge ninaga, siis tundis ta jälle ainult piinlikkust enda pärast. Valt ja kaaskannataja lähenesid kumbki isenurgast teineteisele. Nad kohtusid ukse lähedal. Jälgivate pilkude kõrgepinge tundus aina suurenevat, ühe häätahtliku naljatuse katkend langes kivihoobina Valdi kõrvu. Ent tal jätkus veel küllalt tarkust enda võitmiseks ning seltskonnale naeratades ütlemiseks: „Ainult mitte siin.“ Ta avas ukse ja trotsivkergemeelselt naeratav tütarlaps väljus sellest. Ja siis seisid nad üksi ööpimeduses. „Vabandage, ma ei saa,“ sosistas poiss anuvvalt, meelegeitlik kurvalt. Ta haaras viivuks tüdruku käe. „Kole rumal, andke andeks!“ Ning oma tooni naeruväärsust tundes, otsis ta pimedas palitu, pages sellega kojast välja ning alla trepist. Neiu seisatus hetke lööduna, suudles siis hästi ukse lähedal kaks korda laksutades oma kätt, nii, et pidi kuulduma praokiletehtud uksest ootuspinevil tuppagi ning läks natukese aja pärast tagasi sinna.

Valt magas vähe sel ööl. Ta võttis kokku kogu oma targutamisoskuse enda rahustamiseks. Mis oli siis õieti juhtunud? Mitte midagi, mitte midagi, ainult üks oma-

pärasus mitteleidlikkude inimeste peol. Tal oli ometi vabadus mitte suudelda. Kuid vaatamata kõigile rahustavaile mõtteile ärevus ei lakanud. Ning koolis küsiti järgmisel päeval, miks ta tuikuvat.

Valdile ei jäänud meelde tüdruku nägu, ent preili mäletas teda küll. Romaanlikud oletused poisi iseärasusest muutsid ta pisut huvitavaks. Tänaval järgmisel korral kohates peatas ta Valdi ning otsis temaga juttu. Polnud hää seista inimkeerises ja kõnelda ning seepärast Valt pakkus end natukeseks ajaks saatjaks. Oli pisut piinlik, aga poiss püüdis seda unustada vahvalt lobisedes. Õieti preili ei läinudki kuhugi, tegi niisama väikest jalutuskäiku — ilm oli ju nii suurepärane. Nii nad kõnelesid siis ilmast ja ümbrusest. Valt märkas läbi tõusva-vajuva ärevuse mõnuga, kuidas tüdruk leidis sõnu nii liikuva rahva kui ka arhitektuuri värvele, kuis ta tabas sõnades vastutulijate hetkelisi ilmeid, konstateeris ruttava kaupmehe tähtsusetunnet, käru lükkava pagari-poisi laiska päevavargalikku hingerahu, õrna nukrust vastutuleva noorhärra silmis. Ning selle koleda saapavabriku reklaamplakatiga lepitas ilus kooskõla, mis oli U tähe sinisel tema ette edvistavalt kummardunud toomingaoksa valgega. Valt ütles impulsiivse komplimenti preili nüanssidenägemise kohta. Neiu naeris. Muidugi, ta tahtis saada kunstnikuks, seepärast pidigi . . . Ta muide käis Riigi Kunsttööstuskoolis.

Nad jalutasid ligi pool tundi ning lahkudes oli neiu joonistustest huvitunud Valt lubanud tulla neid kaema. Nii süvenes tutvus. Ja ühel päeval kandis Valt preili maalimisraami Pirita teel. Istuti kõrgel metsasel kaldal. Päikest ja tuule nõrka laulu männiokkais. Jõgi, metsade

terrasse, aasade mairohelist, õhtu lähenedes valkjamaks pehmuv taevas. Mõni aeglane lootsik sõudis mööda. Neiu maalis (mitte just nii nagu Valt oleks tahtnud, aga siiski maalis), Valt lebas okkalisel nõmmevaibal ja katsus lugeda. Ja oli nii õnnis tunne naisolevuse läheduse pärast . . .

Ühel õhtul istusid nad koos teatris. Inimesi oli nii vähe, et nad võisid rõdu viimase rea piletitega nihkuda esimesse. Nad najatasid pääd rõdurandi sametkattele saali pimenedes ja naeratasid üksteisele nagu muinasjuttu ootavad lapsed. Õrna kulissidetaguse muusikaga algas tükk ning jätkuski tihti selle saadetuna. Nende noored südamed lihtsustasid kuulates nukrat armulaulu, tahtsid ise olla vaid toonid, voolavad, ainult harmoonia käske jälgivad.

Kui nad väljusid, oli hunnitu öö. Hoonete valget taeva roheluses, aegade pimedusest lõhnu kandev tuul, õiteküünlaid kastani mustis lehistuvõlves linnaraamatukogu ees.

„Ei tahaks veel koju,“ ütles Valt. „On liiga ilus.“ Kõnniti pidi linna ja kõneldi kergesti erutatult. Nad tõusid üles Toompäale ja väikese jootraha eest öövahile pääsesid Patkuli trepile. Vallatades jooksid nad üle vana kohtuhoone hoovi. Valt oli kord ometi unustanud oma kohmakuse. Ning siis istusid nad vanal müüril ning nautisid vaate avarust.

Udu tõusis tiigilt. Kaldaalleede ladvad õitsesid sellest läbi. Hingus jahedust ning taimede võimast ja rahulikku noorust. Valt jõi jänusena maailma, jõi, joobus. Linn kumises salapäraselt — kõikjal oli kevadise südame pidu, kõikjal puhkes nüüd. Valge baretiga neiu tema kõrval oli ainult suur õis . . . Ta pidi lõhnama

nartsissina, teda puudutades pidi tunduma helvete siid-
sust. See muutus talumatult õnnestavaks . . . Ta ei tead-
nud enam midagi oma väärtusest või vääritusest, ta
oskas sosistada vaid: „Tohib teile istuda lähemale?“
Nende pilgud kohtusid. Aimati teineteist. Neiu ei
vastanud, aga ta silmad ei keelanud. Valt nihkus lähe-
male müüril, võttis ahta käe valgest varrukast, silitas
üle kitsaste sõrmede. Pehme nahk tundus mingi saa-
matu hoolikusega püüdvat varjata nende kondisust.
See mõjus kuidagi kurvalt ja armastusväärset ühtlasi.
Oleks tahtnud mingis ebamäärases tänulikkuses suudelda
neid käsi, veel enam võib-olla, kindlasti veel enam,
palju enam . . . Peaaegu oleks ta teinud seda. Oli
hetk, mil ta seda oleks suutnud. Aga ta viivitas ning
siis tegi tütarlaps väikese kannatamatu tõmbe oma
käega. Ning sel momendil läbistas Valti kalk teadvus
võimaluse möödumisest. Ta teadis selgesti, et ta kätt
ei suudle, et ta neid sõrmi enam ei paita. Miskipärast
hakkas järsku nukker, millegipärast tundus kõik õnn
juba mööda. Ta laskis langeda neiu sõrmed. Milleks
ta õieti istus siin selle tüdrukuga? Mispärast oli ta
mingis rumalas tunneteelevuses äsja? Mida teadsid
nad üksteisest? Veri ainult kees! Mida teadsid kaks
unenägijat üksteisest, kuigi unes oldi nii ligistikku? Mille
üle oli ta äsja rõõmustanud? Ei midagi, ei midagi . . .
Naeruväärne, temasugune resigneerunud üksiklane ja
õudse tuleviku ohver hakkab mängima õrna kevade
ärkamist.

„Jahe hakkab, peaks minema vist koju,“ sõnus ta
äkki külmalt ja kuivalt. Väga aegamisi tõustes ja mitte
midagi vastata tahtes soostus tüdruk. Nad laskusid
mäest. Tänavad olid õige tühjad, ainult mõned joobnud

madrused tuikusid inetult naervate naistega vastu ning kaks hääsüdamliku ilmega vanahärrat püüdsid jorutada mingit ennesõjaaegset saksa kõrtsilaulu:

„Europa hat Frieden, Europa hat Ruh,
und wenn Europa Frieden hat, dann hat Europa Ruh...“

Valt vaatles nende tuikumist ning tundis äkki, et temagi jalad käivad korrapäratult. Haiguse ja raibe-olemise kujutelm hakkas mõjuma kogu kehahoiule.

„Jäime nii vaikseks,“ ütles preili nagu kahjatsedes.

„Milleks ikka kõnelda, kui sõnadega kõike öelda ei saa,“ katsus Valt olla sügav oma jõuetuses.

„Ometi on päris ilus kõnelda. Te rääkisite ennist nii kaunilt...“ Poiss ei vastanud midagi. Tüdruk jätkas. „Pilvi taevas ma kah ei oska nii maalida nagu nad on, aga just seepärast, et nad on kõige raskemad, ma püüan neid erilise hoolega maalida.“

„Teie olete vääriline maalima pilvi, ent mina, kar-
dan, pole vääriline kõnelemagi neist,“ vastas Valt alates lauset valjult, kuid lõpetades sosinal.

Nad lähenesid Valdi kodule.

„Mis te kõnelete?!“ ütles neiu ägestunult. Nad olid peatunud. Valt naeratas, ent tundes äkki neiu pilku oma suul tal oli piinlik, nagu poleks ta pesnud oma hambaid mitmel päeval ja nagu võiks seda näha hooli-mata ööst. Viivuks oli vaikus, siis ütles Valt väga aeglaselt:

„Uskuge, olen palju halvem, kui iial suudate kju-tella!“ Tasa võttis ta neiu käe ning surus seda lõdvalt hüvastijätmiseks ning siis, vaatamata tütarlapsele näkku, jooksis üles trepist.

„Ei, ei,“ kuuldus alt protesteeriv hüüd. Ta ei vaa-
danud tagasi. Sulgedes kojaukse seestpoolt tundis ta vast,
kuis meelegahtadel peksis, kuis kõik ta rahu purunes
äkki. Ta läks üles mööda koridori treppi, peatus, kõhk-
les, jooksis tagasi alla. Mingi impulss surus ta vastu ust,
nii et südamel oli valus. Tükk aega seisis ta nii otse
hingetu ihast. Aga ta ei avanud ust. Lõtvade koordi-
neerimata liigutustega tuikus ta minutikümme hiljem
oma tuppa.

„Maret, oo Maret! . . .“

VIII

Pärast seda traagikoomilist teatriööd ei kohanud Valt enam Maret Kalamaad. Samal kevadel sõitis ta abituriendina õppereisile ning tema naasmisel oli neiu kadunud linnast.

Pisut võigas oli olla keskkooli lõpetanu. Piki ja risti põrandalaudu kõndis ta pooli tunde, mõteldes, mis küll temast peaks saama. See tegi kärsituks.

Ühel neist esimesist tüütuist vabapäevist tõi Ensi tema poole hoida ühe oma reisikohvri. Ta oli kutsutud nädalapäeviks külla kuhugi Viru rannikule enne ärasõitu koju. Parajasti kui ta Valdiga vestles oma suveveetmise kavatsusist ning kohvrist välja otsis supeltrikood, mida ta esmalt oli kavatsenud jätta kaasa võtmata vilude ilmade pärast, hüüti alt õuest:

„Ensi, vanatüdruk, rutem! Omnibus ei oota!“

Ensi vaatas uurile, ehmus pisut, surus Valdi kätt ning jooksis ootava sõbratari juurde alla. Äsja kinnikeeratud kohvrile ununes ette võtmeke.

Ja jälle jätkusid eriliste sündmusteta päevad, mil kõnniti mööda tuba ja mõteldi ametivaliku üle, mõteldi

elu vähe tundes ja palju kartes, kuna tüdimus ja hirm ajas otsima mingit muud ajaviidet. Seniolematu põhjalikkusega luges ta ajalehti, tuupis esperantokeelseid sõnu, mis miskipärast näisid nüüd eluksvajalikud või luges kuulsaid romaane, mille tundmine äkki paistis haritud inimesele kohustusena. Ja ühe õhtu kärsituses võttis ta lahti Ensi kohvri. Sääl oli raamatuid, pesu ja mõned pakid kirju. Valt avas ühe ümbriku ja silmad huvitusid juhuslikust reast: „Kadestan sind, Ensi, sina oskad ikka elu võtta nii rõõmsalt ja kergelt, aga mulle on ikka kõik olnud väga raske.“ Edasi luges ta aina kasvava ärevusega. Ta oli tahtnud ainult pääliskaudselt silmata üht kirja, ent nüüd tõttas ta läbi kogu paki ning hiljem tarvitas võimalust nende teiskordsekski lugemiseks.

Kirjade mitmesugusest sisust jäid Valdile meelde eriti katkelised armuelamuste pihtimused. Lugu endast oli ju vana ja lihtne, aga nagu ta siin esines, kronoloogiliselt segipaisatud mälestusis, kaebusis ja tänus, ootusis ja pettumusis, meesthesiunamises ja jumaldamises, mõjus ta vapustavalt rahu otsivale noorukile. Pikkamööda hakkas poisi pääs korralduma loetud elupudemete kaos, ajalist järjekorda saades, oletuste ja järeldustega täiendudes. Ning kui ta ööseti suletud silmi kõndis Lasnamäel valgest ristikust lõhnaval murul, siis hakkas kõik filmuma üksikuis fragmentaarseis pildes.

Väike saarelinn. Silmapiiril tuhatnäoline meri. Taevaste vaikist selgust või pilvede ruttu. Aastaaegade pilte. Majake linna serval, sääal, kus tänavat sillutab rohi. Keskmiselt jõukate inimeste „ärgranud“ perekond. Väike punajuukseline tüdruk, vaikne ja imestavsilmaline. Teda ei lubata tänaval kätatsevasse lastehulka. Tahetakse

hoida eriliselt puhas ta hing. Ta omab kalli Prantsusmaalt toodud hiiglanuku „elavate“ silmadega — aga tihti kadestab ta lapsi tänaval, kelle juurde ei julge minna tegema porikooke. Harva näeb ta naabruse omavanuseid ning need suhtuvad temasse võõrastusega vahel austava, vahel pilkelisega. Katusetõrvaja poeg hüüab teda Ingel Paksmaoks — oma kaheksanda eluaastani on Eeva tõesti ebatavaliselt priske ning ingliteks hüütakse naabrite juures omavahel kõiki Tannide naispõlseid perekonna usklikkuse pärast.

Koduseid palve- ja vahel isegi avalikke piiblitunde peetakse Tannide juures. Roheline helesiniste inglitega portselanvaas kummutil täis karikakraid, suvituul avatud aknast. Hää karjane läheb mööda . . . Lugija sõnad langevad täna erilise rahuga. Laua all ta jalge ees magab naabri suur karvane koer, pää käppade vahel, ilmes tuhandeaastase rahuriigi meeleolud. Aknast langeb Jumala päikest hääde ja kurjade pääle. Lugija nägu on nii naerukas ja poisikeslik, hoopis teissugune kui Eeva isa karm ja auväärne nägu, millele ema ikka hädaliselt ja andekspaluvalt vaatab, kui talle kõhahoog pääle tikub.

Nädala argipäevil on palju üksildust väikesel Eeval. (Muidugi ristiti ta nii enne vanemate ärkamist.) Isa pole kodus, suur vend ei taha midagi teada väikesest „tüdruku pirtsust“, vanaema ei viitsi vesta muinasjuttu, emal on toimitsusi. Tänavale ei tohi ta minna. Sääl on tüdrukute nuttu, poiste sõimu ja naiste kisa varastatud juurvilja pärast. Eriti halvad ja hirmsad näivad olevat poisid. Kuningatar Eeva istub aias ja õpib linnu- ja lillekeelt. Kujutleja kõikvõimsus valmib päevade üksilduses. Valgeid pilvi möödub ikka. Mere taga on õnn.

Möödub aastaid. Eeva õpib andeka aga isemeelse õpilasena keskkooli vanemais klasses. Ta saab päris hästi läbi kaasõpilastega, kuid salajas põlastab ta neid sageli. Ainult Ensiga kujuneb ta vahekord kuidagi südamlikuks ja usaldavaks.

Eeva kingib oma armastuse raamatute kangelasile; isamaalisil aktusil kooli saalis hakkab ta värisema vaimustus-ärevusest, mõnele vanemale tegelasele vaatab ta suure lugupidamisega. Kuid kaasõpilased toimivad ta arvates kõik nii väiklaselt ja väikselt. Nende klatsikehutavad armuseiklused kulunud komplimentide ja ninakate häbematustega on nii ebaolulised, nende triumfid õpetajate petmisel hää numbri jahil rõvedad.

Kuskil kaugel kirsiõite maal heidavad armastajad end koos vulkaani — selline on Armastus! Kuskilt tuleb kord keegi ainukordne ja saatuslik, keegi, kelle eest ei saa põgeneda, kellest kogu olemusega tunned, et ta on määratud sulle. Armastus on haruldus ja Eeva kahtleb, kas teda iial mõni vaimustav mees armastab, sest ta pole nii ilus nagu naised juttudes suurest kiindumusest. Ja punajuukseline pää on tal kah, selline kurja inimese pää, nagu sosistatakse.

Aga ühel varakevadel näib saabuvat Eevalegi õnn. Õppurühingu referaatkoosolekul räägib ta Edgar Allan Poe'st. Referaat on küll ainult konspekteeritud tõlge, kuid Raimond Saar, vanema klassi poiss, kes kandis sarvprille ning toimetas šapirografeeritud „Tormi tähti“, saadab ta koju sel õhtul. On aprill, mahe ja vaikne kuuvalgus ning nad kohtuvad veel sageli sel kevadel. Eeva armub. Ta tantsib üksi kodus olles peegli ees fantastilisi tantse — pole kuhugi mahutada oma rõõmu. Raimond tuleb ja viib ta jalutama. Vahel on nii tore

öelda tema kutse pääle „ei“, kuigi võiks öelda „jah“. Kaunites armulugudes proovitakse ju ikka keeldumise- ga kaaslase kiindumuse tugevust. See on kord juba naiste õigus, Eeva arvates, kuigi natuke hädaohtlik kah. Hardusega kuulab ikka tüdruk poissi, pidades teda väga targaks. Paar suudlust, ei tea kuidas, üks pikk nagu ime. Suvel on nad koos leeris. Taevase ja maise armastuse põimumine naiivses südames.

Aga siis tuleb päevi, mil Raimondil ikka vähem aega. Kaugenemine algab. Midagi jääb tulemata. Võib-olla mõjub tüdruku raskemeelsus, naeratadeski tema näole jääv tõsidus poisile kuidagi ettevaatlikkusele sundivalt. Varsti on nad ainult „tere-sõbrad“. Eeva omalt poolt on tardunud oma ootavasse ja passiivsesse ossa. Linn on väike ja tänavail kohtutakse ka juhuslikult sageli. Raimond tervitab ikka väga häätujuliselt, naeratavalt. Aga ruttavas lauseis jõuab ta peatse jumalagajätuni. Ülev kõrgekaarne noorpoetlik mütsi- kergitus, blondlokkide tants tuules, kiir energiline rutt ning lähemasse kõrvaltänavasse ta juba kaob.

Ning jälle on kevad ja heledad ööd. Raimond ja- lutab naisabiturientidega pargis ja kõrgeil vaateavarail alleil vana lossi taga. Pudeneb toomehelbeid või sireli- õisi üle valgeis riideis salkade. Eeva on üks.

Suvel käivad nad mõlemad ühe väikeseltsi laulu- kooris. Siin kohatakse siis paratamatult. Pääle harju- tusi tantsitakse vahel. Tüdrukut närib küsimus, kelle ta võtab. Ent Raimond ei eelista kedagi eriti, mitmega tantsib. Eevatki palub foksiks. Eeva keeldub, mitte osates moodsaid tantsu. Ja koju läheb ta üks.

„Ta ei kutsu sind jalutama enam,“ ütleb ema ühel õhtul õrnalt, lohutada tahtvalt tütrele.

„Ükskõik,“ vastab Eeva järsult. Vaikus tuleb tagasi tupp. Ainult sulg jookseb vaevalt kuuldavalt päeviku paberil. Mida tähendas see kõik? Kardeti siis teda? Polnud ta küllalt ilus või tark? Vastamatus jääb.

Eeva istub õhtukontsertidel kuurhausi ees. Palju vaikkeid inimesi. Iga teise silmist vahib elupagulane, nagu ütles kord Raimond, too tark ja kõikenägev . . .

Temagi liigub vahel siin. Ensiga kord. Nad on nii lõbusad. „Härrad abielluvad brünettidega“. Raimondi laual oli ju ikka postkaart mingi brünetthaldjaga. Ja Eeva on punajuukseline ning raskemeelne. Viivuks on ta sõbratarile kade.

Lohengrini Mõrsjalaulu ajal istuvad nad kord jälle kõrvu Ensi kui ühise tuttava armust. Ta vestab härra Saarega väga ükskõikselt, nagu inimene, kes täidab korralikult, kuid väikese vastumeelsusega seltskondliku keskustelu kohustust. Muusika mõjub nii rahustavalt. Härra Saar kuulukse astuvat sügisel ülikooli õigusteaduskonda!? Tõsi? Kahju, et õigusteaduskonda.

Nii läheb siis Tartu Raimond, kaob temale vist jäädavalt. Oli nii tark ja kaalutud esinemisega. Võib-olla ei teadnud ta, mida tundis Eeva, võib-olla heidutas teda, et tüdruk oli sageli vähesõnaline ja tusane. Midagi peab rääkima enne kui on hilja.

Kuid ikka ei saabu võimalust selleks. Eeva on uhke. Ta ei või ometi püüda tänaval kinni noormeest ja hakata kõnelema kõige õrnemast.

Ning siis on juba september ja ta teab Raimondi ärasõidupäeva. Ta ise käib keskkoolis viimast aastat.

Ühel päeval enne viimast tundi saab Eeva koolis koleda päävalu. Ta peab minema koju. Teda lubatakse. Ruttu ja paari väikese ärevuspisaraga riietub

neiu valgesse leerikleiti. Mäletagu ta ometi nende suve ühist suurpäeva! Siis tõttab ta aeda, et murda sealt väikese kimbu astreid. Milliseid võtta: valgeid, punaseid? Ta võtaks meelsasti punaseid, kuid ta üksildusuhkus räägib selle värvi vastu. Ka valged on küllalt ilusad, ka selle värvi sümboolika on õilis.

Pisut hiljem tõttab ta kergel sammul üle nõmmede ja rannaliiva Roomassaare poole. Tuul sasib ta punaseid ning astrite valgeid käharaid.

Sadamas on palju reisijaid, kõnelusi, jumalagajättu, naeru. Otsivate silmadega trügib Eeva rahvamurrus. Näe, sääl kõnnibki Raimond paari preiliga, naervana ja puhtana. Ta pää on kummardunud pisut alla, nagu ei tahaks ta midagi näha, kuulata vaid enda ja kaaslaste teravmeelsusi. Mitmel korral kõnnivad nad vastu Eevale, ent poiss ei märka teda. Eeva fikseerib silmadega noormeest, kuid seegi ei aita. Ainult preilid märkavad ja mossitavad korraks irooniliselt huuli. Ning siis sunnib laevale viimne vile. Väsinuna najatab Eeva trossisidumise postile. Äkki, vallutatuna vihast trambib ta jalgu vastu kive ning heidab oma lillekimbu vette. Tuul pühib õitele järgi tolmu ja prahti. Väheks ajaks on kogu ümbrus võõras; siis nagu käsiks keegi tõusta.

Trepid on tõmmatud üles, laev hakkab eemalduma, eespool lehvivad inimeste rätid, helgivad naeratused, ka nende omad muidugi . . .

Aeglaselt, ikka jälle merele vaadates läheb Eeva mööda randa koju, sügistuule hoolimatult rebides valges kleidis, üliväsinud oma ülearususest.

Kuid igatsused ei kustu. Ta saab ühe postkaardi väheütlevate sõnadega. See on ilmatusuur rõõm. Ta vastab palju enam ütlevalt ning hakkab ootama vastust.

Koolist jookseks koju suurel vahetunnil posti pärast, oleks tee natukegi lühem. Pühapäeviti vahib ta kasvava põnevusega tänavale oodates postimeest. Ikka mööda, ikka mööda. Aga vahel koputatakse nendegi uksele ning pilvina kiigutatud südamega tõttab Eeva avama. Ikka ei midagi, ikka mööda... Korraks ainult veel jõuluõnnesoov saatja aadressita ning siis ei midagi enam.

Nüüd mutub ta igatsus mahutamatuks ning ta hakkas kirjutama Ensile neid pihtivaid kirju, süüdistades kord ennast, kord poissi, lootes kord ja samas olles juba täiesti loobunud.

Ta loeb ja õmbleb kodus palju, et kuhugi uputada rahutust, aga miski ei aita. Tema toon inimeste suhtes muutub uhkemaks ja pahuramaks. Tema sõna kuulatakse nüüd palju enam kui kunagi varem, aga sellestki pole kasu, pole vähematki kasu, nagu vast ei millestki elus.

„Aga sellestki pole kasu, pole vähematki kasu, nagu vist ei millestki elus.“ Selline lause on nii Valt-Vilmerlik, et kirjade lugeja ihkab näha tema kirjutajat, silitada kord erutatud käel üle ta põse. Ja kuigi seda ei juhtu iial, sest Valt Vilmer ei silita ju tütarlapsi, ometi on midagi vaheldumisi piinavat ja õnnestavat teadmises, et kuskil tundmata naine tunneb valu üksildusest. Kaastundetse-des võõrast tütarlast tundub talle äkki õigustatud kui ei miski muu maailmas sugupoolte lähenemine teineteisele, kuigi ta enda suhtes ei julge jaatada seda veel.

IX

Ühel rahulikul pilvisel juuniõhtul kõndis Valt Vilmer mööda Pikka tänavat. Ikka, kui ta kesklinna juhtus, armastas ta jalutada sellel vanal teel, millel oli liigutavaid eatanud maju ning palju raamatukaupluste vaateaknaid. Paar korda oli ta kõndinud siin Maret Kalamaaga. Seegi tegi tänava kuidagi armsaks. Suur roostes osutitega kell Pühavaimu kiriku lubjatud küljeseinal ligines juba kuuete ning hetkeks pilvist pääseva päikese valguses oli õhtust kuldsust, kui Valt silmas rohelist kuulutust börsihoone gooti esisel. Tervishoiu muuseumi külaskäigunäitus. „Täna viimast päeva“, hüüdis üle kuulutuse looklev valge pabeririba. Ja nüüd mäletas Valtki, et näitus oli avatud vähemalt juba kolm nädalat. Viimaseil koolipäevil olid käinud teda vaatamas teised klassid, ainult nende lõpetajail polnud seekord aega.

Tasa astus ta üles mööda halle kiviastmeid ning avas vana tumeda ukse. Ajaloolise jaheduse ja vaikusse võttis ta vastu hämaravõitu börsisaal. Oli ainult üks külastaja näitusel pääle tema ning seegi lahkus varsti.

„Tuhat kalooriat saate kartuleist 7 sendi eest, munadest 48—96 sendi eest“, luges ta diagrammilt. Tore! Tulgu nüüd veel perenaised temaga vaidlema! Rahulikult ja huviga vaatles ta mudelid tervislikest ja kõlbmatuist elamusisustustist, diagramme, plakateid, elundite jäljendusi. Aga edasi muutusid väljapanekud äkki õige kurvaks. Valt Vilmer poleks iial uskunud, et inimese ihu on põld nii veidraile ja arvukaile haigustele. Siin oli kanamuna suurusi põiekive ning tosinakilolisi emakasvajaid — limaseid ja halle. Aga palju hirmsam veel oli rikkalik kogu preparaate ajuhaigusist, mida oli laenanud külaskäiguesinemiseks ülikooli närvikliinik. Siin oli tumedakiulisi paiseid, mis sirutasid oma õelpeeni harusid aju heledamas massis, lõgaseid hallikaid haigusekoldeid, ajusid, mis üleni pruunid nagu sõnnik või kokkupressitud tubakalehed. Neid klaaspurke vaadata oli kurvem kui näha paraade. Siin oli uss roomanud otse õie südamesse, kägistatud oli spetsiifilisinimlik orgaan. Ühe uuristustega kolbakoore juurest luges ta midagi süüfilise tagajärgedest, siis ei talunud ta enam vaadata, vaid läks edasi. Nahahaiguste mudelid mõjusid tugeva kergendusena. Mida tähendas ühe sääre mädanemine ajutohlumise kõrval! Aeglaselt liikusid silmad mööda pidalitõvest uuristatud käsi ja ninatuid maske, nahatiisikuse härmatisvalgeid laike või siberikatkulise ihu tükke. Ja siis järgnesid mudelid suguhaigusist. Oli südamekloppimiseni põnev. Valt nägi hilissüüfilise raskeid vorme ning tundis kergendust mõttest, et tema juures pole iial esinenud midagi sellist. Ta vaatles haiguse sõlmelist kuju ning taipas, et sedagi sümptoomi ta pole kunagi omanud. Aga siis oli ju siin veel, kõige hämaramas nurgas mudel varasüüfilise teisest, tähnilisest põhi-

vormist. Päris tavalise naha all asusid nõrgad roosakas-hallid täpid, peaaegu vähem märgatavad kui tedretähed — ja see oli kõik! Silmade ees muutus äkki pimedamaks, kuskil kohises midagi nõrgalt. Ka Valdi nahk polnud olnud ühtlaselt puhas, siis siin ja sääli oli tõesti leidunud tumedaid tähnikesi, kuigi mitte nii tihedalt kui sellel mudelil. Aga, oli siis tihedus üldse oluline, ning kes mäletas kõike küllalt üksikasjaliselt?!

Muide, ta teadis juba, et bakterite kaudu levivaid haigusi ei saada mingist „salapatust“ (kuigi viimasest võis saada selgrooüdi pehmenemise), kuid kuuldavasti oli nakkuseks palju muidki teid, umbes nii nagu oma kuue võis inimene määrada krohviga tuhandes kohas. Ja milgi kombel oli ta ju kindlasti haige!

„Vabandust, näitus suletakse kell seitse,“ ütles ta kõrval äkki rahulik naisehääli.

Valt võpatas raskesti ehmudes. „Ja, ja,“ sosistas ta vaevalt kuuldavalt ning läks kiireneval kuid kindlusetu sammul üle saali.

Vaba aja rohkuses levis sundmõtete hallitus jälle kiiresti üle hinge. Ööseti kordusid väsitavad ilged unenäod. Ta nägi näiteks, et pesema hakates oma jalgu leidis, et need polegi lihast, vaid pruunest tubakalehist. Ta kiskus ära ühe kihi määrdinud lehelätakaid ning leidis selle alt sadu väikseid vaevalt liikuvaid vaklu, valgeid ussikesi, kes olid jäänud alumised lehekihid sõelauklikeks.

Ühel hommikul, kui teadmatus tundus väsitavam ja jälgim kui ammu, otsustas ta külastada arsti. Nüüd ei käinud ta ju enam koolis, nüüd oli ta küllalt vana ning eelarvamisest kõrgemal, et minna ja nõuda selgust, üks-

kõik millist. Paar teost tahtekasvatuse üle, mis linna-
raamatukogust just nüüd ta kätte sattusid, andsid aina
tuge sellele kavatsusele.

Võib-olla oli kõik vaid rumal unenägu. Mida teadis
ta siis kindlasti?! Ühes pääliskaudses ja vanas raama-
tukeses oli hirmsaima suguhaiguse kõrvalsümptomide
reas loendatud näiteks sagedane nohu. Heidutav oli
see tõesti ja naeruväärne kah, sest nohu võidi ju mitmel
muulgi põhjusel sagedasti omada. Ja paljude teiste
sümptomidega, mida arvas enda juures märganud, oli
lugu samuti. Oleks tahtnud pursata laginal naerma! Ja
ometi oli arsti külastamise otsuse valmimine õudne. Eks
kuuldunud ja teisalt suguhaiged liiguvad igati tähelepane-
matult muude inimeste seas, nähtavasti tundmata silma-
paistvat häda.

Kui ta siiski osutub süfiliitikuks, missuguse tundega
elab siis edasi, kuidas vaatab tulevikus naistele silma?!
Eks pea ta siis punastama kõikjal. Mädaneda läbi,
tunda paratamatult lähenevat surma, hullumeelsust,
käia kүүrus oma ebapuhtuse koorma all. Kole...
Minna haigemajja käsitöölislike arstide käsitusse
toorestunud nautijate keskele. Mis ütlevad küll tutta-
vad seda kuuldes, kuidas mõjuks küll selle sõnumi levi-
mine linnas endiste kaasõpilaste keskel? Eks leia ta
hiljem inimeste jutust aina viipeid oma haigusele, mui-
dugi enamasti olematuid?! Nii palju juba Valt Vilmer
tunneb ennast. O horror, horror!...

Ja ometi tuli tõde austada talle näkkuvaatamisega.
Kergem kui igavesti põgeneda viirastuse eest oli teada
ning tarbekorral võidelda. Ning võib-olla suutis midagi
moodne arstiteadus — kui mitte just tagasi anda ter-
vist, siis vähemalt võita aega, pikendada allakäiku.

Valt Vilmer ei julge siiski kohe minna arsti manu. Paaril päeval loeb ta telefoniabonentide nimestikku ja aadresskalendreid, vaatleb vargsi tänavail arstide silte ning püüab eeskodadesse hiilides teada saada kõnetundide aega.

Õnn on talle päri. Õige kaugel Valdi linnaosast võtab üks doktor kõrvalisel tänaval vastu hommikul kella kaheksast kümneni. Samas majas elab keegi raamatuköitja — võib igaks juhuks võtta kaasa mõne lagunenud köite . . . Ah, kurat, siiski mitte, kui nii karde-takse, siis ei saada iial tondil kõrist kinni!

Ühel puhasselgel hommikul läheb ta siis spetsialisti manu, läheb võimaluste koguraskust kandes vaiksena, tõsisena. Ta saabub vara. Arst avab ukse, vaadates imestunult noorele tõsisele näole. Palutakse pisut oodata. Ta on tulnud esimesena, kedagi pole ootamistoas pääle tema. Hommikuse perekonnaelu hääli, keedunõude ja priimuse susinat, taldrikute klirinat, lapsekisa. Toimetav ema lähib tuba mitu korda. Ooteruum on kodune. Seintel mõned päikesepaistelised maastikud. Valdi rahu kinnitub. Ta sirvib mingit lauale asetatud õpilasajakirja. Arstil on vist kooliskäivaid tütreid. Ta leiab paar kaunist tõlget Tagorest. Nende luuletuste südamlikkus paneks nagu lohutava käe laubale. Ta loeb, mõtiskleb ja pannes siis ära ajakirja katsub taeva lõpmatusse vahtides tuletada meelde luuletuste sõnu. Kuidas see oli? „Kui minu süda on kõva ja kuivand, tule minu üle halastuse vihmaga, kui kadus arm minu elust, tule mu üle laulu tormiga . . .“ Nii vist. Ja selle teise kaunis algus: „Päeval ja ööl ma kuulatan üht sammu — ta tuleb, tuleb, ikka tuleb ta. Kuigi nii mitmest ja mitmel

viisil olen laulnud, ikka oli vaid see: ta tuleb, tuleb, ikka tuleb ta.“ Mahedamalt kui iial kõlab hetkeks elu muusika talle kaugelelänule. Hetkeks on tal armastuse suure ilu ja süütuse intuitsioon. Tema tohib ju teada seda, tema eemalolija, võib-olla alatiseks.

Siis avanes üks uks ja kaks väljaminevat naisgüm-nasiasti läbivad toa. Valt nõksatab kokku nende pil-kude all, punastab ja tunneb end kergelt värisevat. Mil-leks häbeneda, mõistuse ees ei ole ju tal mingit süüdi!...

Lõpuks võetakse ta ette. Ta ütleb oma probleemi. Arst hakkab loetlema haiguste juures esinevaid sümpt-toome. Umbes nii ja nii mitu päeva pärast, nii algavad ikka ta kirjeldused.

„Aga, kui seda pole olnud?“ sosistab Valt.

„Noh, siis te ei või olla haige,“ ütleb arst rõõmsa-maks muutudes ja talle koeralt mõlema käega õlale lüües. Valdi küsimusile seletab ta nakkust teisel teel meie oludes väga erandlikeks ja mõne haiguse juures otse võimatuks.

„Kas absoluutselt võimata?“ pärib Valt kohtuuri-jaliku paljastamishimuga.

„Absoluutselt, absoluutselt,“ on arst irooniline ja abitu ühtlasi, „absoluutselt just mitte, aga peaaegu küll . . .“

„Mis sümptoomid teil siis olid?“

Olulistena mainituist ta küll midagi ei mäleta, aga ta võiks ju olla ka unustanud, nagu ikka ebameeldivat püütakse unustada. Igatahes mäletab ta, et juba õige varajases nooruses lasus tal painajalik hirm ning usk oma haigusesse. Mõnda kõrvalisist ta mäletab. Kui ta neid loetleb, arsti nägu muutub ikka abitumaks.

„See kõik üksinda ei tähenda midagi,“ ütleb ta, „mitte midagi. Ärge mõelge selliseile võimalusile, nii võitegi lõppeks kutsuda välja autosugestiooniga põletikunähteid.“

Ja ometi Valt ei saa rahu. Oleks hää, kui leiduks mõni objektiivne tee haigusepuudumise määramiseks. Arst kõneleb esmalt vastu sellele soovile, ent lõpuks jääb nõusse. Ta kirjutab Valdile sedeli ühe ametivenna laboratooriumi, milles palub teha Wa-R härra Vilmerile. „Ma võiksin ju ka ise analüüsida, aga ma ei taha teha sellist tühja tööd, ja mind te nähtavasti niikuinii ei usu!“ Kirjutades harutab ta edasi Valdi sümptoome ning keelab ikka jälle üldse osutada tähelepanu selliseile tühjasjule. Arst kõneleb nüüd juba väga tasa, ettevaatvaatlikult, otse kui kartes ärritada patsienti, kui nad valmistavad preparaadi tripperianalüüsiks.

„Imekollane,“ arwab Vilmer.

„Lima on, aga mäda ei näi,“ ütleb arst.

Valdile tundub see kõik imepõnev, nii põnev, et on peaaegu lõbus. Kaua kogub doktor ainet preparaadiks. Lõpeks on ometi küllalt.

„Värvumiseks kulub mõni minut,“ ütleb arst ja saadab Valdi viivuks tagasi ootamistuppa, võttes vahepeal vastu järgmise patsiendi. Vilmer loeb jälle mõne aja Tagoret ja sugereerib endale rahu. Ja siis istub ta jälle arstitoas. Doktor asetab preparaadi mikroskoobi alla. Nüüd tundub lugu päris kohutav. Arst ligindab objektiivile preparaadile, otsib parajat kaugust, kruvib kremaljeeri juures. Valt kannatab, fikseerib arsti nägu, ootab tema ilmet vastust. See on tõsine, väga tõsine. „Muidugi“, mõtleb poiss, „muidugi!“ Läheks nagu lõpmata palju aega. Jälle nihutab arst edasi-tagasi pre-

paraati. Siis hakkab ta kõnelema. Valdi ülipinguli kuulmisvõime haarab iga hääliku eraldi. Arst kõneleb peaaegu harilikus tempos, kuid poisi ootavale kõrvale tundub see üliaeglasena. „Ükk-sikk-kuid ve-re-rakk-ke,“ kuuldub doktor veerivat. Jälle liigutab ta preparaati. Põnevus tiheneb veelgi. Ikka siis ei olda veel kindel lõpus!

„Ei ole, mitte ei ole,“ ütleb arst ja ajab enda sirgu. „Vaadake ise, olge hääd. Üksikuid epiteelrakke on, need suured, halli südamega, aga gonokokke ei leidu.“

Valt vaatab, aga ta ei näe palju, vallandund pinge on segastanud ta meeled. Nii siis, gonokokke ei ole. Aga jääb ju veel kardetavam süüfilise probleem. Põlve-refleks oli küll korras, aga see ei ütle ju vist palju.

Laboratooriumis võetakse vereproove järgmisel päeval, ja siis, kahepäevase ootamise järgi saab vast teada tulemuse. Milline piinav aeglus! Ja selle ajaga võib ju veel haiguse saada — siitsamast ootamistoast näiteks . . .

Õhtul pole midagi järel tema enda sugereeritud rahust. Süüfilis, süüfilis, süüfilis — see sõna lööb igal minutil segi kõik muud mõtted. Enne võis lükata kõik tuleviku uttu, nüüd on tõde päevade küsimus. Kõik vinnid ja paisekesed, mida kunagi omand, elluvad ta kujutlevas ajus, alates lapsepõlve sääsemuhkude mädanemaminekust, lõpetades mõne hilisemaga näol, kaelal. Ja kunagi oli tagumikul kaks vinni just säääl, kus ühel tervishoiu muuseumi mudelil oli sõlmeline haiguse vorm, aga kas nad ka välimuselt sama laadi olid, seda ei teadnud Valt otsustada, kuna kahest talle kättesaadavast peeglist polnud jätkund seekord sobiva kombinatsiooni loomiseks nende nägemiseks! Milline kole meenutus!

Ja siis tulevad arstid igasuguste rohtudega, millesse ta uskuda ei saa sellest ajast, kui luges Kuhnet ja Kneippi, Jumal teab milline kliiniku kord ja muud kolledat. Ja lõpuks tuleb vast ikkagi mädas surra . . . Poo end üles, poo end üles, ütleb ta endale vahel käte ja jalgade haisedes külmast higist, ja samas ometi tundub kogu lugu väga naeruväärsena.

Järgmine hommik on jälle rõõmuselge. Universum näib tulnud pesust, sirelite okstes ripuvad veel toredad piklikud lillad ja valged vahutükid. Päike külvab hõbedasi ja kuldseid säratilkku. Tahaks olla süütu ja rõõmus nagu mingil lastepeol, öelda okasteta vaimukusi igale vastutulijale. Aga ometi muutub samm vahel vägisi raskeks ja väsinuks.

Laboratooriumi avamine viibib. Oodata tuleb. Ta jalutab edasi-tagasi mööda valget rõõmsat koridori.

Iga paari minuti järgi tuleb ta tagasi laboratooriumi ukse manu, kus vaese patuse näoga konutab keegi madrus. Ta sõrmed liiguvad harvus, tagasisurumise läbi teravaiks muutunud liigutuisis. See mees võtab kindlasti oma lugu raskemini Vilmerist. Kahju sellest poisist, kellel pole vist selliseid lohutusi nagu Valdil. Ta tunneb äkki häädmeelt oma relatiivsest rahust. Ükskõik, ta suudab leppida. Ja kui vahel väga kurb hakkab, siis võib mõelda lõpmatusele ja igavikule ja selle ees muutuvad tähtsusetuks üksiku ajalised valud ja rõõmud, meie süütused ning rõvedused. Selline on panteismi lunastus — kõik on samaväärne Jumala ees . . . Ja küllap ta oskab leida elust mõndagi ilusat veel, kuigi mõned alad jäävad lukku igaveseks. Teadus, kunst, vaatlemine — sellest kõigest huvitatule elu ei või iial olla lootusetult tühi. Kui aga ainult ta aju kestaks!

Aga viivuks, kui lakkab julgustav endamõjutamine, mõtiskluste abil tasakaalu otsimine ja katkevad arutelud, piinade suurvesi ujutab üle ta hinge. Tundub, nagu oleks ta juba vaid suur tuhapank, esimesel löögil koostpudenev.

Äkki avaneb koridori vastasuks ning üht kasti tassisid astub sisse vanem naisteenija. Tal näib olevat raske, aga seda tunnet varjata püüdes naeratab ta lõpmata mõnusalt ja häätahtlikult.

Valt, sellest naeratuses lapsestunud, hakkab siledal kivi põrandal liugu lastes libisema talle vastu. Paar aknatühemusse najatuvat tõsisenäolist härrat vaatavad talle põlgusega. Loll ja rõõmus, näivad nad öelda tahtvat. Aga, miks ei tohiks kannatajagi tantsida, kui ta suudab? Aga, kui need härrad veel teaksid, mis pärast ta on praegu siin, tõesti ta kergemeelne nägu ajaks nad vist õieti marru. Milline rumal nõue valitseb seltskonnas — kui kellelgi halvasti läheb, siis tehku ta hapu nägu. Keegi ei tohi säääl paratamatust südamliku naeruga tervitada, kus üldiseks kombeks on olla nukker. Kohe tullakse siis hoolitsevalt küsima: kas te ei tunnegi täielikult oma kaotuse suurust? Oh neid ligimesearmatuid!

Nad kohtuvad koridori keskel ja Vilmer võtab ära võõralt kandami.

„Aitäh. Noorherra on päris kevadises tujus?“

„Kevadel ikka kevade tuju,“ vastab Vilmer ning kuni ta kasti ühe ukse ni kannab, on maailm tõesti heledam ja rõõmsam.

Siis istub Valt jälle närveldava laevamehe kõrval. Soomustab mõttes oma südant viljatu ahastamise vastu, püüab olla rahulik, mõelda loetud raamatuile.

Aga ikka jälle katkeb see mõttekude ning huvi kandub eelolevale. Ja hoolimata kõigi põhjustatu süütusest ta tunded kalduvad ometi võtma süüna haigeolemise võimalust. Ikka tundub patuna see õudne tagasimineku orgaaniliselt anorgaanilisse. Haigusest teadlikukssaaamise momendist sattuks ta nagu välja loomade, lindude ja taimede loovuhkest eluringist, hakkaks lähenema kividele ja mullale. Õudne kaokujutus alarmeerib ta eluiha. Äkki tundub eetilise kohustusena elada, säilitada ja uuesti luua inimese kõrget komplitseeritud organismi, mille saamiseks loodus töötanud aastamiljoneid. Suremisvaprus aga seevastu tundub kõlbla lodevusena, laisaminna ja puruneda laskmisena. See on nagu igavesele elule sülitamine. On kole tunda täitmata kohustusi elu vastu. Minna mullasügavusisse jätmata endast mälestusi; ning vast aastatuhandete pärast, põrmu maapinnale sattudes avaneksid võimalused alustada teed ülespoole vormide redelil mõne habrasõrna lille ihus, tõenäoliselt kaunis lootusetut teekonda. Ja see oleks vast ainult väike kild temast, mis ta praegusele teadvusele ei ütleks midagi enam.

Ei, ei nüüd peab võtma elult oma õnne, ning kui pole õigust selleks, siis kas või välja petma. Ja ometi, kas suudaks ta olla kaval, petta, tunda nii võidetust rõõmu?

Lõppeks ometi pääseb ta laboratooriumi. Siingi mõõdavad teda imestunud silmad. Üks härra ja daam on ruumis. Valt püüab olla kuivasjalik, nagu ametiasutises kunagi. Vereproov tehakse. Ta mõtleb ainult sellele, kuidas olla rahulik, mitte ümberolijaile. Täiesti mõtlematult pakub ta arstile oma küünarvarre selga, kuigi on tervishoiu tunnis kuulnud, et igasugused vere-

proovid võetakse selle altküljelt. Doktor naer võhiku üle riivab teda sulgkergelt. Ta ei taha enam midagi häbeneda pääle oma häbenemise. Ta usub endal olevat maailma kategoorilisema rahu. Ave fatum ignorantes te salutant!

Ta autosugestiooniga rahuleviidud süda lööb äärmise aeglusega.

„Lööb te süda üldse?“ küsib naljatades ja imestades tema käe kallal toimiv härra. Väga vähe niriseb verd katseklaasi. Nii kaua kestab see siis! Ruumisolev valgepõlledaam ligineb vaatama. Oodatakse. Ikka niriseb veel pisut. Siis sõnub daam pahandava hellusega:

„Jätke, ta süda läheb pahaks!“

Lebab pisut diivanil. Süda kipubki iiveldama. Nüüd on kõik siis mööda. Kõik on otsustatud . . . Paari minuti järgi tõuseb ta minekuks.

„Ülehomme tulge järgi!“ vastatakse ta pärimisele.

Seni lebab siis katseklaasis ta saatus . . . Aga, võibolla ei saa nüüdki teada täit tõtt. Vast vahetatakse ta veri kogemata kellegi teise omaga? Vast valetab too hää näoga daam, kes sääl katseklaaside juures toimitses talle midagi emalikust võltshellusest.

Ent need oletused on siiski kaunis mittetõenäolilikud ning seepärast rahuldab teda väga järgmisel korral teatelehelte lugeda: Wa. R. negatiivne, S. G. R. negatiivne.

Mõneks päevaks on maailm nii õnnistavalt kerge, varasuviste puude lehed õrnemad ja mahlakamad kui iial, mere hingus soojas tuulelehvituses mahedam kui kunagi varem ning vastutulevate naiste näod mõttekamad ja rõõmsamad kui seni.

Aga kui tulevad heinakuu lämmastavsoojad ööd, mil Valt ärkab teadlikuna oma küpsusest, sellest vägisi tulnust, kuidagi enneaegsest ja üleasurest, siis tundub kogu elu endiselt hirmus. See on otse kui süü, mingi paradoksaalne süü, et ta kehha ikka hiilib must magus rõõm, mis eitatuna muutub tüütuks rahutuseks. Ja kuidas teda jaatada?! Tema ju häbeneb ja kardab nii väga ja kaasinimesed häbenevad ja kardavad vist kah, kardavad ja häbenevad, ei tea, millepärast. Endist viisi jääb alles teadmatus ja teetus.

Päeviti on kergem, võib pageda raamatute lugemisse. Kuigi ta teab vähe maailmakirjandusest, valib ta õnnelikult selliseid teoseid, mille autorid ei kujuta intellektist mõtestamata, häbitundest komplitseerimata kireelu. Ta loeb Thomas ja mitte Heinrich Mann'i, Keyserling'i ja mitte Ewers'i ning ikka ja ikka tuleb ta jälle tagasi Tolstoi viimse perioodi loomingu juurde. Veel ei ole kõik kirjutatu vana ja tuttav, veel mõjuvad uudselt need inimesed, kelle juurdumist XIX sajandist ta ei märkagi. Oma elu nagu ununeb kannatades võõraid kannatusi, armastades teiste armastusi. Valt Vilmeri eest elavad ja otsustavad ja teotsevad kuulsad raamatute kujud.

Aga vahel leidub raamatuis midagi eriti temalegi.

Kreutzeri sonaadi mõttest, et liigsöömine tekitab kirgi, haarab ta kinni ning korraldab endale vahel paaste. Aga kui ta paaripäevasest näljast uimasena mööda linna kõnnib, siis näivad naised olevat koguni piinavamalt ilusamad kui muidu. Ja kui tähed raamatuis virvendama hakkavad ning kuklassepaistev päike imeplikult nõrgaks teeb, siis valdab teda äkki värisemapanev viha kõige askeesi vastu. Mispärast, mispärast peab

eitama asju, millest poleks kellelgi halba, kui poleks ainult hirmu nimetu süü pärast. Sellise hingevõnke mõju all sööb ta mitmekordse lõuna ja läheb Piritale, et eemaltki hingata pisut elu.

Ja kui ta vargsi paitab üht rannakivi, millel äsja lebas võõras, punases trikoos naine, siis läbib teda hetkeks elujanu süütuse suur tõde, nii võimas, et tahaks karjuda.

Aga ta minevik ei kao. Hirm ja häbenemine jääb ning ikka tuleb tagasi igatsus taevariigi järgi, kus mõtted ja tunded on rahulikud ja selged ning iial ei tunta ihu nukrat nälga.

X

Sügisel astus Valt ülikooli õppima õigusteadust. Ta ei armastanud eriti seda ala, peaaegu oli see talle vastik. Palju meelsamini oleks õppinud skulptuuri või arhitektuuri, kus oleks võinud unustada oma viljatuse hirmu luues teissuguseid lapsi. Raskeid kivimasse kujundades oleks vast vähenend ta enda vormituse piin. Kuid advokaadist onu soovitas õppida juurat. Nõudis vähem aega ja kulu ning oli väljavaateid teenistuse leidmiseks tutvuse tõttu. Võib-olla võis isegi onu tarvitada tema abi. Ja lõpuks nõustus Valt teades, et pidi olema päris õilis ülesanne kaitsta inimesi seaduse või kaasinimeste kurjuse eest. Päälegi kartis ta suurt täpsust nõudvaid manuaalseid ülesandeid, mida asetas arhitektuuri õppimine.

Võrdlemisi väikesed sundusliku studiumi koormad jätsid talle palju vaba aega, mida kasutas oma üldhariduse tõstmiseks küllastades teiste teaduskondade loenguid. Eriti huvitasid teda igasugused psühholoogia kursused nii filosoofia ja pedagoogika kui ka psühhiaatria õppetoolide juures. Ning õhtuks võttis ta endale raamatukogust arhitektuuri käsitlevaid teoseid.

Esiialgu tundis ta end isegi vahel õnnelikuna nüüd. Elul ei olnud muidugi mõtet, aga kas pidi seepärast loobuma raamatuid ja töönaudinguid. Keset igavesti närivat eluhirmu pakkusid need ju nii kauneid puhke-aegu.

Tal ei olnud esialgu tutvusi ülikoolilinnas ning ta ei vajanud neid, pigemini kartis. Talle piisas oma üksilduse õnnest.

Paraku ei jäänud ta kaua segamatuks, kuna pere-naine üüris varsti välja toad tema kõrvalt. Ja jälle pidi ta nägema elu seda palet, mis tas äratas abituse ja teadmatuse vaevad.

Valt saabub hilja mingilt loengult, portfellis paar raamatut, maiuspalu õhtutäiteks. Mingi rahuiharusega ootab ta järgnevaid kauneid tunde.

Korporandil kõrvaltoas on külalisi. Sentimentaal-sused vahelduvad vandumisega. Üks naisehäääl kõneleb midagi. „Me oleme viisakad inimesed,“ sõnub keegi mees ja toanaaber seletab: „Ei tahagi, teete mu voodi kõvaks!“

„Või nii, teil on siis õige pehme voodi. Võiks õieti katsuda. Mul on kodus ainult õlekott, kõva karske ja puhas voodi.“

„Ühel minu sõbral,“ jutustab keegi härra, „on ko-dus siidilehvidega voodi. Ma küll sellest mehest aru ei saa.“

„Hihihihihiii.“

Siis läheb lauseid kaotsi, kuna räägitakse tasemini.

„Ma ei taha istuda,“ protesteerib preili väga hädal-daval häälele.

„Tahad sa, . . . ma juhatan.“

„Ei, ma tahan siinsamas jalutada. Istuda on nii furchtbar igav ning ma lähen paksuks.“

Preili kõnnib ühtlusetu sammul mööda tuba ning loobib igasuguseid asju. Vastu raudset pesukausi jalga klirisevad vist viksitoosid, kolksatuvad saapaharjad.

„Ütelge siis veel, et naised peavad korda.“

„Jooge, preili Reesmann!“

„Preili Reesmannile peab ütleva sina,“ leiab naine.

„Joo, preili Reesmann!“

„Ei.“

„Jooge ometi, mammale keegi kaebama ei lähe.“

„Ei.“

Aga härrad ei lakka palumast. Ja lõpuks joob trotsi teeselnud daam, öeldes säälman laskuvalt:

„Kaks aastat ülikoolis ja alles esimest korda . . .“ ja paar minutit hiljem jutustab ta vanu joomamälestusi . . .

Meeskülalisi tuleb juurde. Hääled muutuvad joobnumaks. Jälle lendavad kolinal mingisugused esemed, klirisevad klaasid. „Taltsutage seda preilit“ sõnub üks hüüdja hääl kõrves. Teised ei reageeri sellele, nad on hakanud jorutama laulu.

Ja siis on nähtavasti konvendist jutt.

„Ah Varbo? On üks kena mehike. Vanem härra, väikekodanlik unistaja, teoloog.“

„Noh, kuidas sääl ka väljavaated on?“

„Ta unistab ikka sellest, kuis ta kord maale pastoriks saab, kuidas me siis kõik talle autoga külla sõidame, kuidas ta korporatsioonilipu kirikutorni tõmbab ning meid vanal kalmistul oma aia marjaveiniga kostitab . . .“

„Kas ta siis nüüd nii usklikuks on hakanud, vanasti olnud teine suur naistekütt. Ja nüüd tahab jutlustada rahvale moraali?“

„Ah, mis moraali? Patud saadakse paludes andeks. Ristiusk ei ole ometi moraal.“

„Aga seda usku tal siis ometi on?“

„Jah, tal on kindel usk, et usk kuulutamisest tuleb, Pauluse sõnade järgi.“

„Ja teie, preili Reesmann, mis teist kord saab?“

„Õpetaja.“

Keegi härra ennustab talle:

„Kuri vanatüdruk, kes võtab tütarlastel aina elukombeid maha, kui nad natukesekski poiste juurde lähuvad . . .“

Siis mõistatakse kahemõttelisi mõistatusi ning räägitakse anekdoote. Preili viriseb halvasti tehtud toonil, et ei taha juua, koguni ei taha juua. Pigemini ta tahaks jalutada mõne härraga.

„Ma ei hakkagi õpetajaks,“ seletab äkki preili, jätkates katkenud arutlust, „ma lähen mehele.“

„Selline pääsetee ei sobi ühele poisitarile,“ tähendab naaber.

„Kas preili Reesmann ongi poisitar?“ kahtleb üks härradest.

„On.“

„Ei usu.“

„Miks mitte, te hirmus inimene?“

„Kui preili on poisitar, miks ei kannata ta siis pükse?“

„Ma kannan ju.“

„Ei usu, näidake!“

„Näidake jah,“ kostuvad naerupinevil hääled kooris. Ja siis on kõrvaltoas viivuks sügav vaikus, nagu

toimuks sääl mingi müsteerium . . . Selle lõpetab kellegi vileline „hüüü.“

„Ah kui ilge on siiski elu,“ mõtleb Valt. Ja ometi on ta sääljuures pisut kade sellele kindlale toonile, millega kõneldakse kõrvaltoas.

Jälle jutustatakse anekdoote.

„Preili, meie juures ei heideta nii vara magama,“ kõlab äkki toanaabri hääl karmilt.

Ja siis kõneldakse ühest kummalisest daamist, kes alastavat end kartmata võõraste pilkude ees, muretult ja ükskõikselt, välja arvatud, väga imelik joon, sukapaelte lahtivõtmise. Seda ta häbenevat . . .

Saabub keegi lähedases kõrtsis joogilisa muretsenud härra. Ta oli tee pääl eksinud võõraste korterisse ning sääl olevat sõimatud teda tublisti. „Kasvatamata pööbel!“

„Preili, sa ei jää täis, minu toas ei jääda täis, mõistad?“ kõlab murelikult korterinaabri hääl.

„Preili, preili!!!“

„Elagu professorid, vivat academia,“ lallutab naine. „Veel veini, veel!“

Tekib vaidlus, kes peaks küll minema preilile veini tooma. Iga härra tahab seda ülesannet suuremeelselt endale. Lõpuks kaob üks, ootamata küsimuse teoreetilisest lahendamist, visates kuningliku pauguga kinni ukse. Aga tuppajäädjad puhkevad kõrtsiminejale mõeldes laulma:

„Ach die Kellnerin hat die hochgewölbte Brust,
Alle weil fidol, fidol, fidol.

Wer sie sieht, bekommt die wilde Lust . . .“

„Jälle saksa kantus,“ pahandab keegi rahvuslane. „Laulge ometi midagi eestikeelset!“

„Näiteks „Tädi Anna“!“ tehakse läbiminev ettepanek.

Ja nii jätkub see tunde. On vist juba väga hilja, kui preili ütleb:

„Ma tahaksin ära koju.“

„Pole viga, preili,“ lohutab teda naaber, „ma viin su sama kenasti koju, kui sa siia tulid.“

„Sa ei jõuagi mind viia koju,“ arvab preili.

„Kätel muidugi ei jõua,“ on mees tõdearmastav.

„Ma tahan koju . . .“

„Oot'd . . .“

„Ma tahan sülle! Võta mind sülle, ah!“

„Lubage ma võtan,“ on keegi teine härradest abivalmis.

Ja nii jätkuvad mitmesugused, mõistetavad ja mõistamatud kõnelused. Kuidagi torkavalt mõjub seltskonna pinnaline teravmeelsus ja liialdatud naerulagistamine. Ainult harva tundub sügavat liigutavat avameelsust mõnes lauluröögatuses või lausekatkes. „Olen väga hää inimene,“ ütleb naine korra usutava hellusega. „Ma ei tee kärkselegi haiget. Kui kärbes tuppa satub, võtan ta õrnalt tiibupidi ja lasen aknast välja.“ Ja jälle jätkub jutt, naer ja kolistamine, kuni hommikul kella viie paiku jõutakse küsimuse juurde, millise suure filosoofi terviseks tühjendada viimast klaasi. Üks nimetab Xenophanest, teine Aristophanest, kolmas paljasjalgset Tõnissoni . . . Kuid Valt on ometi lõpuks uinunud ja ei kuule tulemusi.

Selliste kõnelustega ööd kordusid kaunis sageli naabri pool, kuhu tuldi öösel konvendist pääle esimesi „klahve“. Veel halvem oli aga lugu vaikusega. Valdi teise naabri konservatooriumi naisõpilase toas. Öösel

uinuti sääli küll tavaliselt varem, kuid päeval sädistati aina rohkem sõbratareaga kookidest, poistest, šokolaadist.

Et mitte kadestada, Valt püüdis end tunda vaimliselt üleolevana naabrite suhtes. Ta püüdis süveneda raamatuisse ning mitte midagi kuulda elust oma ümber, aga imelikul kombel just nüüd ta kuulis nii teravalt nagu poleks olnudki seinu tubade vahel.

Ühel sügisõhtul on korporandist naabril jälle üks daam toas, kes nii õndsalt õhkab, ohkab ja naerab. Ja vahel on kõik nii vaikne, nagu lebaksid nad paradüüsilikult üksteise kaisus, ainult tagasihoitud hingeldamist kuuldub ajuti. Ja siis on vist juttu armastusest. Njaa... Valt tabab end äkki labaselt kadeduselt härra vastu, kel see „lobisev papagoi“ nagu ta üleolevalt nimetab naabri armukest, toas. Kindlasti poleks ta koguni õnnelik, oleks see naine tema toas — tal on liiga jõuline hääl, kuid nüüd ollakse nagu millegipärast kade, ei julgeta endalegi võib-olla öelda, mispärast.

Härra käib kuskil väljas ning hangib grammofoni. Ja nüüd on muusikat: vaikseid klassilisi viulisoolosid, kirevaid kupleid, mürtsuvaid jazz-orkestri tükke pöörares segus. Ühel vaikuseviivul näitab tüdruk naerdes mingit pilti ja seletab, et keegi võtnud hommikul möödudes tema magamistoa uksest. Naerdakse... Härra väljub ja räägib korteriperenaiega, tellides õhtusöögi puhuks kaks teeklaasi. Valdile üksiklasele tundub see äkki kauni imena. Ta on hetkeks liigutatud. Kuid samas tunnistab ta oma liigutatuse naeruväärseks. Ja ometi, ja ometi...

Tüdruk on kogu õhtu väga koketeeriv ja tähelepanu päriv. Ning kui Valt korraks lähemas vürtsipoes käib ja säält tagasi tuleb, kuulduv kõrvaltoast erilisi hääli. Ega ometi??? Mis siis! All right. Jõudu, jõudu, hukatuse vennad! Või siiski? . . . Kõik on jälle vaikne. Neiu sositab midagi. „Ah nööp tuli ära,“ on mees kaas-tundlik. Siis on kõik vaikne otse kui kuulatataks. Valdil on kurb mõelda, et ta vast peaks segama neid.

Neiu võtab vist oma kingad jalast — midagi langeb kahes kolksatuses põrandale.

Jah, ta pole siiski eksinud! Minuteiks unustab ta enda kuulama nõiutuna. Aga kui julge õnn säääl kõrval tundub haripunktis, ning ootad ei tea milliseid sõnu, naine kõneleb äkki kuninganna-rahulikul häälel kõige igapäevasemaid asju ühest ammusurnud onust. Ja siis...

Ent edasi ei kuule enam oma tunnete eest õue pagenuid Valt.

Kaua rändab ta enda rahustamiseks külmas viimas. Kole, miks ei suutnud ta jääda ükskõikseks, nii nagu taevas jääb rahulikult kummuvaks inimlikkude nähete mitmekesisuse kohal. Oli nii hull, et leidus rütme, mis tahtsid kiskuda kaasa vägisi keha ning lõpuks vast hingegi. Ikka jälle võtmisehimud tahtsid tungida ta südamesse, kuigi säääl oli olnud äsja kõike küllalt filosoofilises loobumisrikkuses. Ta kõndis kaua ning lõpuks ikka veel mitte julgedes minna koju, astus sisse ühte kinno. Sääalne film juhtus olema väga erootiline ja ilus. Ning Valt unustas oma moraalitsemise, ihales ja elas kaasa, rõõmustas ja nautis ühes muinasmaa õnnelikkudega. Ning koju tulles haaras mingi kuldne vool kõik ta kujutlused. Nõrgalt kerkis küll kuskilt mõte kogu seksuaalsuse patususest. Aga samas naeris ta iseenda üle.

See, mis kõrvaltoa inimesile tundus nii harilik, nii tavaline, ei võinud olla eriti kuratlik. Ja ei olnud ju, puhta eelarvusteta mõistuse ees ei olnud. Oma tahtejõu avaldamiseks pidi inimene valima positiivset tööd, mitte liialdatud kramplikku võitlust iseene loomuga. Ikka nõrgemaks jäi vastupanu, kõik vastuväited lükkusid ümber, kuni suure paratamatuse vabadus saabus ning kireküllased unenäod muutusid konkreetsemaks võltsitud elust.

XI

Esimese jõuluvaheaja veetis Valt oma advokaadist onu pool Tallinnas. Ta tundis end pisut ebakoduselt, magas halvasti, armastas vara tõusta ja mööda tänavaid lonkida. Ühel hommikul raagunud puiestee videvas hämaruses tabas teda Ensi kilkav tervitus. Üks võõras kartongi kandev daam oli temaga. Ensi langes „armsale sugulasele“ tiheda pärimisterahega ning alles tüki aja pärast meelestus tal tutvustada võõrast.

„Preili Tanni . . .“

Mingi erilise aeglusega andis võõras käe. Valdi pilk peatus kaua ta tõsisel, pisut lihaval punakaisse käharaisse raamitud näol. Mingit põlgusega segatud kannatust aimus ta suurtest tumedatest silmadest, vähesed sõnad, mida ütles, tulid kuidagi surutult ja siiski kindlalt. Vast järgmisel päeval meelestus Valdile, et selle Ensi sõbratari nimi, kelle kirju ta kord salaja luges, oli kah Tanni, Eeva Tanni. Ta puhkes naerma selle leiu puhul, õnnetult, karmilt ja pisut kahjatsevalt. Tütarlaps illusioonega! Oleks tahtnud naerda välja ta armupii-nade müsteeriumid, kiskuda neilt romantikaudud. Oleks tahtnud teha ta vabaks ja asjalikuks.

Valt Vilmer oleks ju nii mõndagi tahtnud . . .

Juhuse armust kohtas ta preili Tannit jälle varsti, tehes Ensile väikese külaskäigu. Kord, kui Ensil oli tegemist õhtusöögi valmistamisega köögis, jäid nad kahekesi. Vaikiti. Preili vaatas tüdinenult oma ette lauale. Valt oli kujutlenud teda kord palju tundlikuma ja õrnema näoga. Aga niigi meeldis ta, eriti viis, kuis ta vaeva ei näinud jutuotsimisega.

„Elate te kaua Tallinnas?“ alustas Valt lõpuks kõnelust. „Sündinud siin?“

Ei, preili oli sündinud Kuressaares, ja Tallinnas elas ainult umbes aasta. Kas preilile meeldis siin enam kui kodulinnas? Oh, ei, säääl oli mitmeti parem, arvas naine tüüdatud inimese häälel.

„Palju merd?“ küsis poiss andekspaluvalt naeratades, ning neiu vastas mõistvalt:

„Jah, palju merd . . .“ Hetkeks oli ta hääel usalduv.

„Igatsete te koju?“ küsis poiss äkki vanasõbraliku soojusega. „Jah,“ vastas neiu jällegi vastumeelselt.

„Sõidate jõuluks?“ Vaevalt. Nad vaikisid natuke piinlikku vaikimist. Uuesti alustatud jutt kaldus ühe laualoleva raamatu juhitud Aino Kaldale ning säält Valdi lükkel tagasi Kuressaarele.

„Huvitav, Kallas nimetab vist Kuressaart lahkuvate laevade linnaks. Tundub see teile tabav?“

„Jah,“ ütles preili pika viivituse järgi, otse kui kaaludes, kas küsija väärrib avameelset vastust. „Kunagi ei tundunud, aga nüüd juba mõnda aega.“

„Kunagi ei tundunud,“ kordas Valt mõtlikult, „aga siis lahkus teatud laev ning nüüd tundub . . .“ Ta tegi oma oletuse kahtleval häälel, kuigi lootis ta märkimisekut.

Neiu naeratas esmalt nukralt, näis juurdlevat, vaatas siis pisut imestunult poisile näkku, tõmbas korra sügavasti hinge ja vaikus. Valt ei korranud küsimust ja naise käsi hakkas järelmõtliku hellusega paitama sohvatatja.

„Laevad lahkuvad ju ikka, selleks nad ongi laevad. Milleks teha lahkujate hingi nukraks oma kurbusega? Hing peaks olema nagu vaikne ainult kergeis tundeis virvendav meri, veetagu ta üle siis paadis pulmalisi või laipu . . .“

Poisi mahedad sõnad tundusid enam võimaluste hõljutamisenä kui mingi põhimõtte jutlustamisenä. Nad ei äratanud vastupanu, vaid panid märkamatuks kaasa helisema. Neiu kurvaks jäävate silmadega nägu naeratas ta viivuks, kuid samas tuli tagasi süngus:

„Jah, mõtelda on ju lihtne, aga,“ . . . ta ei lõpetanud lauset — niigi oli inimlik jõuetus küllalt selge. „Aga uppuda on kah tore,“ ütles ta ootamatult kummaliselt tungleva vasturääkimist mittesalliva häälega. Äkki oli ta majesteetne ja julm kuninganna oma raske punases sametkleidis, saatuslik ja paindumata.

Jõulud saabusid ning Valt sai kingiks väikese kohvergrammofoni. Onunaine polnud oma annetusele mitte vähe uhke, ent Valt salaja vihkas seda kui moodsat ebajumalat. Õnneks ei pruukinud viia pilli kohe oma tuppa, vaid võis jätta saali külaliste imetlemiseks.

Jõulu ajal liikus majas ju ikka võõraid, päämiselt onunaise tutvuskonnast. Onu ise, häbenedes oma naise pääliskaudset sõnarohkust, kutsus harva külla koju oma sõpru, kuigi onunaine oleks meeleldi tahtnud hiilata nende vastuvõtmisega.

Valdi onu tutvuskonda kuulus ju palju linna tun-

tud tegelasi. Ta oli kolmat põlve linnaelanik ning selle arvatavas tähtsuses väga teadlik. Ainult linnas võidi tema arvates jõuda avarale silmaringile, küllalt kindlale ja ühtlasi painduv-energilisele iseloomule ning õigele inimestetundmisele. Kauemat aega maal aga püsisid kohanemisvõimetud või need, kellel puudus erk üha paremat otsiv vaim.

Kuigi elati kolmat põlve linnas, oldi truud oma rahvusele. Mitte ainult Valdi onu, kelle juures see oleks olnud endastmõistetav, kuna linnas oli juba palju hari tud eesti seltskonda, vaid ka ta isa ja vanaisa olid ikka jäänud eestlasiks. Oldi uhke, et võidi elada teiste pärjerite vääriliselt ning ometi mitte saksastuda. Juba vanaisa oli mööbeldanud kodu sarnaselt teiste kodanikkude omadele, juba tema ajal õpiti kõnelema üksteise eest liialdatult muretseva viisakusega, tõlgiti komplimente saksa keelest eesti keelde. Sääljuures kiruti aina saksikuid ja ei unustatud iial rõhutada oma eestilikkust. Isegi seinal rippuvate piltide puhul nimetati Vulcanust Ilmariseks, Loreleyd Vanemuise tütreks või Kopischi luuletustes jäädvustatud Kölni töökaid kääbuseid eesti härjapõlvlasteks. Rahvuslik mütoloogia eesotsas Kalevi pojaga oligi siin päämiseks rahvuslikuks uhkuseks. Kuld köites „Kalevipoja“ esimene trükk seisis aukohal onu raamatukapis, raamat, mida vanaisa oli lugenud, millest onu teadis mingi kokkuvõtu põhjal ning onunaine sedagi mitte. Aga viimane kiitles ja argumenteeris temaga kindlasti kõige rohkem, kuni kord ühest albumist sullejoonistuse leidis, millel alasti rannallebav Kalevi poeg Saarepiigat vaatleb. Ta luges pildi all vihjatud teksti. See lugu oli piinlik ning nüüd muutus ta tagasihoidlikuks kõnelemisega Kalevipojast.

Advokaat Tammese perekonnas unistati eesti aristokraatiast, uuriti perekonna sugupuud. Valt mäletas, kuidas kadunud vanaisa, kelle mõtteviis vanadusega muutus aina pateetilisemaks, kirjutas kuldköites albumisse perekonnakroonikat vanimaist kuuldusist endani. Viimasel eluaastal tembeldas ta kõik onu raamatud enda lõigutud tammelehepitsatiga, mis pidi kujutama endas mingit perekonna vappi, osutades rikkale Tammikse veskitalule, kust algasid sugupuu teadaolevad juured, perekonnanimele ja ka sellele sitkusele, mida ta uskus endas ja teistes perekonnaliigetes. Onu naeratas küll vanamehe üle, kuid selles naeratuses oli päris palju uhkusetunnetki ning pärast vanaisa surma käskis lastel jätkata raamatute tembeldamist tammelehe embleemiga.

Elati ühes vanas kivihoones veel vanemal tänaval. Lapsepõlves oli Valdile suureks elamuseks külastada seda maja. Talle jäi palju mälestusi säält: ruumide poolhämärast jahedusest, valjudest sammukõladest „diele“ kivi põrandal, vanast trepist mustunud intarsiatahvlitega, millistel ingleid ja amorette, ning keldriustest, mille taga salapäratses maa-aluste käikude veetlev võimalikkus. Vähe naeratavaid, aga palju tõsisenoolisi kujusid libises temast mööda: aadlisoost lesknaisi ja vanatüdrukuid astus väga mõõdetud sammul, nagu püüdes anda oma kõdunemiselegi aristokraatset rühti, muidu nii protsessihimulisi talumehi teretas neid alandlikult ja küsis teed „advokaadi härra“ juurde. Valt kuulis ikka daames alguses pahasel häälel teesklevat „maakeele“ mittemõistmist ning siis andvat juhatuse kõrgilt ülevalt alla nagu eneseteadlikud inimesed rahuldavad kerjuse tülituse. Valdi surnud onutütre kooliõdesid tuli hääde ja puhaste nägudega lühikesis suvikleides, siidilindike kummagi

patsi otsas ja mundreis gümnasiaste läks onupoja poole, müsitärnide võluvalt läikides ning venekeelse raamatupaki tähtsalt kiikudes sõrmekonksus.

Selles eeskojas ei kõneldud siis palju, polnud sellist vada nagu eeslinna üürikasarmute koridores, ei tülisid põrandapühkimise korra ja hoolikuse ega mõne ühisruumi rüvetamise pärast. Ruum ise juba häälestas vaikusele kalkide kajadega ning paksuseinalised korterid ei kannud hääli mõistetavalt üle ühest teise. Kõik kostis siia nagu kauguse mahendatult ning pidi suruma kõrva vastu seina, tahtes jälgida Beethoveni sonaati parunipreili Seesterni klaverilt.

Mainitud preilile kuuluski too maja, kus Valdi onu perekond oli ainukesti eestlasi. Nende rahvuse pärast võeti neilt kahekordne üür. Advokaat maksis seda meeeldi, et demonstreerida oma jõukust ning uhkustada elamisega selles muidu vaid aristokraadele üüritud majas.

Nii oli see olnud kord, ent nüüd oli kõik hoopis teisiti. Maja kuulus nüüd eestlasele Tammesele ning ainsaks aadlisoost üürnikuks oli preili Seestern. Koridorisse oli tekkinud rõõmust kära, flirtivate ametnikkude teravmeelsusi, nokastanud härrade suurustlusi, ning seinadki ei kajanud vist enam nii kalgilt kui endise omaniku ajal. Valt Vilmer, kes tahtis elada töömunga elu, oli kurb selle maja „rõõmsakslabastumise“ pärast. Talle oleks nüüd väga meeldinud endine tähtis-jahe miljöö. Ta ikka uskus vahel naiivselt, et tõsise ümbruse paatosesse oleksid uppunud kõik ta nooruse pinglevad ihad. Kuid kõigest endisest oli nii vähe säilunud. Onutütar oli surnud, too vaikne tüdruk, kes näis omal ajal

kehastunud kord ja distsipliin ning onupoeg tennis ohvitserina ühes provintsilinnas.

Jõuluks siiski saabus ta korraks koju oma vanemaile külla. Ning siis kunagi oli tema pool rida nooremaid sõjaväelasi, m. s. ka noorem leitnant Alfred Kõres, Valdi kunagine koolivend, kelle ta oli täiesti unustanud. Kõres oli tervitanud teda paaril korral linnas käe kõrvaäärde asetamisega, kuid Valt oli läinud ikka mööda äraoleval pilgul. „Armunud vist?!“ oletas ta Valdi vabanduseks irooniliselt.

Muidugi kõnelesid noorhärрад omavahel palju seiklusist naistega. Ka vanemate daamide juuresolekul puudutati vahel naiste teemasid, ent siis tehti seda hoopis teisiti. Siis tarvitati sõnu nagu „eesti naise au“ ja „kodupühadus“ ning öeldi kahjatsuserikkaid lauseid nende kohta, kes kuuldusid olevat eksinud nende pühade asjade vastu.

Kuid Valdiga kahekesi jäädes tunnistas leitnant Kõres naiivse näoga kunagisele koolivennale:

„Naine on rämps. Teda tuleb võtta kergelt, muidu minnakse põhja. Mul on neli preilit, igaüks ise linnas, Nii ei lähe nad riidu . . .“ Ja kangelane vilistas.

Valt tundis end halvasti onu majas liikuvast seltskonnast, kus inimeste arvamised olid tavaliselt nii süstematilised, ning püüdis tõmbuda tagasi säält. Kuulates daamide lobisemisi meestest, ta iial ei jõudnud selgusele, mitu protsenti pidi ideaalses mehes olema murdvat lõvi, palju sõnakuulelikku veohobust ja palju avameelset samaväärset kaasinimest. Härrade arvamised ideaalsest naisest virvendasid sama tugevasti vambi ja kõigis alistuva teenijatüdruku vahel.

Vana-aasta õhtul, kui majas oli jälle vööraid, Valt otsis üles preili Tanni, kuigi teda polnud kunagi kutsutud külla. Ta tuli inimesena, mitte kavalerina, nagu ta endale mõttes ütles ning tohtis seepärast omada täiesti rahulikku südant. Kuid ometi polnud ta koguni rahulik. Preili ei pahandanud ootamata külaskäigu üle, oli koguni rõõmus. Ta oli täiesti üksi kodus. Suures klaaskuplis elektriampel ujutas üle pehme kuldse valgusega lilla toa ja mustjas-pruunika mööbli. Kalgilt ja puhtalt läikis mustal sohvalaual euroopa ajakirjade paber. Dame, Elegante Welt, Art Vivant, lugesid poisi ruttavad silmad. Tumedad mööblid omasid mingit rasket ja sooliidset joont. Nende tähtis välimus tegi istumise keeruliseks.

Jutt ei sobinud hästi. Ühel vestlusekatkemisel poiss otsis abi laualolevast lugemisvarast. Ta pihku juhtus tsitaatide valimik „Ei unusta“ — mingi hääkoodanlik aasta iga päeva kohta midagi ütlev mälestusraamat. Viimase detsembri all seisis paar Tuglase lauset. Valt luges kõvasti midagi kõige kaduvusest „aja kivise palge ees“ ja relatiivsusest „ruumi jäises tühjuses“. Ja jälle vaikiti. Mõtteis ainult kumises öeldu, sest tüki aja pärast kordas naine: „Aja kivise palge ees ja ruumi jäises tühjuses...“ Ta aeglustunud hääles oli uppumiskartust.

„Ma arvan, et ruumi jäises tühjuses inimene vast muutub teadlikuks oma sisemisest soojusest ja energiast nii öelda,“ püüdis lohutada Valt. Ja neiu naeratas, poisile näis tänulikult.

Minutikümme hiljem kõndisid nad linnas.

„Mis te arvate, härra Vilmer, kas on igavest elu?“

päris naine, kui nad möödusid ühest valgustatud kirikust.

„Ma arvan sama, mis teiegi,“ vastas mees usaldades naise ausust.

„Ma ei tea,“ sõnas tüdruk.

„Nimelt,“ kinnitas noormees tänulikult.

„Mõned ütlevad — saab näha . . .“

„Aga, sel on ainult ühel juhul mõtet — kui on igavest elu, sest kes kogeks oma surma?“ See oli selge. Hää oli üksteist mõista.

„Mu vanemad on usklikud,“ jutustas daam. „Mu halvatud ema noomib praegugi mind vahel, et ma pole ärganud nagu nemad. Ja ta ütleb, et Jumal karistavat mind kord seepärast.“ Karistavat? Teadmatuse pärast? Oleks see õiglane? Tema oleks tahtnud ju nii meelsasti uskuda . . . „Aga, meiega on nagu lastega, kes pimedas lugemata tubade hulgaga majas otsivad oma magavat isa, kes nende sosinaile ei vasta. Ja kõvasti hüüda on häbi ja hirm mustas teadmatuses. Aga kui hommikul leitakse kord üksteist, siis ei kurjusta ometi isa, et teda pimedas ei leitud, ei pane ka pahaks mõne kahtleja arvamist, et teda polegi majas.“

Liigutatult tundis Valt neiu sõnades ära oma mõttekäike ja vastas julgustavalt endalegi üllatavate sõnadega:

„Ei, ta ei kurjusta. Ta pigemini ütleb: „Õndsad on eksijad, sest nende tee oli kõige pikem ja õndsad on uskmatud, sest nende üksildus oli kõige lootusetum.“ Ta hää alanes sosinaks. Hetkeks oli ta jooanud oma sõnade hääst küllusest. Tütarlaps vaatas ta otsa mõistval, peaaegu imetleval pilgul, poiss aga oleks tahtnud suruda neiu huulte raske mõistmissuudluse.

XII

Rataste sumedast müdinast kostsid Valdile vanad lauluviisid, kord mässulisemad, kord passiivsemad. Vagun oli soe ja võrdlemisi tühi. Mingi sisemise lageduse tunne vaheldus kerge ärevusega Valt Vilmeris. Rongil olles tundus ikka midagi veel järel lapsepõlves nii oma-
sest illusioonist, nagu peaks sündima midagi uut ja tähtsat. Kuid samal ajal teadis Valt, et tema aras elus jääb kõik päästetamatult vana moodi ja kahvatuks. Nende teadvussisude ristlemisest tekkis mingi eeleegiline rahutus.

Juba Tallinnas ronis ta üles magamislavale. All võtsid istet paar härrat ja üks daam. Esialgu kuuldus ainult pööratavate ajalehtede krabinat poisi kõrvu üles.

„Kas lugesite seda siin,“ ütles hulga aja pärast üks härra all. „Väga äge artikkel alastikultuuri vastu.“

„Kulub päris ära,“ vastas heledam mehehäääl kuidagi innukalt ning daam lisas: „Noored on meie ajal tõesti juba liiga teadlikud. Juba väikesed plikad ja poisid.“ Ta ohkas kergelt. „Leiate?!“ küsis esimesena kõnelnud härra. „Jah, kindlasti,“ vastas daam ning hakkas

aeglaselt jutustama pärast pisikest pausi. „Minu õde — ta on maal perenaine — sai hiljuti tütre. Väike neljakaastane Ülo küsib emalt, kust saadakse lapsi. „Isa tõi metsast heinasao sees koju, ei tea, kes ta sinna oli pannud,“ ütleb minu õde. „Mis sa valetad, ema!“ kihvatab vanem kaheteistkümnepäevane õetütar. Kena tüdruk, väga üksipäini kasvanud, linnas parima eragümnaasiumi ettevalmistusklassis õppinud — aga juba nii vihaselt ema õiendamas.“

„Aga, mis on selles siis halba, kui ei omata väärkujutlusi inimese saamisest?“ päris tumedama häälega härra.

„Halba, halba,“ võttis vastamise daami eest oma pääle heledama häälega härra. „Hingekaitsev salapärasus kaob liiga vara, kõik muutub hävitavalt selgeks, elu ei ole enam see püha müsteerium, mida ta olema peaks.“

Hetkeks oli vaikus, siis rääkis jälle esimesena kõnelnud mees:

„Ma arvan, et tõe mõjub inimesse rüvetavalt ja kalgistavalt enamasti siis, kui valest on tehtud mingi kultuseese, kui kõik väärtusetunded on koondatud nii tihedasti tema ümber, et näib, nagu ei võiks neid iial jätkuda miski vastupidise jaoks. Usun, et kõige inimliku teadmise juures elu jääb ikka veel salapäraseks ja pühaks küllalt! Kuid kunstlikult loodud ja kultiveeritud salapäratsemisega on lood tihti väga hirmsad. Kui lugeda psühhoteraapilist erikirjandust, siis hakkab otse jube mõeldes, missuguseid väärkujutlusi loovad endale vahel lapsed inimese sünnist ja muist seksuaalseist küsimusist . . . ning mitte ainult lapsed! Kes teab, milliseid põhjusi oli teie õetütrel oma ema üle pahandamiseks! Lastel on hää fantaasia ja mälu. Mõtelge, kui üks

väike, viie-kuue aastane tüdruk peab kujutlema talvist metsa, kus heinakuhjades külmetavad pisikesed lapse-maimud, metsas, kus palju halbu inimesi ja kurje kisk-jaid! Võib-olla närivad teda heintes hiired, võib-olla salvavad teda ussid ning keegi ei kuule väikese appi-karjumist . . .

Kaitsev salapärasus, oo jah! Praegu ravin ühe pi-sut üle kahekümneaastase härra närve, kes usub, et tal on onanismi tagajärjel tabes dorsalis . . .“ Valt Vil-meri ihust läks üle kuum hoog ning ta teritas kõrvu, et mitte midagi kaotada, sest viimaseid sõnu oli räägitud pisut tasem eelmisist. „Ta on lugenud ühest läinud sa-jandi raamatust midagi enesestrahuldumise hirmsast mõjust selgrooüdele ning nüüd aina fantaseerib endale sümptoome. Juba aastaid selline endasüüdistuste mär-ter, et aina kummarda! Kaugelt üle keskmise puhas inimene — ainult pisut hädaonaniid — aga peab end viimseks raipeks. Tänan väga müsteeriumi eest, tänan väga absoluutse enesevalitsemise nõude eest!“

Valt oli innukalt haaranud iga silbi. Mingi kuum rõõm uute hinnangute üle põletas ta vaimu, nii et laupki kumendas ja veri soontes peksles.

„Aga inimene on ju nõrk ja halvale kalduv, eriti meie jumalatumustanud kurjal ajal, eks ju,“ vaidles innu-kalt teine härra. „Alles hiljuti oli mul põhjust selle üle järele mõtelda. Jutlustasin eile Pauluse Rooma kirja esimese päätüki lõpupoole üle. Sää! on vast alles loetletud, kui hirmus on inimese süda ning mis halbu-sed säält kõik välja tulevad. Me ei saa ometi anda inimsüdamele täielikku vabadust?! Ka minu kõne-tundi, härra doktor, tulevad pihtimishimulised inimesed

ning mul on juhus olnud näha mitutki kirgedest purustatud elu.“

„Ei, muidugi ei saa olla juttu täielikust minnalaskmisest, aga peab siis inimesi talitsema just teadmatuse ja liialduste abil? See on nagu paisu ehitamine pimeduses. Ja kui te teete hõredast materjalist paisu veel liiga kõrge kah, siis on tema murdumine aina laastavam ja hirmsam.“

Valt ei mäletanud end mitmel aastal tunnud nii pikka ja intensiivset vaimustust kui nüüd. Vaimulik härra hakkas arstile oponeerima sama teravmeelsete tähendamispiltidega, kuid Vilmerile näisid nad tunduvalt kahvatumad ning ununesid pea. Seekord oli tema saatuseks olla innukalt erapoolik. Ja ta otse värises enesetunnustamise ning tagasisaadud inimväarsuse õnness, kui allistujad jutu jätkudes mängisid välja teineteise vastu Freud'i ja Spengler'i, Ben Lindsay'd ja Kirkegaardi, kommunismi ja kristliku jumalariikluse klassikud — kõik otse kui ainult selleks, et Valdi maskitagust allasurutud mina õigustada või hukka mõista.

Oli siis ometi inimesi, kes ei näinud seksuaalsuses õudset ja suurt või pisikest ja koomilist pattu ning polnud sääljuures hingelt koguni rõvedad vaid nähtavasti selgunud ja rahulikud. Ja kui allistuja ütles: „Mida rohkem keelatud, seda rohkem salatavat, seda rohkem naeruväärset, seda suuremad võimalused rõveduseks, sest loomulikuks peetus pole kōdi,“ siis Valti haaras äkki mingi nii suur aktsiooniimpulss, et kogu keha ja jäsemed sirutusid äkki automaatses teadvuseta liigutuses, nii et ta valusa põntsatuslega lõi jala ära vastu vaguni seinu.

Aga just siis rong peatus kuskil ning kahjatsedes

huvitava vestluse katkemist tõusis arst ning lahkus väikese kohvriga vagunist.

Minutikümne nautis poiss veel kuulnud vaateid, mõteldes neid veel kord läbi. Ja siis hakkas pikkamööda haihtuma ta rõõm. Kindlasti oli see arst oma mõistlikkude arvamistega väga suur erand. Tavaliselt olid aga inimesed, nende jutu järgi otsustades, kas õudselt rigoroossed moralistid, oma absoluutse „sina ei tohi“ga“ või teisalt nad olid seiklejad, selle moraali enam või vähem sarmantsed rikkujad. Ja need viimased olid talle sama võõrad kui esimesed, sest nende jutud ja teod tundusid ikka täis veidrat kehklemist ja alpust. Ja samuti nagu esimesed vajasisid nad seda vana puist moraali, et teda rikkudes triumfeerida. Jah, nemadki tulid ju ikka jälle tagasi selle vana kombuse seisukohtadele, eriti kui oli tarvis hinnata teiste patte. Viimane toiming oli otse kui naudingu võrtsiks. Aga Valt Vilmer ei armastanud liialt võrtsitatud toite.

Nii lahtus aeglaselt noormehe vaimustus. Üksildus kainestas. Kui Valt võiks veendunult ütelda, hoogsalt ütelda kellelegi, et ta armastab, . . . siis vast võiks ehk tema elus midagi muutuda. Kuid talle näis, nagu omaks see sõna sugudevahelisis suhteis liiga absoluutse tunnustuse kõla, et ta seda kunagi kellelegi ütelda teaks.

Väsides möödunud päeva ja selle mõtte nukruses hakkas ta tukastuma lühikesiks ärkamisehmatusel katkestatud uinakuiks. Rahutuid unenägusid virvendas mööda. Üks vähem põgus neist jäi kauaks meelde.

Avar saal videvikuhämaras. Valt Vilmer raamis kuld kollaseid akvarelle mustadesse raamidesse. Akende taga vahutas maja ründav meri. Hämaidus enam ja enam. Maret Kalamaa rääkis sõidust paadiga Soome.

Keegi vana daam tuli ning noomis Vilmeri, kes oli raaminud ühe akti, millel tarvitatud liiga paksult värve. Karistuseks viidi ta keerulisi treppe pidi kuhugi alla keldrisse ning keerati uks ta järgi lukku. Valt jäi vangi. Ei tea kust helkis väheke valgust, suurte kivide vahelt nirises jääkülma vett. Valt lükkas raskeid seinakive ning leidis nende vahel kitsaid käike. Meri mühises väga lähedal. Iga võltsi nihutuse juures võis karta tema sissetungi ning uppumissurma. Hämaruses edasi kobades jõudis ta ühe kinniseisva ukseni. Ta kummardus ja vaatas läbi lukuaugu. Palju inimesi. Maret oli nende seas. Valt sosistas tasa lukuauku. Ainult Maret kuulis, tuli ja avas talle. Ning siis istusid nad halli laua juures kõrges kuid allpool merepinda asuvas toas. Seinte ülal osades olid suured aknad. Vahetpidamatult kohisesid nende vastu kollakashallid lained. Ja jälle rääkis Maret, et tuleks sõita paadiga Soome. Vilmeril oli hirm sellise hullumeelse kavatsuse eest. Sellise tormiga ei saavuta me Naissaartki, julges ta väita. Aga Maret jäi oma nõudmise juurde. Ja siis sumestus kõik teadmatusse.

Paaril järgneval nädalal Valt Vilmer mõtles tihti rongil kuuldu üle. Aina kindlamalt oli ta nüüd teoreetiliselt valmis möönma, et seksuaalsuses iseendast ei pruugi olla pattu, kui talle ei seltsi muud kurja — nagu pettust, vägivalda või ettemõtlematut hooletust, asju, mis olid halvad igal juhul. Ta mõtles kirjadele, mida Eeva Tanni kord läkitanud Ensile, ta mäletas loetud või kuulnud naiste enesetapmisi vastamatust armastusest, oma ema salaja kuulnud nukraid sõnu elust, mis olnud liiga jahe ning arvas siit järeldada võivat, et naised sa-

muti kui mehed kannatavad üksilduses. Ja siis ei tähendanud ju meeste instinktid mingit ülekohtut naistele, vaid loodus oli korraldanud kõik väga harmooniliselt. Oli ainult imelik, et seltskond tundus muigavat kõigi teineteisele lähenejate üle ja neid klatšivat. Selle asemel, et valgustada armastusenähteid selgete mõtetega, rutati irvitama või keelama ning ainult erakorraliselt kõneldi suuri sõnu müsteeriumist, algusest lõpuni mõistmatust ning valitsematust kirest. Ah, kuidas muutusid puhtad ja lihtsad nähted rõvedaiks või kohutavaiks inimeste suus. Aga otse nutmapaneva jonnakusega kerkis ikka Valt Vilmeris küsimus, miks ei võiks inimeste häädus üksteise keha vastu olla sama lihtis ja vaikne nagu iga-sugune muu häädus.

See uus mõte tegi ta julgemaks. Ta ei kartnud enam raamatukogust nõuda teoseid teda huvitavate küsimuste üle, kuigi mõnikord pidi selleks võtma pisut hoogu. Oli raamatuid, mida lugedes ta ei tundnud end üksi. Ta luges Lindsay' sõprusabielu käsitlust või Barthel'i eerose filosoofiat või Bertrand Russell'i mõtteid abielust ja moraalist ning mõistis, et lihale võib anda oma jao vabadust, ilma et see pruugiks olla hädaohtlik asjaosalistele. Katse armastada ei pruukinud inimlikkude ja terve mõistusega inimeste juures veel tähendada tingimusteta üksteise külge aheldumist, päästetamatut lõksuminekut.

Aga siis tulid uued kõhklused. Oli tema õigustatud armastama?! Oli see üldse mõeldav? Oli ta küllalt arenenud vaatamata oma erakordselt varajasele puberteedi algusele? Või olid nõrgestanud just teda need enneaegsed põlengud?!

Ta hankis spetsiaalsemaid teoseid ning nende lugemine vähendas mitmeti tema kahtlusi. Ta kuulis, et vanemate raamatute hirmujutud tema languse ruineerivaist tagajärgedest on liialdus ja laastavam eksitusest endast on tihti just hirmul ootamine, autosugestioon tulevikku. Vaevalt oli Valt Vilmer kunagi olnud eriline liialdaja. Aga kui siin midagi valesti oli, siis vast see, et ta kahele inimesele määratud õnne ahnitses endale üksi.

Aga ta tundis ühtlasi, et tee inimeste juurde on väga keeruline talle. Kõik, mis teoreetiliselt tundus puhas ja lihtne, võis teostamiskatseil osutada eksiarvamisi tekitavaks, skandaalseks, keeruliseks ja tagajärjetuks, sest tõenäoliselt olid naised harjunud teissuguste fraasidega, kui Valt Vilmer oleks neid ütelnud lähenedes. Ta tahtis olla sama vähe tormine ründaja kui liialdatud õrnusteütleva — ning ometi oli ta kuulnud, et just neil teil konventsionaalselt leitakse tee naise juurde.

XIII

Tartus elas Valt keset arvurikkamaks muutuvat tuttavate hulka ometi üksi. Ta püüdis end matta töösse, universaalsesse stuudiumi, kartes vabu momente, kuna need töid kahtlusi kõiges ning rusuvaid meeoleolusid. Ent pääs töössegi osutus varsti petlikuks.

Mingi tühisuse tunne kandus kõigele, mida ta haaras. Oli päevi, mil õigusemõistmine ja seda saatev auväärikus paistis talle rumala kometina. Naerväärsed tundusid seadused, sest nad arvestasid nii vähe üksikjuhu ikka erilist ja ainukordset kujunemist. Anatole France'iga koos irvitas ta õigluse üle, mis keelas miljonärel sama hästi silla all magamise kui hulguseil.

Ja üldiselt ei võinud kohus pea kunagi olla kindel asjaolude tõelikus seisundis. Ikka jäi eksimise võimalusi. Oli nii kohutav võtta endale kohtumõistja suurt vastutust. Valdi alaväärsusetundega heitlev hing ihkas ju väga jääda uutest vigadest puutumatuks ning süütuks. Advokaatide väitlemisjulguses ja kohtunikkude otsustamisjultumuses oli nii palju patukartmatut. Kust pidi võtma seda Valt Vilmer, pastoripoeg Vanalaanest? Nii

muutus õigusteaduse stuudium varsti talle vastumeelseks ja lootusetuks. Ta kuulas ju ülikoolis mujalgi seda ja teist, täiendas oma üldharidust, aga mida pidi ta kõige sellega hakkama pääle?

Suvel aitas ta pisut oma onu, tutvudes nii õiguse tegeliku käsitlemisega. Süvenenud paari kohtuasja, oli tal villand kõigest. Ühes loos päästeti ilmselt süüdi olev kaupmees trahvist tolliametniku võltsimameelitamise eest enda huvides, kuna sai väita, et võltsing polegi materjaalne võltsing, vaid intellektuaalne eksitus. Teises vabanes keegi piiritusega hangeldanu paari asjaolu aegumise tõttu kergelt trahvist, kolmandas ja neljandas leidsid tühised patukesed julma paragrahvi. Kõige parem oli, et ta õppis pisut distsipliini oma pedantse onu juhatusel ja omandas koos sellega natuke rahu. Aga varsti said ta ülesandekesed siingi lahendatud. Ja hirmuga mõtles ta jälle tulevikule, mil tema töö oleks sama rakendamatu kui ta armastus, sest talle tundus, et temast iial ei või saada advokaati.

Unustust otsides ostis ta endale paar hääd grammofooniplaati ning nautis neid mõnel õhtul. Ent siis läks see läilaks. Muusika tahtis katta elu lõhestatust ning temas ärkas mingi selgusearmastaja uhkus jälle.

Ühel õhtul sõitis ta kõigile ootamatult Vanalaande. Ta teadis, et säääl keegi ei tunne tema paljumuutunud nägu ning üksildust ta vajas. Mingile kindlale otsusele enda ja elu suhtes tahtis ta jõuda.

Esimesil päevil oli Vanalaanes päris õdus.

Valged tenniskingad tallavad aeglaselt kirikuaia tänavate liiva. Nende omanikul olgu aega nüüd pääle igavest tõttamist mõtetega ei tea kuhu. Las paistab

päike kahvatut nahka, las kuulab kõrv kodust mesilaste-
suma, las õrnub kalk pilk jälgides valguse imbutatud
moonilehte. Kõik näib nii vaikne ja enesega rahulolev
siin. Nüüd võiks temagi süda vaikneda, ununeda sala-
jane häbi ja valu ning alatine valetamine endale ja teis-
tele. Viivukski saaks puhata, kuni tulevad jälle tarku
õpetusi andvad inimesed ning jätkub võõra osa halb
mängimine, õõnsate kajasõnade pillamine, mõtleb kogu
maailmaga pahur kahekümneaastane. Nüüd olgu see
tund, mil ununeb mure tulevase leiva pärast. Siin olgu
koht, kus pettumused enam valusad ei ole, kus mine-
vikust pole kahju ja tulevik nii lepitavalt igavikku ära
sulab. Siin, kus kuulutatud sajandeid tervele ja fleg-
maatsele maarahvale suurt rahustavat paradoksi, et meid
kannatustega ja kiusatustega vintsutav Jumal on armas-
tus, ja et lõpuks alandlikule palvetajale kõik hääks
pöördub, võiks temagi vast uputada oma maise elu
pankroti igavese elu lepitavas lootuses või panteismi
kõiki ühevääristavas müsteeriumis. Võiks?!

Ainult paariks tunniks leiab ta paradiisi. Siis ärkab
jälle küsimusi, kohustuse ja saamatuse elamusi.

„Küsi mustlaselt, mis on elu mõte!“ sõnub ta viha-
selt ja valusalt naeratades. Tal on viimasel ajal kom-
beks kõnelda valjult iseendaga.

Ta jäi korterisse alevisse. Ühe restorani pääle leidis
ta endale toa. Oli villand korralikkudest ja korralikku-
sest. Joodikud lärmitsesid all. Ta luges, õppis või
kolas ümber mõtiskledes. Valge ristikkehin õitses roh-
tunud tänaval. Siin olid nad supelnud Linniga. Sää-
l oli ta maja. Elab ta veel? Ükskõik. Sinna paradiisi
ei saada tagasi iial . . .

Korra jõi ta enda purju õhtul kõrtsis. See ei aidanud,

asotsiaalsus ja inimestekartus jäi. „Kui oli ujub häda veini pääl,“ tõestus hiina joodiku Li-Tai-Po lause.

Ah, kuidas ta kadestas hetketi mõnda täiuslikku inimest juturaamatust, kes kandis elu kindlalt ja ometi nii graatsilis-kergelt, just nagu mõne antiiksamba akantustebukett kannab rasket arhitraavi ja võitluse- reljeefidega friisi!

Moonid öitsesid ja sel ajal paistsid naised ikka kõige ahvatlevamad. Suvi oli küpsetanud nad imevalmiks, pannud neisse sooja pehmuse. Silmade kärjed olid täis vaikse naeru kuldmett. Oma huultega oleks tahtnud selle juua. Pimenevad ööd ruttama manitsesid . . .

Tütarlapsed vaatlesid vahel õrnu silmi teda, salapärast võõrast. Kuid sõna „armastus“ omas talle ikka üliplatoonilist kirikumõisalist kõla. Ta ei võinud kõnelda sellest, kui ta ihaldas kedagi. Ja kuidas pidi ta siis neile lähenema, tema, inimene, kes iga sõna juures kahtles, kas ta ei vääratu nüansis. Mõtlemine ei lubanud teda armastajana sosistada piirituid ülistusi ja kirglikke komplimente, esile tõsta ühtki tuttavat naist taevani üle teiste — sest kõik nad olid ju ühtviisi paratamatuse produktid, igaüks süütu oma vigades, teenetu oma tugevates külgedes. Mõtleja temas naeris ikka välja romantilise kavaleri, kirjutas iga ta kavatsuse taha tuhat naeruvääristavat kahtlust või jutustas uinutavaid muinasjutte olematust maailmast, kus seksuaalsed suhted tekivad sõpruse lihtsuses ja avameelsuses, vajamata tavalise „armastuse“ ooperlikult poosiderikast mängu, milles meeskangelane olgu imelik segu julgest röövlis- ta hüperõrnast haavadelakkujast.

Muide, ta ei laiselnud, ta õppis. Õppis üksteisega polemiseerivate raamatute järgi. Ta ei talunud kons-

pekte, mille abil võis ülikooli lõpetada aimu saamata sellest, kui palju on teaduses kaheldavat. Ta intellekt oli selgem, painduvam ja seotlusileidvam kui iialgi varem. Kuid ta tahe oli haige. Teadmine, et ei suuda haarata naist, laienes ebausuks, et ei suuda midagi. Õppimine aga nõudis mälu, mälu mõttevoolu piiramist ja tahet.

Õhtuti kõndis ta pidi välju. Mõtted tegid suuri ringe. Tuhanded tõesed püstitusid või kummsid, ainult kõige teoreetilise mitteolulisus jäi. Tundus, nagu oleks ta mõtiskledes närinud läbi oma juured, lahutanud enda toitvast, talle näis aloogilisest tegelikkusest. Tema ja leekkuldse elulaulu vahel tundus juba sulamatult palju sundmõtete, hinnangute ja teoretiseerimiste jääd. Ja kellelki polnud paluda uuestisünni imet.

XIV

INIMHING,

kes sa oled sama üksi, kui
mina, kirjuta slt. „Melan-
hoolne plika“ all.

Mõtlikult naeratades pani Valt „Päevalehe“ Raadi pargis pingile. Oli soe varasügise pühapäev ja tundus tarvet laiselda. Eelmise nädala eksamid olid hästi läinud.

Melanhoolne plika . . .

Sama päeva õhtul laskis ta postkasti selle märgusõnaga kirja. Neiu vastas. Esialgu kirjutas ta õige üldisi, pisut kurbi, kaunite tsitaatide rikkaid, aga oma elu üksikjoontega kokkuhoidlikke kirju, ent varsti provotseeris Valt oma nüansirikkuse ja teatud piires julge avameelsusega teistki ütlema enam. Pääle erootilise probleemi võis ta oma arvates päris avameelselt kirjutada kõigest. Varsti näis neugi pihtivat päris meelsasti poisile oma muresid ja kannatusi.

Melanhoolsel plikal oli kummaliseks kombeks aina süüdistada ennast. Teda vaevasid kaua elu tuhanded

pisiväiklused. Näiteks oli üks sama maja elanik tähendanud, Melanhoolne plika olevat uhke. Preilid Vaiksenid olid ütelnud (korteriperenaise Kärsta Maali agentuurteade) ta uue kleidi puhul, et nemad seda küll nii viimase moe nõudeid arvestamata poleksid ära vussida lasknud. Ning teisalt tegi valu kuuekümneaastase majaperenaise põlastav tähendus ehtimisalpuse ja moenarruse üle. Temale öeldud, küllap see oli ka tema kohta mõeldud. Aga palju raskem oli taluda veel korteriperenaise Kärsta Maali korduvat kõnelust sellest, kuis koolitamine end enam ei tasuvat, kuna näiteks tema tütar õmbleja käealusena teenivat rohkem kui Melanhoolne plika, rääkimata ühest vanamehe vennatütrest, kes lihtsa koolitamata müüjannana saanud mehele iniserile. Ja kuigi Ellen Silla (nii oli Melanhoolse plika nimi) polnud lõpetanud keskkooli seevõrra materjaalsete huvide pärast kui teadmiste armastusest, ometi koormas teda rängalt voorimehenaise haletsev toon. Ikka kaldus ta korduvalt järgi mõtlema talle öeldud süüdistusi või isegi tuletama neid kuulnud sõnust ja uskuma.

Ükshaaval ja konkreetselt katsus Valt kummutada neiu otsitud endasüüdistusi. Ja tahe lohutada viis ta vahel lohutuste leidmisele endalegi.

Talve läbi, kord suuremate, kord vähemate vaheaegadega, kirjutasid nad teineteisele ning järgmise aasta hilissuvel enne Tartu minekut Tallinnas peatudes otsis üles Melanhoolse plika. Oli kaunis augusti pühapäev, nad jalutasid koos välja linnast ning lebasid päikese paistes Rocca al Mare taga nõmmekanarbikul. Meri sosistas tasa liivaga kõrge kaldavalli all ning Koplast

lahesopile väljasõitnud venelaste paatidest kostus kitarritamist ja laulu nõrgus tuule pausitatud motiivides.

Melanhoolne plika jutustas oma elust. Oli saanud hiljuti koha ühte postkaartide en gros ärris. Tööd oli palju ja palka ainult 3200 senti kuus — Tallinna oludes igatahes väga vähe. Ta jagas kaasüürilisena ühe vana voorimehe ja ta naise keldrituba. Varem oli Ants Kärsta peksnud ikka Valget ja vahel Maalit, ent viimasel ajal oli ta jäänud millegipärast hoopis vagusaks, ainult autosid, neid enesetapjate haisukärusid, kirus ühtelugu veel. Kuid nüüd oli Maali muutunud pääletungivaks. Tihti käis ta palvemajas ning säält tulles pidas „vanale“ pikki meeleparandusejutlusi, kuni see kurbus ja kõrtsi läks. Ja siis tuli madam muidugi oma hädaldavate ja vagatsevate juttudega Ellen Silla juurde.

Muide, „Melanhoolne plika“ polnud kaugeltki enam plika, vaid omas päris palju aastaid üle kahekümne. Vaesusega heideldes oli ta lõpetanud keskkooli ning püüdnud ülikooliski õppida paar semestrit — palju kartes ja seepärast eduta töötades, terveid päevi ahta möbleeritud toa nurgas konutades, kuna välja minna oli piinlik vana kulunud palitu pärast. „Melanhoolne plika“ — see oli lubamatult võlts-pseudonüüm neiu arvates, nagu kogu see kuulutuselugu oli liiga julge nali, millega ta ise poleks saanud iial toime. Ainult üks vallatu kooliõde, kes külastas teda korra ning haledust tundis tema üksildusest, tõi talle täiesti ootamatult ühel päeval kuulutusekviitungi „Päevalehe“ talitusest, käsides varsti minna kirjade järele. Esmalt vihastas Ellen Silla, aga hiljem, nali naljaks, läks talitusse kuulama kuulutuste saatust . . .

Nii jutustasid nad lihtsalt üksteise elust. Valt jättis

kasustamata kõik võimalused kalduda õrnustele. Tal oli ikka veel varjaja paha südametunnistus — ikka libisesid veel ta hinge üle mineviku õudse kujutluspilvistu järelrangud, osalt tundis ta end näitlejana onu ja onnaine ees, kuna polnud kõnelnud sellest, et juura õppimine on talle midagi ajutist ainult ning kindlasti pole õigusteadlase elukutse talle viimseks elusihiks.

Naine tundus lebavat ta kõrval nii rahulikuna ja täiuslikuna, õhkudes kõikjale mingit lihtsat harmooniat. Valt Vilmer tundis hästi seda õrna liitvat fluidumi, aga oma hinge sisimas jäi araks ja lõhutuks.

Varsti langesid ta ellu jälle paarinädalaste vaheaegadega neiu kirjad, õrnillade, roosakashallide, pruunviolettide ümbrikkudega. Vahel lõhnasid nad diskreet-selt luues nõrga tuule pudenenud õite illusiooni. Ikka avameelsemalt, kuigi rahulikus stiilis ja imeselges kaunis žirlandkirjas looris naine lahti oma üksilduse ja elusihituse. Ja poiss vaatas lohutavalt, kandaaitavalt. Tema, kel näisid kadunud kõik elusihid, improviseeris neid ohtralt teistele, tema, kelle mõte nukra leplikkusega suudles kõikide asjade tühisust, hakkas neiu leidma väärtusi igapäeva tolmust. Otsekui vabaharidustöö instriktor arutas ta neiu vabatundide kasutamise võimalust, nagu esimesejärgu peokõneleja rääkis ta eluväärtusist või jutlustas neiu kangelaslikku tahtekasvatust. Muidugi polnud neist nõuandeist mingit otsest kasu. Kuid lihtne teadmine, et ta üle kuskil mõeldakse, ta pärast muret tuntakse, mõjus soendavalt ja julgustavalt naisesse.

Aga ühes kaastundega hakkas neis võrsuma väga aeglaselt üksteise vastu raskemeelne igatsus. Nukker kutsumine näis naeratavat ridade vahelt.

Ja poisi pääs hakkasid vahel reastuma argumendid

intiihmsema lähenemise kasuks. Jagatuna kahe inimese vahel seksuaalne rõõm poleks olnud vist patt, kuna teda pühitseks vastastikune häädus. Ja üldse uskus Valt puhtkehalist pinevust palju nõrgenevat suures üksteise mõistmises, sublimeeruvat kõrgemat vaimsemat liiki hääduseks.

Ning kui inimene armastas, siis eksisteeris keegi, kellele töötada, kelle eest elus võidelda. Siis ei pruukinud vist enam piinelda mõistatuse ees, mida teha inimkonna kui terviku hääks. Siis tuli teha igapäevast tööd, et saada leiba ja väikesi mugavusi naisele ja lastele. Egoism omandas mingi pühitsuse muutudes perekonnaegoismiks. Armastuse nimel tundus isegi õigustatud soetada teatud mugavusesaarekesi keset ümbritsevat puudust . . . Nii püüdis ta uskuda, et armuvahekord pakub kahele mingi joovastava unelmelu, mida ollakse õigustatud kaitsma väljaspoole mõõdukalt hoolimatute vahenditega. Suur kirk pidi ta lunastama südametunnistuse hüperpeenusest ning kahtlevast hingenärimisest, nii, et kord advokaadina või kohtunikuna ta võiks teha rahulikult oma tavalist kutsetööd, piinamata end iga-suguste halbade võimaluste mõlgutamisega. Armastuse oopium ja lastes avanevad lootusperspektiivid pidid tegema talutavaks enda ja ümbruse poolikused. Siis ei läheks hingele enam valusalt korda valge ja punane võimuiha, võitnud rahvaste hirm ja võidetute prestiižiküsimus, siis ei erutaks enam eriti ei mürkgaaside ega uute relvade leiutaminegi, mida rahvad pidasid rõõmutamis- või kirumisväärses, vastavalt sellele, kas leidis tehti omal või võõral maal.

Väikeste eluksvajalikkude ainult peenele psühholoogile ilmsete igapäevavalede vabandamiseks oli kirgi

samuti vaja. Armastus, lunasta meid! nii kisendades oleks tahtnud juua end purju üksteise huulil, hoida kinni vastamisi teineteise silmad, et mitte näha enda ja kogu maailma pori.

Muidugi oli Melanhoolsel plikal üksikuid võõrastavaid jooni, nagu liialdatud mure teiste inimeste arvamiste pärast tühiseis asjus, ohvitserimundrite kaunikspidamine, nõrkusi valepaatosega luuletuste vastu. Aga Valt ei tohtinud ju olla nii egoist, et selliste pisiasjade pärast poleks võinud läheneda kaasinimesele. Ja kui Valt oli võidelnud palju, kuid oma kõvasüdamliku üksilduse säilitamiseks, siis ühel ööl ta ometi kirjutas Ellenile nukra pisut haiglaselt hõõguva kirja, armupaluva ja siiski kuidagi asjaliku. Säääl kõneldi elusvajalikkude õrnuste miinimumist, unistati kahe inimese lihtsast vaikesest südametelähedusest, armastusest kui viimsest paost, nii õudne kui oligi tarvitada neid „Kõik on kokku unenäo“ meistri sõnu nii noorena. Nii puhus ta tasa õõguva sõpruse tuhka ning hetkeks näis sellest tõusvat leek. Kuid tegelikult oli see ainult kujutelm, mille varsti teised kujutelmad asendasid.

Ainult paar päeva oli ta rahul oma ärasaadetud kirjaga, siis hakkasid kahtlused piinama teda. Tohtis ta sõnastada oma armastust? Võib-olla tähendas see käesoleval korral abiellumist lähemas tulevikus? Preili oli ju kannatanud nii väga üksilduse all. Aga Valdile tuli hirm abielu eest. Suudab ta olla truu? Tema süda tahaks ju veel tantsida, võimalustega olla, mitte kuuluda kellelegi ainuüksi, kategoorilises muu luutmises.

Ja naise hing näis arvestamatu nagu sügavraske meri. Vast jätkuksid ta kurvastumised abieluski, vast pettuks ta pea Valdis ja läheks tagasi kuhugi unelm-

maade hämarusse, mälestuste varjuriiki. Teda suudeldes suudleks ta vast kedagi teist . . . Võib-olla otsiks ta pääsu kurvist mõtteist just iharuses. Kuid raske-meelsuse ja iharuse paarudes pidi tõesti sündima maine põrgu . . . Kas nii kaua armastust janunenud naine, Valt arvas seda teadvat mõne kirja ridade vahelt, ei võinud osutada äkki rahuldamatuks kire vallandudes, kõigi takistuste kadudes . . . Kas ei tahaks ta siis liiga palju energiat kurbäreva õrnutsemise teenistusse, kas ei nõuaks ta liialt komplimentideloomiseks seda vaimu, mis võiks vast luua palju väärtuslikumat üksilduse pinge all? Ja tema ise, kuidas oskaks ta jaotada oma kiindumust abikaasa ning vaimlise töö vahel? Päälegi vast nüüd, kus oli leidnud muu kõrval uurimiseks ja juurdlemiseks huvitava küsimuse — sõjapsühholoogia. Ta ei tahtnud ju petta naist kireva paljutöotava sissejuhatusega . . . Kõle oleks põhjustada kuskil suuri illusioonide murdumisi.

Äkki näis Valdile, nagu oleks ta ikka unistanud suurest sublimateerimisest, erootilise energia asetumisest mingi vaimsema teenistusse. Pidi see teostamata jääma igavesti? Tõsi, seni polnud ta suutnud, kuid üksi olles võis loota seda tulevikult veel, kuid abielludes? Töö muutuks siis ainult teenistuseks, töö, mis ometi peaks olema ainus vääriiline armuke mehele. Mõistaks teda iial naine, kel ei paistnud olevat domineerivaid vaimlisi kirgi? Ja kui Valt laskuks kord tõesti tema südamemere sügavusse, anduks armastusepärlite püüdmisele ainult, kas suudaks ta siis iial uuesti tõusta säält? Ikka vaevas teda mõte Tolstoist, kes mitukümmend aastat heitles kahe armastuse vahel enne kui suutis pageda maise Sofia juurest igavese metafüüsilise sofiiaga...

Suudaks tema iial midagi sellist? . . . Abielu oleks tähendanud talle rõõmu, puhtust ja õnne ainult mingi ühise armastuse kõrvuti teenimisena, aga ta ei võinud ometi sisendada Ellenile oma arhitektuuri- ja psühholoogia-armastust, ei võinud nõuda selle nimel naiselt tavalise perekonnaõnne tagaplaanile jätmist. Nii targutades ja võimalustega mängides tappis mees varakult oma veel sündimata kire loote.

Vastus Ellenilt Valdi kirjale saabus jaatav. Ta oli võtnud Valdi kirja väga tõsiselt, elanud terve nädala sellest. Unistuslikus lootuses lõpetas ta: „Kevadel puhkegu siis meie arm.“

Aga poiss kohkus tagasi. Ta kirjutas südame piineldes Ellenile paludes andeks, et on eksinud oma tundmuis, hinnates neid üle. Ta ei oskavat armastada nii palju, kui vaja selle ütlemiseks ning kartvat Elleni raskemeelsuse ja oma intellektuaalse rahutuse paarumisest talumatut perekonnavaimu. Ja ta kindlasti ei saavat olla truu, kuna tal olevat Don Juani alatasa süttiv süda. Seni olevat ta sumbutanud need leegid, kui liialt aega ja närvikulu nõudvad, kuid omandanud teatud kogemusi naiste käitlemises, kes teab, kas ta siis enam suudab seda. Oli ostnud turult endale lumipuhta nartsissi ning vaadates seda tundis ikka, et armastas enam Ellenist vabadust ning poissmehepõlve asjalikkuselule. Ning elutühjusest võis teda lunastada ainult kihlus mingisuguse tööga . . . Lõpuks sõidaks ta meeleldi Tallinna, kui preili tahaks kõnelda temaga suuliselt. Antagu talle veel kord andeks, et tal ei jätku jõudu sõbratari vabastamiseks üksildusest.

Ellen vastas piltpostkaartidega, millel mingi barokkmeistri suudlejatepaar. Paisunud huuled, kirglikud sil-

mad, ihartumedad värvid, irratsionaalsuse udu . . . Ja tagaküljel seisis ainult: „Tule!“ Kogu pilt oli ainus suur palve: tule, upu, unusta! See tundus äkki kole. Mingis karmis võitlushalastamatuses tõmbas Valt puruks kaardi väga väikesteks tükkideks ja viskas need ahju. Otsis nad uuesti välja tuhast ja kleepis kokku, ja kui kaart uuel kujul mõjus väga virilalt, rebis uuesti lõhki. Aga korraks Tallinna sõita ta ju võis ütlema ütlemiseks.

Päevad läbi jalutas Valt mööda linna. Äkki tundus üleliigsena armastuses tavaline erootiline moment. Oleks tahtnud võtta kõiki naisi mingi karge vennaliku hellusega, mis liiga avar ja kõrgustejahe teiste aheldamiseks või enda aheldadalaskmiseks. Ja ihkas ta siis üldse Elleni füüsiliselt, tema, kes iharais unenägudeski ainult vaatles teiste õnne kõrvalseisjana?

Abielluda oli nii veider. Juba pulmad olid ta kujutlusis mitmeti talumatud. Sugulaste sokutusi, vanade naiste lugematuid nõuandeid . . . Mõeldakse aina pottidele ja pannidele ja igasugusele muule kribu-krabule; kõik lärmitsevad tühiste asjade pärast, aga keegi ei oska kõnelda kõige vajalikumast — südamerahust. Ja kui on lugenud neile midagi võõras mustakuuline, kelle usk vast ainult kuulutamisest tuleb, ning kui pulmalised on tähtsal näol, umbes nii kui loomipaaritav külarahvas, täitnud oma juuresolemisekohustuse, siis tulevad õnnesoovimised. Naised on sentimentaalsed, mehed muigavad. Kae, Alf Kõreski paistab olevat õnnesoovijate seas. Kavalalt pilgutab ta silmi nagu öelda tahtes: „Valdi tunneb selle . . .“ Ning kuna ta on „moraalselt“ riides noorhärja laitmatute püksiviikidega, siis pole mingit võimalust anda talle vastu kõrvu. Ning kõik

inimesed arvavad siis, et pulmaööl toimub vahel midagi traditsioonset . . . Vist arvab ja loodab seda Ellengi... Ja siis ärevana, kireva päeva muljetest rüvetatuna ja erutatuna, enesele naeruväärsena peab sooritama selle traditsioonilise toimingu . . .

Küllasõidu päeva eelööl magas Valt väga halvasti. Ärkamise ja uinumise korrapäratud tuksatused, enese põlguse, armastuse ja ükskõiksuse ning hirmu piinav võnkumine. Isegi ta ammuvaibunud suguhaiguseprobleem tuli sel ööl korraks tagasi ja nina alla kasvas väike paiseke just nagu mõnel tervishoiu muuseumi mudelil, paiseke, mis päev pärast saatuslikku külaskäiku säält jälle kadus, otse kui oleks olnud teda vaja just selleks päevaks ainult.

Oma viimases hommiköises unenäos nägi Valt end seisvat paljajalu raudteejaamas. Ta tahtis võtta sõidupileti Tallinna ning näitas hinnaalanduse saamiseks ette keskkooliaegse õpilastunnistuse. Aga piletimüüja ei usaldanud selle ehtsust, ning kirjutas üles Valdi aadressi tema vastutuselevõtmiseks pettuse eest. Kogu uni oli väga läbipaistev. Paljajalu? Heinrich Neljas Cannossas! Vaese patukahetsejana sõidab ta tüdruku poole. Aga ta tahaks endale alaealise piletit, tahaks olla õpilane, kes ei pruugi tegelda armuasjadega. Südame-tunnistus piletimüüjana ei suuda aga lubada seda.

Kiirrong kannab Valt Vilmeri läbi varakevade udu pühapäeva hommiku kella üheksaks Tallinna.

„Tulid ikka,“ ütleb kohtumisel Ellen ning naeratab sõbralikult ning leppiv-lootusetult.

„Jah, nagu näed,“ kostab Valt. Ta kuuleb oma häält põrisevat kalgilt ja inetult.

Muu toarahva kodus olles pole mõtet pöörata El-
leni poole sisse. Nad jalutavad välja linnast Rocca al
Mare suunas.

„Kunagi oli sääil ilus,“ ütleb neiu aeglaselt hellita-
des mälestust.

„Praegu on tee väga porine,“ püüab poiss olla kuiv,
kuid lause tundub mitmetimõistetav.

Nad lähevad siiski hoolimata porist.

Taevas on kogu tee halles pilvekatkeis. Rannanõl-
vakul leidub neile külmi kive kesk läinud aasta lehistu-
mäda, raagunud oksade all. Ellen istub ühele suure-
male, Valt madalale ta jalgade ette. Tükki mitteos-
kava õpilase meeleolud.

„Kas Laksbergi juures on teil praegu palju tööd?“
püüab poiss juhtida juttu kõrvalisemale.

„Jah, tal oli päris palju tööd. Enne pühi eriti, aga
nüüdki. Laatadele läks tublisti materjali. Kole nilbet
või tühist kraami,“ tähendab ta aeglaselt. „Vahel on
päris vastik.“

Tütarlapse hääl on süüdistadeski imelikult rahulik-
leplik. On äkki nagu oleks Valt tulnud oma ema
manu. Kõik on nagu kord ammu, ei mäleta isegi kus,
kõik on hää.

Tahaks panna pää tema rüppe ning öelda: „Sinu
kätes on tuhat korda enam rahu kui minu targutavas
pääs, paita ta terveks, oo vaikesilmaline! . . .“ Kuis
ei tõuse neiu kaevates ja kurteski toon teravaisse nooti-
desse, ei muutu ta sõnarütm kärsituks . . . Süda igat-
seks nagu jääda. Võib-olla on just siin koht, kus vas-
tuolud suudlevad, kus kärsitud kired lunastuvad paaru-
des rahuga, tõstudes vaikleisse harmoonilis-kauneisse
rütmesse?

Neiu pisut avatud palituhõlmade vahel nähtub hõbehall kleit valge kaelusega. Ka pilved ja meri ta seljataga on hallid. Üle kõige lebab mingi tagasihoidlik ilu nagu mõnel Whistleri maali reproduktsioonil. Naise tark nägu näib ühendavat endas mõtlikkust, leppivust ning mõõdukat hellust. Ja need jooned paeluvad sellises kombinatsioonis.

„Oleks ta ometi poiss,“ turgahtub Valdis äkiline mõte. Siis oleks nende sõprus vist palju lihtsam. Või oleks ta kuidagi aktiivsem, enam vaimlisi harrastusi omav, või oleks ta praegu lobisevam ja kergemeelsem. Peaaegu kogu naise vaim näib eksivat rakendamatuna, tundmata unistusis ja endanärimisis, ja kui ta kogu oma hingerikkuse asetaks kord kirge Valdi vastu, kuis suudaks mees vastata vääriliselt seda?

Ei, ei! Peab armastama kaugelt. Mingisuguseid vaimseid lapsi peaks neil olema — see oleks mitu korda ilusam väikeadvokaadi perekonnaidüllist . . . Ja muidugi on neiu juba kunagi varem leinanud oma suured leinad ning tema pärast ei osata tunda enam suurt valu, oletab Valt mõne kirjadesse poetund vihje põhjal.

Nii mõtiskleb poiss, kui nad istuvad sääl ja kõnelevad aeglaselt vähemolulisest kui see, millest vaikivad. Aga viimaks peavad nad jõudma viimaselegi . . . Valdil on raske selgitada neiuale, et ta ei tarvitanud Elleni katseobjektina, pigemini oli ise illusiooni ohver, enda ülehindaja. Põhjendades jõuab Valt ikka asjaoludele, kus tema avameelsus lakkab, tõdedele, millest peab hüülima kaugelt mööda, imelikkudele vastuoludele, mille lahendust ta isegi ei tea. Ja sellest, mis ta öelda suudab, ei näi neiuale piisavat. Ära võites oma senise ta-

gasihoidlikkuse jõuab tüdruk suurele usaldavale küsimusele:

„Mis on mul siis viga, Valt? Teaksin vast ennast parandada . . .“

Agas poiss hiilib mahalöödud silmi mööda sellestki võimalusest. Ta ei usu, et suudaks kasvatada kedagi ning kahtleb, kas on õigustatudki selleks. Süüdi ei ole ju praegu keegi, aga kui vigadest juttu võiks olla, siis ainult Valdi omadest. Tema ei suuda armastada külaldaselt. Ja muidki pahesid konstateerib ta enda juures. Ta on ühesõnaga saamatu kõigeiks, on inimene, kelle jaoks pole kohta. Nii vestavad nad kaua, usaldavalt ja varjaval, viivuks vaikides ning vahel neutraalsematel teemadel puhates, kaastundlikult ja otsivalt teineteise silmi vaadates, ent muidu nii eemal teineteisest, isegi teineteise käsi mitte otsides. Korraks võtab naine oma ridiküllist paar ülesvõtet ning näitab neid mehele. Kurva ja naeratada mitteoskava novembrilapsena seisab ta neil kesk varakevadisi puid. Kui Ellen paneb pilte tagasi ridiküllile, julgeb Valtki kaeda sinna sisse. Nad leiavad märkuselehekeste vahelt väikese kompassi, mille raamistiku moodustavad kaks looklevat hõbemadu. Mälestus surnud isast. Mingil imestaval, arusaamatuse koormatud näol vaatleb äkki neiu kompassi. „Kas magnet näitab ikka põhja?“ küsib ta, väga rumalalt kaheldes. „Jah, muidugi, magnet näitab põhja,“ kinnitab Valt.

Aeg kaob. Kui Valt kord jälle kella vaatab ning taskust sõiduplaani välja otsib, naine tõuseb mingi reflekse järskusega ning ruttab alla mere äärde. Tahaks tõtata talle järgi, haarata ta tumedalokilise kurva pääd, suudelda ta avarat laupa, ta pruune tarku kurvavõitu

silmi, puudutada teda usaldavalt kätega. Aga miski nimetu abitus ja kartus seob poisi kivile. Kaua otsib ta rongi minekuaega ning vast siis läheb aeglasel sammul neiule alla järgi. Naine näib võitlevat puhkeda tahtva nutuga. Valt jääb seisma halastamatult kaugel. Kaua vaikivad nad ning vast siis, kui neiu vaatab ta näkku niiskuda tahtvail silmil, kogu näo musklid pinevil heitlusest endaga, vast siis ütleb Valt tasa:

„Pole viga, läheb mööda . . .“ Ja samas lisab otse timukliku kuivusega: „Aga nüüd ma pean minema küll.“ Nad lähevad, neiu matab enda vaikusesse. Valt kõneleb tasa sellest, et Ellen ei tohi süüa oma südant, võtta võõraid patte enda kanda. Praegu on Valt närvi, ei keegi muu, Valt on valelik ja ebatruu ning Ellen pole milleski süüdi. Aga ta peab toimima nii, teisiti oleks veel halvem . . . Antagu talle andeks, et ta ei suuda öelda kõik. Siis puudutab ta seltskonna leidmise võimalusi Ellenile. On ju igasuguseid noorte ühinguid linnas. Milleks mätta end igavesti mälestuste tuhka? Ta otsib sugereerivaid sõnu, elustavaid väljendusi, kuid tüdruk vastab vaid abitute kahtlustega. Ja siis ei vaidle ta vastugi enam, vaid ütleb ainult kiirelt „jah, jah.“ Ning Valt ei tea, on see jaatamine pilge või tüüdatu ihk, et teda rahule jäetaks.

Kole on jätta seda tublit tüdrukut nii üksi. Aga, mida pagan peaksid nad tegema kahekesigi?

„Ometi kord jääb pori seljataha,“ ütleb Ellen korralikule sillutusele jõudes. Ent Valdile tundub nagu ei võiks olla poril üldse mingit lõppu enam.

„Mõtle minust hästi vähe ja hästi halvasti! Ära pea mind mälestamisväärsekski!“ sõnub poiss jumalaga jättes. Neiu aga naerab suurt emalikku andeksandi

ning lausub, et ei suuda mõtelda iial halba Valdist. Ja selline andeksand tundub veel eriti rusuv. Nüüd hapneb siis neius aina passiivseks nukruseks see tunnetekaos, mis muidu oleks leidnud vast tuulutustee vihas.

Üksi tõttab Valt perroonile. Palju daame ja härrasid. On piinlik poriste saabaste ja pükste pärast.

„Läheb see rong ikka Tartu?“ küsib ta ennast enam mitte milleski usaldades ühelt reisijalt. Siis vajub ta poollaibana pingile. On olnud halb, on olnud halb, teab ta. Vast oleks ta siiski pidanud julgema???

Esimese öö Tartus magas ta kui laip, ent järgmine tuli unenäguderikas. Nägi oma isa vana orelimeistrina istuvat määratu pilli ees. Muldhallid sõrmed libisesid väsinult luuvalgel klahvistul ning helid voolasid külmrõskelt nagu sügisesed udud ja jõed voolavad. Või ta nägi end katkirebitud pükstes rändavat mööda linna, kevade õitsedes, daamide naeratades, . . . vaevalt talle, ennem küll tema üle. Ja lõpuks istus ta Archimedese-sena Syrakusi turul, lahendades ketserlikku geomeetrist probleemi, kuidas võiksid kaks paralleeljoont lõikuda siinpool lõpmatust. Parajasti, kui see küsimus näis õnnelikult selguvat ning ta oma „leidsin“ värskesse hommikuõhku hõiskas, ilmusid ta kohale leegionäride julmad näod. Linn oli vallutatud. Ta laskus põlvili ning laotas oma mantli liivale joonistatud figuuride kaitseks, kuid just samal momendil tungis üks oda ta selga ning ta ärkas veendumusega, et surema peab.

Ja jälle saabus päevi, mil mõtted on pidetud ja viljatud, sest et armastus neid parajal paigal ei peata. Nagu hullunud lendur üle vahelduvate maastikkude, nii kihutas Valdi intellekt üle erinevate arvamiste ja hinnangute. Kõikjal oli ju midagi kaunist — nii Valge

mere kloostrite üksildases jaheduses kui araabia haaremi-õuede roiutavas kuumuses. Aga laskuda kuhugi tundus hädaohtlik, sest võib-olla ei saadud siis enam iial tõusta lendu. Ta teadis raamatuist ja kuulnud vestlustest, et inimesed arvasid: tänulik olla tähendab alatiseks peatuda. Eriti arvasid nii naised ja mehed koolutasid selle arvamise järgi vähemalt oma moraali, kuigi mitte just tegusid. Ja nii vähe kui Valt uskus üldsuse arvatavaid hinnanguid, nii väga kartis ta neid. Räägiti ja kirjutati ju küll, et armastus ei olevat enam absoluutselt monogaamne — aga seda just hurjutasidki kõik tõsisemad inimesed kõnes ja kirjas. Ning vähemalt need üksikud, tagasihoidlikud ja mitte silma paista püüdvad üliõpilased, kes jäid kauemaks peatuma pastoripoja tutvuskonda, kõnelesid armastusest ikka kui miskist pühast ja võimalikult ainukordsest, kui nad üldse julgesid tõsisemalt riivata seda teemat. Ja Valtki ei suutnud usaldada oma mõtteid neile kergelt nukravõitu inimesile, kelle tagasihoidlikkuse taga võis aimata väga autoriteetsete emade ja isade ilmeksimatust.

Nii jäi ta üksi „Melanhoolse plika“ seigaga, mis meenus ikka süüdistavalt ja heidutavalt poolikuna. Polnud õppeainet küllalt tihedat, mille uurimine oleks vabandanud pagemist naise juurest, polnud küllalt keerukaid ja pikki teid eemaldumiseks oma närususe-tundest.

Ah, milleks tuli jälle kevad!? Kas ainult üksi jalu-tamiseks hõbepajusel „õhkamiste alleel“, võõraste süs-tade ja purjekate vaatamiseks Emajõel ning võõra õnne, kes teab kui tõelise või kujuteldu, kuulatamiseks aeru-tavate paaride mõlalöögist? Kas ainult selleks?!

XV

Oli pisut imelik, et Valt Vilmeri sündmustevaeses elus nii palju juhtus rongidel. Semestri lõpul asus ta jälle teele Tallinna. Paar minutit pärast rongi väljumist Tartust kõnetas teda kõhn, pisut küürus ja kortsus näoga härra, keda ta esimesel hetkel ei tunnud. Vast kui võõras mainis oma nime, tuli talle meelde isa kunagine sõber praost Sauevälja. Võõras kõneles sellise inimese häälel, kes kannatanud hiljuti midagi rasket, aga nüüd, Jumal tänatud, kasvava väsimuse tõttu rahule jõudmas. Nad vestsid kumbki oma elust: vanahärra paari vaga ohke ja jaheda kirikunaeratusega, Valt aga üksikasjalisemalt ja tunglevamalt. Muu seas rääkis ta piinavast soovist leida mingit tööd, ükskõik kui vähepalgalistki. Ta tahtis natukegi teenida raha, mitte igavesti ainult kulutada. Ja kui Valt nii oma muredest vestis, siis juhuslikult isa sõber võis anda talle lootusi väikesele vabanevale kohale piiblilaos, mille juhatajaks ta nüüd oli.

Tamsalus läks Sauevälja rongilt.

Järgmises jaamas vahetus täiesti kupee reisijaskond — pääle tuli salk mustlasi. Valdi vastaspingi nurka

vajus magama üks kaunis mustalokiline noormees, tema kõrval popsutas oma piipu palja päega ja kõrvalestadeta vanamees. Valdi kõrvale toetus lihtsameelse näoga vist alla kahekümneaastane poiss. Vilmer aitas tal mahu-tada kompse ning, kui mustlaspoiss tänulikult naeratas, oli sõlmitud juba häänaaberlik suhe. Peagi sobis jutt, minnes Valdi valge mütsi kaudu koolimütsidele üldse ja sääält koolidele. Valdi naaber oli käinud ainult paar aastat koolis, aga uinuv vastasistuja, rikaste mustlaste laps, oli olnud Riias gümnaasiumis. Ta olnud säääl väga tark, aga äkki pole enam tahtnud õppida ning tulnud tagasi laagrisse. Kõik tüdrukud olnud ta järgi nagu hullud, aga ta abiellunud ühega, kes polnud kaugeltki kõige parem. Võib-olla andis ta poisile karu verd — paljud nägid, kuis ta ühe Rapla laada ajal käis apteegis. Poiss armastas teda väga, ostis talle paremaid sakuskasid restoranis ning uhket siidpesu Tallinna magasinest, aga mõne kuu pärast läks tüdruk minema ühe kuradi hobusevargaga. Ja nüüd oli Kristjan elukull ühe tiivaga. Olgu see nüüd kui kurb tahes, aga parem oli üldse mitte omada naist kui elada kurja naisega, nagu see külmavõetud kõrvalestadega vanamees vastaspingil, kes põdes päälegi krõmpskoi-haigust.

Ladusalt veeres jutt ning kui pausid tekkisid, siis leidis Valdi portfelligi pildiajakirju vaatamiseks. Ja siis kõneles naaber oma elust. Ka temal oli pruut, talu-tüdruk, eestlane. Ilusaid laule oli ta kirjutanud tema taskuraamatusse ning ühed Kristuse ristikirjadki. Nende lugemine — eriti aga ära kirjutada laskmine tõi õnne, kindlasti, oli teada juhtumisi. Vilmergi luges neid kohmakaid piiblilugude ja legendide põiminguid ning kuna ta oli õppinud kord stenograafiat, kirjutas ära ühe stiili-

prooviks. Mustlaspoisi nägu muheles lootusrikkas häämeeles. Mõneks ajaks jäi ta pisut jutukehvaks ning kui ta vahel suu sõnadeks avaski, siis tundus öeldu hoopis muu kui kavatsetu. Lõpuks ta siiski puristas välja oma mure: tal oli homme õiendada veksel ning ta vajab selleks raha, ainult väike summa oli veel puudu, viis krooni, aga selle mittemaksmisel võis ta kaotada oma hobuse, mis oli võlausaldaja käes. Seepärast pööraski ta Valdi poole väikese laenupalvega. Nad elasid Ülemistel, ta nimetas aadressi, ühes vanas tühjas kõrtsis. Pikalt, aga pisut segaselt ja ruttavalt seletas ta, kuis saab varsti raha ning toob siis ära Valdile võla. Juba jutu keskel esinenud küsimusega: „Kas sa siis arvad, et ma aumees ei olegi?“ lõpetas ta oma palve.

Valt Vilmer ei võinud ajada terve öö sõbralikku juttu inimesega ning olla siis talle keelduv, kuigi ta hetkekski ei uskunud võla tasumist mustlaselt.

„Kuule, sina, ära peta noormeest,“ sõnus talumees Valdi kõrval noomivalt mustlaspoisile ja Valdi poole pöördudes lisis ta: „Ärge uskuge, ega ta teile ei maksa.“

Valt naeratas piinlikult riivatuna nagu oleks kahtlustatud teda ennast. Vaikides võttis ta taskust raha. Talumees haaras takistavalt kinni ta küünarnukist ja ütles väga koduselt: „Jäta, ega sa mustlase käest raha enam ei näe!“ Kuid kerge tõmbega vabastas Vilmer oma küünarnuki, vastates ainult ühe salapärase „oh“-iga. Pääd vangutades vaatas talumees, kuis Valt ulatas raha mustlaspoisile, üks vastaspingi äärele istunud härra silmitses teda väga probleemitsevalt, vana kõrvutu mustlasevanamees säälsamas naeris põlastavalt, ülesärganud must Adonis pinginurgast laskis särada oma musti silmi, ei tea, kas kurbuses või kahjurõõmus, nime-

tas teda tubliks poisiks, kellele vaja katta kord uhke „pulmalaud“.

Ning siis lähenes Ülemiste. Aumeheliku vahekorra fiktsiooni säilitamiseks Valt kirjutas oma algatusel mustlaspoisile üles aadressi, mida see muidugi juba unustas küsida.

„Sina tead, sina tead, minu armas,
et elu on selge vaev.

Ja kuigi õnn sul kord naerab,
ainult minutiks, mööda siis läeb,“

laulsid mustlased jaama sisse sõites. Viis oli kurb, aga meeste ja paari taamalt ilmunud naise silmad särasid ja jalad kõmpatasid takti, nagu oleksid nad vaatamata elu närususele valmis aina uusi lapsi sünnitama, hobuseid paristama ja varastama.

Kui mustlased olid lahkunud, nihkus vastaspingile jäänud härra Valdi vastu nurka.

„Vabandust, härra tudeng, kui tohib küsida, mida te õieti mõtlesite laenates mustlasele raha. Te ei usu ometi, et saaksite selle tagasi, ning liiga palju raha teil vist kah teda pole, eks ju?“

„Ei.“ Vilmer ei annud raha tagasisaamise lootuses, aga tal oli põhimõtteks mitte solvata võõrast inimest usaldamatusega.

„Kuid te oleksite ju võinud öelda, et teil pole raha. Keegi ei tea ju?“

„Ma mõtlesin seda isegi, aga peab siis nii väikeste asjade pärast valetama?“

Võõras vaikis abitu näoga, siis algas järsult:

„Kurat võtaks, kui lubate, aga, aga inimene elab ometi enam instinktest kui põhimõtteist . . . Vabandage, see on nii võlts — te ei usalda ja teesklete usaldust —

just nagu mõni hää naine, kes oma meest simuleeritud armastusega petab . . . Kus pagan on teie julgus?“

Tallinnas läksid nad võõraga osa teed ühes.

„Võõrast mitte usaldamatuslega solvata — vast polegi see põhimõte halb, kaugeltki mitte halb, võib-olla tohib isegi tema kasuks teeselda,“ möönas nüüd võõras, aga ikkagi ainult säääl, kus on natukegi lootust, et tegu mingit vilja kannab, et ta samasugust teoviisi äratab . . .“

Nii läksid nad targutades, ja lahkumisel nimetas võõras oma nime — Ruudi Saadre — mida Valt mäletas lugenud üksikute ajaleheartiklite all.

Valt Vilmer sai koha piibililattu. Valt Vilmer üüris endale õnnelikul kombel toa Lasnamäe veerul vaatega linnale ja merele. Esimene kuupalk taskus kõndis ta maailma rahulikema ilmega ringi.

Õhtuti andis ta paarile gümnaasiastile algebratunde ning seegi oli selge õnn. Ta armastas matemaatikat — see õppeaine meenutas kuidagi südamepuhtust: midagi ei saanud siin teha vägivaldselt, aga kõik mis sobis, sobis täiuslikult.

Akna all sahisid puuladvad tuules, laual oli lilli ja raamatuid, mõtteis korda. Nii elas ta mõne nädala õnnelikuna, siis muutusid jälle liiga tähtsaks Kadriorus jalutavad naised . . .

Tuli päevi, mil kõikjal viirastus Ellen, mil Valt šokolaaditahvli paberi vahelt leidis postkaardi temale sarnaneva pääga, mil kinos jooksid filmid Elisabeth Bergneriga, kelle tark ilme, vaatamata sellele, et ta oli väga rahutu, sarnanes Elleni omaga, mil ühes teises kinos oli saatemuusikana tummfilmile populaarne Léhari bostonvalss „Doch wenn die Abendglocken leise tönen“, mille

saatesõnus laulis keegi hüljatud neiu esimese armastuse mälestusist, unistav-ootavalt väraval seistes, õhtukellade helisedes, mälestusist, mida ometi truudusetult lahkunu ei saanud viia enesega . . . Ja siis meenus Valdile ikka, et ta polnud jätnud Ellenile mälestusigi, tema suurem petis kui kõik maailma Don Juanid kokku, kuna polnud armastusvalmis naisele kinkinud isegi lühiajalist õnne.

Üksikud psühhoanalüütilised raamatud, mille lugemisele ta õhtupoolikuti oli jõudnud, sisendasid temasse arvamist, nagu oleksid erootilised vahekorrad vajalikud nii meeste kui ka naiste hingetervise pärast. Tingimisi üteldut üldistades tundis ta end jälle süüdlasena Elleni ees. Ja küllap ta oli endagi vastu talitanud halvasti — aeg oli ammu kohanemiseks reaalsusega, elu tegelikkusega, küllalt kaua oldi neurootikuna elanud kesk unenägusid.

Oli juba hilissügis, kui ta julges uuesti minna otsima Elleni. Valdi üllatuseks selgus, et tütarlaps oli sõitnud ära, asunud teele väga kaugele, üle ookeani Austraaliasse. Pileti oli läkitanud talle õde, kel sääl nähtavasti läks hästi.

Poiss oli esialgu õnnelikult üllatatud. Selles naises oli siis ometi palju rohkem tarmu kui ta aimanud. Päälegi oli Valti piinanud pisut hirm, kuidas käituda külas käigul. Aga peagi hakkas tal kahju. Võib-olla oleks ta veel suutnud parandada oma viga, võib-olla oleks ta ometi Elleni juurest leidnud kübekese noorusromantika sära oma elule. Ja keset kahjatsusi töötas ta tulevikus mitte iial enam pageda armastuse eest.

See lubadus iseendale andis mõneks ajaks rahu. Valt Vilmer tundis end jälle hästi. Hommikuti enne tööleminekut tavatses ta oma keha rõõmustada külma

vette kastetud rätikuga, võimelda ja vahel joosta veel tühjas pargis paar ringi. Õhtuti õppis ta või luges ja juurdles sõjakuse fenomeeni põhialuste üle. Seisukohad selgusid või lükkusid ümber uute faktidega pörkudes. Aga viimanegi ei kurvastanud teda — tal tundus äkki aega, mõnusat aega. Ja kuna ta korralikult ja rahulikult töötas ning võimles, siis tulid kiusatused harva, ning oma juhuslikke langemisi ei teinud ta tähtsaks liialt nende pääle mõteldes.

Ühel detsembri pühapäeval kohtas ta juhuslikult Kadriorus Eeva Tannit ning viis enesele külla. „Kui teil pole mingit armsamat kohtamist,“ ütles ta kutsudes. Naine naeratas pisut nukralt. Ei, ta ei harrastanud „armsamaid kohtamisi“. Ikka üksi, mõtles Valt, tundes mingit ühtekuuluvuse tunnet.

Akende taga oli udu ja kuuskede tumetõsised ladvad, väike raudahi küdes visates neiu kingadele kitsa punase triibu. Oli palju vaikust. Tüdruk, äkki kodusem ja lihtsam kui varem, hakkas jutustama rahulikult ja järskude toonipööreteta metsadest Abruka saarel. Ja mehe üle langesid soojad ja rahulikud unenäod konkreetse tegelasega. Ta nagu tundis kogu aja oma huulil jutustaja lihavaid huuli, mille vahelt sõnad langesid seekord otse kui paitatult. Nii õnnistav oli see kujutus, et teda koguni ei maksnud hädaohtu saata tegeliku suudlemiskatsega.

XVI

Ühel kevadisel pühapäeva päälõunal, mil Valt ja Eeva kohtusid pargis, poetas tüdruk teretamisel poisi kätte suletud peost väikese sirelõitekobara ning puhkes kudrutavalt naerma. Valdi näo viis naerule imetus. Ah, kuis oli naine kaunis sel päeval — oma hallis poolmantlis, roosas kleidis ja naeruga punastel täidlastel põskedel, õrnavärviline nagu krügeri tuiõun, ning ta naeratused tundusid ainsa häduse lõpmatusena.

Pool tundi hiljem vaatasid nad kinos mingit Polüneesia filmi. Igavese Suve saartel pehmete ilmetega poiss ja tüdruk olid üksteisele lihtsad. Võõrad laulud kohisesid nagu avar meri, mis ei pruugi omada teravaid torakavaid laineid. Valt jäi purju kauneist maastikest ja inimesist. Vargsi otsisid ta käed kõrvalistuja omi. Tüdruk jättis nad pisut laskuva naeratusega tema melanhoorseile silitusile.

Ühel vaheajal istus nende ette paar, kes tugevasti haises liikvast.

„Õhk läheb siin halvaks,“ sosistas naine pahuralt.

„Lohutage end sireliga,“ ütles Valt ja tõstis kingitud sirelioksa kaaslase nina alla. Ta kõhnad sõrmed riiva-

sid pimedas midagi hädad ja pehmet — naisenägu. Pisut võõrastavalt järsu liigutusega võttis neiu õie oma pihku ja lükkas ära poisi sõrmed.

Õueväraval, kui Valt oli saatnud koju neiu, ta julgelt asetada käe hetkeks ümber tema piha ning pöörata teda kerge tõmbega.

„Saatke mind nüüd ka natuke!“

Aasta eest poleks Valt julgenud panna kätt nii. Kuid aasta otsa kindlapalgalist, kuigi vähest teenistust oli tõstnud ta enesetunnet — ta nähtavasti ei olnud siiski täiesti üleaarne, täiesti rakendamatu maailmas.

Ning neiu tuli temaga paarsada meetrit. Ning kui ta väga aeglaselt laskis tütarlapse käe välja libiseda oma peost, ta kordas sõnatult mõttes, silmade paludes:

„Preili, ma tahaksin“

Soome fotoklubi korraldas näituse. Paar läti meistrit esinesid maalega. Üks tšello- ja klaverikuulsus mängisid kontsertsaalis. Eeva ja Valt nentisid oma maitsete suurt ühtlust. Poiss rääkis enam võimalustega mängides, naise sõnad olid kindlamad, dogmaatilisemad, majesteetlikumad. See endastmõistetavuse toon, millega ta kõneles, mõjus kuidagi iharakstegevalt, purjupanevalt. Ning ikka jälle palusid poisi silmad naissõpra: „Preili, ma tahaksin!“

Aga ta ei öelnud midagi, isegi unenäos hakkas ta kogeleva seda lauset sõnastada tahtes.

Eevale aimus poisi pilkudest suure läheduse igatsust. Hetketi mõjus see soendavalt ja julgustavalt, samas aga levis sellest jahedust ja otsustamatust ainult. Ka mees ei elanud ju armastuse pidevuses, ei puhanud lootuste rahu, vaid sagedamini värises arguses ja teadmatuses.

Kuid ta püüdis julgustada ennast ning salata Eeva ees oma hirmu. Samas kogelevel, samas kõige kindlamal häälel teoretiseeris ta neiuga sadade nähete üle. Elu keerulised küsimused muutusid ta jutus lihtsaks, nagu ei pruugikski olla inimeste vahel igavest võitlust moraalse, materjaalse, vaimlise ja erootilise üleoleku pärast ning nende väärtusekategoriate eneste tähtsuse pärast. Nii uinutav ja rahustav oli kuulata targutusi asjade asumisest teineteise kõrval, mitte üksteisest üle selles maailmas, mis kippus aina võrdlevalt mõõtma ja hindama ühismõõduta suursi. Nii lepitav oli kuulata inimest, kes küsis ikka maailma pahede puhul, milles seisab arusaamatus, selle asemel et kiruda süüd ja süüdlast.

Aga sama poiss, kes oskas lihtsaks targutada kogu maailma, tegi tihti nii abitu näo, nagu jääksid tal sõnad kurku kinni. Ei olnud küll loota tema läbilöömist advokaadina, kuna ta oma huvitavaid mõtteid julges avaldada ainult häätahtlikus ümbruses, olles tummakslöödav igast väikesest kiusukatkest. Oli selline mees üldse mees? Eeva isa oli kõnelnud ikka sellisel toonil nagu oleks tal absoluutselt õigus ning paar korda oli ta isegi tüdart vihaselt löönud, kui see julges rääkida vastu talle. Ja pärast seda oli ta Eeva ikka võtnud põlvile, kaisutanud ja kiigutanud kui ei iial, lasknud teda oma habemega mässata ning selline arm pärast hirmu oli olnud salapäraselt tore. Eeva Tanni isa oli olnud „mees“, aga kas oli seda Valt Vilmer, see ühakaaluja ja mööndusteks valmis poiss?

Ei, ei, Eeva Tanni ei võinud võtta päris tõsiselt seda suurt last, kes tänavat pühkivaile vangele jõudu soovis ning pää süüdlasena longu laskis, kui need midagi ei vastanud. Vaevalt oleks võinud lüüa oma vaadetega

läbi ühiskonnas — need olid nii veidrad, et kindlasti oleks teda naerdud välja. Tema teoretiseerimised armastusest ja abielust ei arvestanud näiteks iial armukadedust. „Armukadedus on armastuse küündimatus,“ tavatses ta ütelda ja naeratada. Ja truudus tähendas talle ainult truudust, ei iial oma kallikspidamiste piiramist, kui mujalgi on midagi kaunist ja hääd. „Milleks need puised seadused ja normid, kui inimesed oa teadlikud ja hääd?“ armastas ta küsida abielunormide vajalikkust arutades. Sellised jutud vabadusest ja häädusest olid küll toredad ja julged, kuid Eeva Tanni, kes pidas end vanemaks ja elukogenenumaks, uskus inimeste põhilist kurjust, vanglate vajalikkust ning armastust kui analüüsimatut ja võib-olla ainukordset saatuslikkust. Ja seepärast tema, keda esimesel hetkel köitis Valdi targutuste uudsus, asus järgmisel nende vastu opositsiooni. Ei, ta ei tahtnud luua mingisuguseid lähemaid vahekordi selle poisiga. Aga, oli ju mõeldav mingi puhtinimlik õrnus ja erootikata häädus ning sel viisil tahtis ta olla Valt Vilmeri sõber.

Kuid mehe läheduses unustas ta sageli enese, muutudes teadlikult-mitteteadlikult koketeerivaks naiseks. Oli ometi nii tore kōditada kõrrekesega seda poissi jalutuskäigul, patsutada ilusa filmikoha juures oma rõõmu tema põlvedele, teha toanurgas istudes maailma kõige parima näo ning küsida, kas härra Vilmeril poleks häämeel, kui ta toas istuks ikka suur kollane kass, kellele võiks teha pai ning kes lööks toredasti nurru. Sääljuures kõneleja naeratas otse kui tunneks ta oma kaelal juba paitavat kätt. Tore oli näha poisi silmi magusaks ja vahel kurvaks muutuvat, soendada oma nõrka enesetunnet pastoripoja iha paistes. Ometi ei olnud ta siis

päris inetu, ometi oskas ta siis olla meeldiv, kui temaga armastas aega viita selline keeruline poiss, kes võis juttu ajada kõiksugustest asjust, olgu abielulahutamise seadusist, olgu massipsühholoogia veidrusist.

Aga kui Eeva oli natuke aega nautinud noormehe silmis abitut iharpaluvat pilku, muutus ta jälle eemale-tõukavaks ja külmaks, et hävitada tekkima hakkavaid illusioone. Abielluda oleks neil kahel keeruline ja tõepoolest ta ei tahakski seda poissi, kes jättis elule raskesti kohanduva inimese mulje. Ja, mida siis? . . . Ta kujutles juba mehi enda üle muigamas ja teisi naisi kurjustavalt või põlastavalt klatšimas, kui ta tõesti armuks. Ja maailm oli täis kurb-ilgeid vallaslaste ja abordilugusid. Puutumatuses seisis aga au ja võim ning minetada maksis seda ainult abielu eest, ehk ka siis, kui tõesti tekib mingi täiesti võitmatu armastus, kus joovastus tasub kõik kannatused, mille eest aga Jumal hoidku!

Ja Raimond Saar oli ju veel elus ning isegi kirjutanud oli ta viimasel aastal paar korda Eevale, kuigi mitte just paljuütlevalt. Kuid soliidsed mehed on ikka ettevaatlikud ja mitterutakad. Kuskil provintsilinnas töötas ta advokaadina ning oli vist lugupeetud seltskonnategelane. Igatahes oli ta kandidaadiks riigikogusse ning Eeva ootas igatsusega aega, mil Saare erakonnast langetaksid välja kaks saadikut, mil juhul Raimond pääseks riigikokku. Siis tuleks ta Tallinna, siis näeksid nad jälle teineteist sagedamini ning võib-olla . . . ta ei mõtelnud lõpuni seda lootust, nii habrast, nii intiimset, nii šarmantset. Kõige selle pärast tuli pidada Valt Vilmeriga piire.

Ja ikka jälle muutus naise õrn kummardaja hääl äkki pildipurustaja hääleks, komplimentide asemel oskas

ta nüüd aina teravusi ütelda. Sääl, kus ta muidu oleks lihtsalt ja rahulikult õiendanud mõnda Valdi seisukohta, ei tulnud ta toime nüüd hurjutamiseta. Kuid hetkelised põlguse- ja üleoleku-vaheldumised ei vabastanud meest ihast. Nad pigemini sidusid teda, nii nagu mõistatus probleemitsejat seob, nagu erand süstemaatikut paelub. Samas oli neiu ju talle nii häa ja hoolitsev, tõi talle lugeda oma lemmikraamatuid, hankis talle paar korda kõrvaltöid selle naisteajakirja toimetusest, kus tal oli vähe tööd nõudev aga rahuldava palgaga koht, andis talle nõu riietamise kohta, aga samuti küsis Valdi arvamisi oma ostude puhul ning naeratas nii õrnalt ja häält nagu võivad ainult kõige suuremad sõbrad.

Ja miks ei pidanud siis Eeva olema väga sõbralik — Valt Vilmer oli ju häa poiss, kuigi teda ei võidud armastada nii nagu Raimond Saart — selleks tundus ta liialt Valdike, liialt laps, liialt teo- ja enda maksmapanemisejõuta, kuidagi pelgav ja kujunemata, vaatamata oma huvitavalt konstrueeritud targutusile. Miks ei võinud ta aga olla hell selle omamoodi poisi vastu. Mehed ei ole ju nii mõistmatud, et vahetaksid ära puhtnimiliku õrnuse armastusega.

Aga Valt Vilmer, kelles olid juuri ajanud evangeeliumite eetika universaalsed ja ratsionalistlikud tendentsid, püüdis eeroses näha ainult üht caritase avaldusvormi. Miks ei võinud lihtsast ligimese-armastusest võrsuda häädus ka üksteise keha vastu?

Mitmel korral pidi Valt kõnelema neiule oma raskest soovist, aga just siis neiu tundus kuidagi võõrana ja istus nii heidutavalt kaugel temast. Ning mees ei teadnud, kuidas alustada. Siis katsus ta kirjutada. Valmis rida kirju poisi oma mõistuse ees süütuid, asjalikke ja

avameelseid, ja ometi ärasaatmiseks kardetavaid. Võib-olla rippus nende saaja nagu seltskonna enamik pühitsetud sõnade ja väljendusviiside küljes. Võib-olla ka justuksid Valdi avameelsed laused tema hinges solvamisena.

Ta teadis, et romaanides mehed müstifitseerisid sõbralikke tütarlapsi õilsate pooside ja pilvelõhkujalikkude sõnadega ning siis, tütarlapse tundmuste poolhämarias, abiks võttes vahel kerget sundi, vallutasid naise. Kuid see kõik näis nii imelikult võigas. Ta ei võinud ju kõnelda nii võõrana nagu ta ikka oli igavikku ulatuvaid töotusi. Tal oli tuhat kahtlust oma kõlbavuse kohta abieluks ning mõnevõrragi ainult oleks tahtnud neid vähendada enne kui tegi ettepaneku kellelegi kogu eluks. Ta sai praegu kindlasti liiga vähe palka, et sellest oleks jätkunud abieluks Eevaga, kes unistas stiilseist luksusmööbleist, millest Valt ise ei teadnud, kas ta neid oleks tahtnudki . . . Aga edasi piinelda endises teadmatuses ja üksilduses oli ka kole. Oleks vajanud kübeke-segi armastust, ainult kübekese, otse kui mingi töotuse tulevikult. Kindlasti oleks see mitmekordistanud ta tööhimu ja elutahte. Võib-olla jääb ta õnnes ja tänulikkuses igavesti Eeva meheks. Võib-olla selgub, et nad ei sobi. Mis siis!? Jumal tänatud, meie päevil oli isegi Valt Vilmer informeeritud rasedusest hoidumise küsimusis!

Ja lõpuks kirjutas ta Eevale siiski, et see oleks talle sõber ning aitaks teda selles, milles ainult naised mehi aidata võivad. Ta ei kõnelnud armastusest. Nende sõprus ja häädus üksteisele tundusid nii endastmõistetavad, ja kas ei olnud sellest küllalt? Poolkogemata langes kiri ta käest postkasti. Samas häbenes ta ning saatis

kirjale järgi sama postiga tühistuse. Ning ometi pidi ta mõne aja pärast kordama oma soovi. Polnud pääsu. Ta vajab oma areneva elu jaoks uut dimensiooni . . .

Kuid naine ei tahtnud. „Paradiisis ei olnud nii,“ vastas ta äkki ootamatult usklikuna. „Ma ei taha, tõesti ei taha,“ ütles ta nukralt, „kas ikka ja igavesti, seda ma ju ei tea,“ lisas ta nähes mehe kurbuvat ilmet. Valt, kes najatas tooli käsipuule, millel istus naine, kummar-
dus aeglaselt tema poole.

„Ärge unustage end, härra Vilmer!“ ütles Eeva väga torkav-ruttavalt ning istus teisele toolile.

Ja kui ta kord ometi enda unustas ning tegi katse suudelda naist, siis too jälle hüüdis mingi lõikava kiirusega ei, ei, tõukas ta tagasi, plõksutas üksteise vastu oma küüsi ning puhkes õrritavalt naerma. Hetkeks unustas ta oma daamilikkuse, tantsis mööda tuba ning naeris. Poiss, kes ei teadnud, mis arvata sellest kõigest, najatas väga abitult toanurka. Oli selles naerus ainult eemale-tõukavat põlgust või ka küllalt kutsuvat koerust? Ta ei teadnud. Aga kindlasti tundis ta, et ei suuda alustada mingit armulugu vägivallas, olgu kas või ainult konventsioonilises.

„Vast on parem, kui me ei kohtu üldse enam,“ arvas mees paluvalt, kui naine lahkus. Kuid viimane protesteeris nii ilme kui sõnaga selle vastu.

Kui Vilmer nädal hiljem kohtus neiuga juhuslikult linnas, viimane jutustas, kuis ta õhtuti oli ikka oodanud Valti enda poole, kuis oli igatsenud jalutada nii väga ning kartnud — kes jalutab siis õhtuti üksi — mõni koer võib tulla või mõni mees . . . Kuid härra Vilmer ei tul-

nud ning ei tulnudki, ja härra Vilmeri poole minna ta ju ei tohtinud, kaebas ta pahandatud lapse häälel. Ning poiss muidugi hellus ning asendas kõik keelud tuhande kutsega.

Linnast välja tegid nad koos pikki jalutuskäike. Naine tõrjus tagasi kõik poisi lähenemiskatsed ja samas ometi jälle põhjustas neid. Tänavailt väljade vahele jõudes Eeva armastas võtta lahti oma jalad ning ulatada sukad Valdile võitva nõia iharust töotaval ja samas kelmikalt keelaval naeratusel, nagu näis igatsevale mehele. Poiss pani sukad oma taskusse ja võttis õlale neiu kingad. Nende kandmine segas tunduvalt liigutuste vabadust, tegi ta aina saamatumaks naise ees. Nii kõndis ta siis vaikselt, mitte julgedes hullata ning kõneles naisega mitmesuguseist asjust, alates lilledest teeääres ja lõpetades inimese põhilise hädusega. Alatihi armastas naine imetleda pehmel ja tasasel häälel nende maitsete ühtlust. Ta konstateeris Valdi suureks piinlikkuseks, et härra Vilmer olevat maailma parimaid inimesi, hää nagu Kristus, ning vaatas sääljuures mehele näkku mingil palvetajapilgul.

„Kord on nii tore mäletada meil mõlemal, kuis käisime mööda heinamaid, nagu kaks väikest häd last,“ ütles ta õhetavil palgeil. Ta oli tänulik, väga tänulik. Härra Vilmer oskas kõnelda nii omapäraselt. Aga härra Vilmer ei teadnud, kas võtta kõiki neid komplimente südamestöelduna või valetatud lohutustena. Kui tal oli kõike seda häd, miks ei võinud naine siis teda armastada? Ja kellegagi seotud ei ütelnud ta enda kah olevat!

Vahel tekkisid pikad vaheajad nende juttu. Valt käis vaikides, mitte teades, mida teha. Ta ei võinud

võtta ometi vägisi naise huuli nagu mõne tururomaani kangelane. Või ihkasid naised just seda ning iga küsimine oli neile naeruväärne. Kui lugu mehe ja naisega nii oli, kui armastus pidi algama ikka avameelsusepuuduses, teadmatuses ja röövimises, siis oli ta küll midagi põhiliselt inetut ning parem oli jääda igavesti õnnetuks armastajaks. Oleks Valt kindlasti teadnud sedagi, et teda koguni ei armastata, see oleks olnud vähemalt midagi kindlat ja selget, midagi, millega suhetada oma elukavatsusi. Aga ta ei teadnud ju. Nii pehmel häälel kõneles temaga naine, nii mahedail silmil vaatas talle otsa, nii sageli ja kaugele tahtis jalgutada. Ja kui promenaadil juhtus nende vahele jääma mingi tulp, siis tõmbas ta poisi ikka murelikult tagasi ning laskis uuesti tulla teispoolt, et mitte minna riidu üksteisega iial.

Aga vahel tundus neiu Vilmerile mõttetult piinamishimuline. Terve tunni jonnides võis ta nõuda, et talle muretsetaks võhivõõrast aiast paar mooni. Mõnel porisel teel, kus kuiva pinda jätkus ainult ühekaupa käimiseks, tahtis ta kõndida Valt Vilmeriga käe alt kinni, mida ta muidugi kunagi ei soovinud. Vahel pillas ta korduvalt maha oma ridiküllid, et mees selle üles võtaks ning naeris sääلمان ikka küürutava rüütli üle. Ja Valt Vilmer, kes polnud vihastunud teo üle, muutus pisut kurvaks nüüd. Kes selliseid pisiõelusi võis Eeva äkki õrnuda ning haletseda tõusval teel rasket koormat vedavat hobust. Selline kaastundmus lähendas ta kohe jälle mehe südamele. Kuid samas sõnus naine:

„Oleks veel mõni mees vankri ees, aga Jumala loodud süütu loom. Nii on need mehed, laovad võimatu koorma pääle . . . Lõpuks on nad siiski kõik kole-

halvad. Naised on kohe palju paremad ja vagamad.“
Ja kui Vilmer selle kergelt tehtud üldistuse käes piinles,
hellus samas jälle tüdruk ning sosistas: „Andestust,
andestust!“

Mõnelt pisteterikkalt jalutuskäigult tagasi jõudes muutus tüdruk äkki sulniks. Sääl, kus nende ümber oli juba küllalt inimesi liiklemas, istusid nad mõnele pingile, näiteks rannapromenaadil, ning vaatlesid merd, laevu, taevast ja inimesi. Jälle leidis naine võimalusi rõhutada nende maitsete ühtlust ning seda, et nad näevad kõike ühte moodi, alates merevirvenduse värvest, lõpetades möödujate ilmetega. „Me oleme üldse väga ühte moodi,“ sosistas ta, kuna ta käed, otsekui kuutõbise omad, eksides viivuks, otsisid poisi omi. Oli liiga palju inimesi ümbruses, et oleks nüüd võinud katsetada suudelda seda diskreetsust armastavat daami, kes ei talunud isegi linna tänavail käe alt kinni käivaid paarikesi ning ei läinud pühapäeval jalutama Kadriorgu, kuna sääal igal pingil istus poiss ja tüdruk. Kuid nüüd istusid ju nemadki pingil kesk saalivat inimhulka ning muidu nii põgenev tüdruku pää julges tulla tema omale ligemale kui iial, nii paradiisitõotavalt lähedale, nagu otsiks naine väikest purukest poisi silmist. Aga siis, kui nad naeratasid nagu mingi ühise ime nägijad, tõusis äkki naine, surus talle mehaaniliselt käe hüvastijätuks pihku ning jooksis ruttu mööduvale trammile.

„Mispärast te ei tantsi moodsaid tantse,“ küsis Eeva, imedes läbi õlekõrre morssi.

„Pole olnud vist aega õppida,“ valetas Valt õiget vastust mitte leides.

„Lollus,“ deklareeris naine kuninglikult, vaadates oma kauneid hästi ravitud käsi kohvikulaual. „Selliseiks toredaiks asjuks peaks kogu maailmalõpu rahval jätkuma aega.“

„Kas te ise tantsite hästi?“ päris Vilmer.

„Mina?! Ei, ma ei tantsi üldse.“

„Ja minuga olete nii kuri.“

„Teie kui tark meesterahvas peaksite ometi rohkem mõistma kui mina,“ ütles naine ja naeratas järele oma lõögile. „Oskate te sõita mootorrattal?“

„Ei.“

„Olete lugenud Merežkovski ‚Julianus Taganejat‘?“

„Ja, kunagi lapsena.“

„Kuidas oli keisri armsama nimi?“

„Ei mäleta.“

„Kuidas ei mäleta? . . .“

„Lihtsalt ei mäleta.“

Ja siis järgnes küsimusi mujalt. Kui nad parajasti arutasid Rooma langemise lugusid, seltsis nendega vanem, umbes pool sajandit elanud kolonel. Viimane teadis mõndagi Totilast ja Tejast ning mitmesuguste germaani hõimudega peetud lahinguid. Uuemastki ajaloost tundiski ta sõdu ja lahinguid. Ning preili omalt poolt mäletas, millised fordid ja missuguses järjekorras asuvad Prantsuse-Saksa piiril. Imetleti üksteise suuri teadmisi ajaloos, ning siis jutustas neiu kooliajast, kuis ükskord õpetaja, puududes, oli lasknud tal anda ühe tunni algkooli viimases klassis. Siis vast oli ta poisse küsinud ja naernud nende teadmatust. Oli aina nõudnud vähemtähtsaid fakte: üks aastaarv esimesest, teine kahekümnendast sajandist, üks nimi vanast Egiptusest teine prantsuse revolutsioonist, kuigi polnud varem

olnud mingit kordamist. „Ah see oli tore, kui nad vastustega segi läksid kuni klassi targemadki ei teadnud, kas Caesar elas enne või pärast Kristuse sündi,“ ütles ta ja tõukas korra vallatlevalt ning kergelt laua all Valdi jalga, ainult korra ja väga kergelt, enam märgitsedes vallatuse võimalust kui vallatades.

Valt oli nukker, sest ta ise mäletas ajaloost äärmiselt vähe fakte.

Õnneks pöördus jutt. Kolonel hakkas kõnelema kavatsetavast korjandusest allveelaevade ehitamise hääks.

„Kelle vastu me õieti hakkame oma randa paari allveelaevaga kaitsma? Kas Läti vastu, või? Küllasõitute jaoks piisab „Lennukist“ ja „Vambolast“ küllalt!“ ironiseeris Vilmer.

Kolonel leidis, et vananenud „Lennukist“ ja „Vambolast“ pole sõjas suurt asja ning seletas lahkelt allveepaatide tähtsat osa esimese kallaletungi tagasilöömisel. Aga Valt Vilmer, kes oli lugenud Euroopa autoriteetide arvamisi tuleviku sõja suurejoonelisusest, mõtles ikkagi jonnakalt, et me hangime allveelaevu ainult seepärast, et teistel neid on... ainult et mitte halvem näida. Aga ta ei ütelnud oma arvamist valjusti, seda teha tundus nii lootusetu. Preili näis kuulavat vaimustuspinevil näoga sõjaväelast, kes kõneles võitva selgusega ja kindla häälega ning lõpetas kokkuvõttes: „Si vis pacem, para bellum!“

„Ma ei usu, et seniste relvadega kaotataks sõda? Kas poleks kasulikum, kui valitsus kulutaks ainelisele relvastusele minevad rahad patsifistliku kirjanduse levitamiseks välisriiges? See oleks nii öelda kaitsesõda vaimliste relvadega.“

„Mis aitab see kõik,“ naeratas kolonel laskuvalt ja murdis puruks ühe tuletiku. „Kui Jaapanis on näiteks maapuudus ning Ameerikas on maad?“

„Siis tuleb seda jaapanlastele Ameerikas anda,“ ütles Vilmer lihtsalt. Kolonel tegi sellise naiivsuse puhul abitu näo ja jätkas tikkude purustamist. Eeva vaatas Valdile näkku otse kui ema, kelle laps teinud võõraste juuresolekul midagi väga rumalat.

„Ameeriklaste rahvuslik au ei lubaks iialgi midagi sellist. Pealegi pole jaapanlased isegi kristlased.“

Valt ei mõistnud, kuidas vähendaks rahvuslikku au olla kellelegi hää, või kuidas halvustaks kristlust vastutulek mitte kristlasile, ent jälle vaikus ta selle asemel et midagi öelda.

Kolonel aga jätkas: „Kõikjal ärkavad nüüd rahvad, . . . ja meilgi näivad inimesed mõistma hakkavat, et nad võivad uhkusega olla eestlased ning kaitsta maad viimse meheni kui tarvis.“

„Aga siis ei jää ju ühtki meest järgi,“ noris Vilmer „ja barbarid saavad kõik meie naised. Kas pole eesti rahvast sel viisil siiski halvasti kaitstud?“

„Teate,“ tuli preili ironiseerivalt vahele. „Härra Vilmer tahab maailma õnnistada eriteosega sõjapsühholoogia üle, kuigi ise pole veel kaitseväes sundaegagi teeninud. Kasutab üliõpilasena ajapikendust.“

„Sellest siis see patsifistliku kirjanduse levitamise idee riigi poolt,“ naeratas kolonel äritehinguid mõistvalt. „Uskuge mind, vana meest, see on rumalus. Võõrad on meile ikka võõrad.“

„Teie ei ole välismaail olnud, ei tea, missugused on säälsed inimesed, kui võõrad nad on meile olemuselt,“ hirmutas omalt poolt nainegi.

„Ma arvan, et kõikjal, kus inimestel jätkub üksteisele lihtsasüdamlist häätahtlust, kasvavad kaasinimesed, aga säääl, kus alalõpmata prestiižiküsimuse ümber maadeldakse, kasvavad võitjad ja allajääjad. Ja meilgi näib Saksamaalt nakkavat see prestiižiküsimuse haigus.“

„Inimesed on halvad ja jäävad kõikjal halvaks,“ arvas preili lootusetult.

„Kuni nad mõistavad oma halbust küllalt sügavalt,“ ütles Vilmer väga õrnalt, peaaegu paluvalt.

Preili vaikis ja vaatas pahase näoga Valdile. Kolonel võttis toosist viimse tiku murdmiseks. Segamatult jõi Eeva esmalt kohvi, siis koore ning lõpuks imes ära suhkrutükid.

Siis pidi kolonel minema ning Eevalgi oli selleks aeg. Valt jäi üksi, väga üksi jälle. Mõtiskledes rahvuste üksteise mittemõistmisest, kuulas ta eesti kohvikus üht ameerika grammofoniplaati, millel havai kitarridel mängiti Schubert'i laule. Ja tema üle tuli õnnetu armastaja üksildusenukrus, millest olid laulnud nii vana Hellase kui ka vana Hiina poeedid.

Oli roiutavkuum päev sama aasta suvel. Eeva aetas noodi Vilmeri ette klaveriraamile.

„Ich küsse Ihre Hand, Madam, und denke. . .“ luges Vilmer ruttaval pilgul. Küsivalt ja reflekselt kaes ta naisele näkku. Selle naeratus oli jälle mõistatuslik segu pilkest ja õrnusest.

Poiss tõusis üles. „Ei, ei ma ei taha.“

Nad lahkusid Eeva korteriperemehe saalist, minnes neiu tuppa.

„Teie ei osta mulle lilli, ei aita mulle palitut selga, ei mängi šlaagreid, ei seo minu auks uut lipsu ette, mis kavaler te õieti olete. Ei jutusta mulle muinasjuttugi.“

„Aga te ise ju käsitate end alati käidelda nagu poissi!“
Ja muinasjuttu võis ju Valt Vilmer veel jutustada, ning ta jutustaski sageli end korrigeerides sünge enesehaletsemisest inspireeritud loo.

Ükskord oli üks vagun, kus reisis palju erinevaid hingi. Sääl on pühakuid ja maailmamehi, unistajaid ja kriitikuid, ilmaparandajaid ja käegalööjaid, karskeid ja joobnuid, eneseohverdajaid, kõrilõikajaid ja palju, palju teisi. Aga kuskil nurgas istub härra Vaatleja. Ta kriipsib taskuraamatusse kaasreisijate portreesid, steno-grafeerib sinna nende saladusi. Kõik võõrastavad tema selget, kohutavrahulikku pilku, mis näib halvavat kavatsusi, siduvat liikmeid, hävitavat unistusi. Plaanid ainult tõusevad ja vajuvad mitmesugustes ajukoortes, aga keegi ei julge väljenduda, teotseda, kuna ei teata, kuis suhtub sellesse salapärase härra, kes paari jaamavahega näib kasvanud lapsest täisealiseks, kes tundub nägevat kõik ja kellesse keegi midagi ei näe.

„Pea valmivad maasikad,“ unistab karjasõitja alevilaps ja tagasi-hoitud naeratus õilmitseb viivuks tema näol ja pudeneb siis külmund Vaatleja iroonilisest pilgust. „Aga soos ei kasva ju maasikaid, on ainult rästikuid oõtsuvail mättail ja jalad on haiged ja väsind alati märjised pastlais,“ mälestub nüüd.

Eeva rõõmsakssoojunud ilme langes kurba naeratusse.

„Kuis on lihtne ning ilus olla inimene ning armastada,“ mõtleb noormees, peos kimp tumepunaseid

tihedaõielisi roose. — „Mida vahib aineti see võõras? Kas ei liigu ironia ja kaastundmus selle maski taga? Kuid, mis sellest — minu õnn on aksioom.“ Aga mõne minuti pärast: „Kunagi saab harjumuseks praegune armastus . . . Tüdineme. Meid seob ainult himu ja tänulikkus naudingu eest ning igapäine elu oma nõuetega. Ja siis tuleb vananemine, ja kõige liha . . .“

„Pea kannab mind kästel rahvusvaheline kuulsus,“ mõtleb võitja. „Tean, mis võlub, mille eest inimesed plaksutavad ja oskan meeldivat esitada tõena . . . Kas pole pisut põlgust selle nurgas istuva mehe pilgus? Teab ta midagi? . . . Ei, ta nägu on ükskõikne . . . Või siiski! Ja — kui kõik kord armastavad mind ja ainult ise pean põlgama ennast, kui kõik usuvad mind ja ainult mina pean end valelikuks, kui kõik rõõmustavad minu juhatusel võidetud mägede üle, kuid ma ise häbenen nende madalust, kas ma olen siis võitnud midagi või...?“

Naise pää oli längunud kurvalt naeratades õlale. Valt tegi pausi. Ta pilk kobas Eeva vorme kerge lillalise suvikleidi alt. Ta vaikis mõne minuti ja jätkas siis:

„Maailmas on teil ahastust, aga olge julged, olen võitnud maailma,“ tsiteerib usklik mõttes piiblit. „Nüüd olen kindel: olen lunastatud, hävinematu, kuningalaps. Ja sellisena ma ei alandu kunagi selle maailma vürsti ees. Olen eksterritoriaalne kõikjal, puutumatu ja vaba. Ma ei teeni ühtki maiset võimu, kui see nõuab minult pattu, ei astu ühtegi sõjaväkke. Võin surra oma töökspidamise eest, teades, et Jumal tasub kord tulevases elus . . . Miks vaatleb mind see kummaline härra? Kas ta ei vaata sellise pilguga, millega häätahtlikud vanad silmitsevad jonnakaid lapsi? . . . Aga kui kõikvõimas Jumal, kes lubab niipalju kurja siinses elus, polegi hää?“

Kui igavene elu on ainult soov? Ja on nii viljatu saada märtriks meie ajal. Vaevalt märgatakse seda, ent järelaimamisele ei mõjasta sa kedagi enam. Kõigile on reaalsem oma maine elu kui mingi kaunis idee või transtsendentsesse viipav usk . . .“

„Armastan elu, maailma, tööd ja lootust. Usun mehisuse ja häduse, jõu ja õrnuse sünteesi, usun arengut. Tean, et maa võiks olla küllaldaseks koduks kõigile ta elanikele, kes võiksid kasvada, elada ja surra tontidest ja inglitest segamatult, rahuldudes siinsest elust, vajamata mingit taevast pääle maise. Kui korraldada ratsionaalselt planeedi majanduselu, kõrvaldada eelarvamised, õpetada inimesile rahu ja mõistlikkust, siis peaks jätkuma kõigile õnne,“ nii arutab julge, päiksepõlend näoga ilmaparandaja. Kuid tedagi tabab Vaatleja pilk ja kahtlus. — „Umbusaldus üksikute ja rahvaste vahel on suur. Üks käsi antakse lepituseks, teises hoitakse püssi . . . Mis kasu on mul sellest, kui maailm on õnnelik paarituhande aasta pärast?! Ja, kes teab, kas ta on. Ning õnnelikudki peavad surema.“

„Ometi rahu, ometi selgus — nüüd tean, kõige parem ja puhtam on surra. Elu on inetu ja alatu mäng. Elu on orjus: kõhu, iharuse ja tuhande rumala idee ning ebajumala teenimine. Elu on valus rahutus, jonnakas püüe saavutada võimatut või sealik laisklemine harjumusporis. Surm on rahu ja vaikimine, on stiilne ja grandioosne. Oo, olen õnnelik selgusele jõudnuna — ometi kord võin tegutseda kahtluseta.“ Kuid nüüd langeb enesetapjale härra Vaatleja pilk. „Kas pole neis silmis palju mõistvat kaastundmust? Kaastundmust? Ometi?“ Ja enesetapja pöörab oma silmad kõrvale vaguniakna poole. Sääl on päikest, pilvi ja

taevasina. Puud õilmitsevad, lapsed suplevad, mets-hobuste karjad jooksevad mööda steppi. Laskub suviöö õhukeste hõbepilvedega üle naeruhelisevate suvituskoh-tade. Ja siis, ühe väljatee vaikusel rändab paar, mehe käed ümber piiga piha. „On nii ilus, et ma ei oska enam surra,“ sosistab enesetapja ja vajub õnnetuna kõssi.

Mõneks minutiks vaikis jutustaja otse kui väga väsi-nult. Kuulaja silmad olid vajunud kinni, tema süve-nenud ilmest aimus rahulikku lootusetust ja suurt hää-dust. „Kõige lähedam,“ pomises mees, aga kui naine oma raskemeelsed silmad avas, lõi ta maha pilgu ning jätkas mõne viivu järgi juttu.

Ja pisut häbenedes hiilivad minema kõik need kujud jaamades, andes aset uutele. Ja neiski äratav Vaatleja pilk sisemise vastuolu, haigestab nad kahestumistõppe. Meeleheitjad näevad tema rahu julgustust, elurõõmsad põhjatut resignatsiooni. Ja keegi ei tea, et kõik on vaid tagasitõrjutu neis endis Vaatleja sügavale küündivale sil-made peegeldatult.

Tulevad uued reisijad ja lähevad. Põrand ja seinad kattuvad pori, tahma ja muu roojaga, kogu vaguni kere logiseb ja vangub, uksist ja aknaist tõmbab tuul. Ja nüüd jääb vagun hoopis tühjaks. Ei jää enam kedagi vaadelda härra Vaatlejale. Ta sorib oma märkmeid, vaatleb oma kriipseldusi. Ah, Jumal, kui nutuväärt vähe on juhtunud ometi siin kogu sõidu kestel, ja tema raiskas kogu aja ainult tähelepanekuile.

Väljas on juba öö ja midagi ei nähtu enam. Nüüd muutub härra Vaatleja viivuks sentimentaalseks, mõtleb lahkunuist, kahjatakse oma hävitavat pilku. Poleks ta vaadand nii teravalt, kui palju oleks juhtunud siin: palju

heroilist, väiklast, aga ikka ja ikka tüübilist. Usklik oleks jutlustanud, ateist vahele karjunud, armastajad oleksid olnud „õnnelikud“, narr oleks lõõpinud, enesetapja mürki võtnud, roimar tapnud ning halastaja haavu sidunud. Nüüd on kõik haihtunud, vagun tühi ja kogutud tarkus igav ning üleliigne . . . Kuid viivuks sünnib veel ime: Vaatleja näeb ennast, näeb end kurvana, lahkunute pärast leinajana. Aga sääلمان ta muutub jälle puhtaks vaatlejaks: pilt kaob, peegel peegeldab peeglit.

Öös aga säravad juba Lõppjaama pimestavmustad tuled. Lõppjaam on jaam nagu muudki, ainult selle piiriteluga, et siit ei lähtu ühtki rongi. Ja kummaline tagamaa on sellel jaamal: sääł leidub ainult olulist, puudub kõik üleliigne, esemed ei heida varje, inimesed ei oma fantaasiat, ilukirjandust ega peegleid.

Rahvast on rongi vastas. Keegi ei astu vagunist. Oodatakse kaua, siis minnakse vaatama. Leitakse ainult rahuliku näoga härra kupee nurgast. Tema juurde tungib mustas riides eideke: „Kas siin ei sõitnud vend, kes pidi kannatajaile kõnelema Jumala hädusest?“ „Kas siin ei saabunud džentlmen, kes pidi sööma minuga õhtut „Lõbusas Paradiisis“?“, pärib rasvase naerusega elumees Vaatleja poole kummardades. „Minu roosid, minu roosid,“ sosistab noor valges kleidis daam otsivate silmade pilk ikka lootusetumaks muutuv. Keegi kaeb ainult korraks üle läve kurja ja kavala näoga, irvitab ning kaob. Keda ta ootas, kaasvõitlejat Alatur või Kooritavat? Ja hull ootab oma arsti ning arst oma hullu, vanemad otsivad armast poega ning sündimata lapsed päriivad kellegi järgi, kes tahaks saada neile isaks. Ja kõik on väga pettunud, et selliseid isikuid ei saabunud vagunis nr. 13. Kõigile on ootajaid, ainult

mitte Vaatlejale. Ta vaatleb nüüdki ainult ja unustab öelda, et kõik need otsitud sõitsid siin, kuid häbenesid teda, pelgasid ja lahkusid, nii et tema üksi jõudis Lõppjaama.

Nüüd leiab noor daam tumeda helbe neist roosest, mis võisid õitseda ainult tema aias. „Ta oli siin, oli siin,“ sosistab. Proua Ingel Kõigile tõstab poriselt põrandalt nimekaardi ja loeb: Don Juan. „Ta sõitis siis ometi, ometi ta sõitis.“ Kriminalisti verekoer on leidnud roimari jälje, autograafide koguja võileivapaberi luuletisemustandiga. Teistestki reisijaist leitakse märke. Kuid Vaatleja vaikib kõigile pärimisile.

Vihane mass haarab ta nüüd, tirib vagunist, veab Lõppjaama komandandi ette. See on suurim suurhärä, kes teeb ainult absoluutseid lõppotsuseid. „Kõnele!“ müristab ta ja lisab raskeid ähvardusi oma nõudmisele. Kuid värisev Vaatleja oskab ainult vaadelda ja vaikida. Ka rahvas on kõik merepõhivaikne ja rõhutud kui kihid tegevvulkaani laavakolde ümber. Vaatleja võtab bloki ja skitseerib kiirelt Lõppjaama komandandi. Vaikus tarretub hirmus. Aga komandandile tundub see vaikus äkki ironiana, narrivastusena tema kõutugevale kõnelusele. Ning oma vihas ja kõikvõimsuses ta lööb Vaatlejat. See puruneb pimenenud jaamahoones hüigla klaasruudu kõlinal.

Hommikul leitakse põrand täis peeglikilde. Imestanud tõemaalased viivad neid salaja enesega. Ja siis pole üksiklased enam täitsa üksi ja unustatud surija pilku vastavad paar mahajäetu silma, siis paistub kurb, rõõmsale rõõmus, armunule armunu ja vihkajale vihkaja. „Tõesti, mees, kel oli selline ihu, pidi oskama nutjatega nutta ja naerjatega naerda,“ oletavad

nüüd peeglivõõra Tõemaa elanikud. „Olime temale vist liiga karmid.“ Ja nad unistavad temast muinasjutte, ilusaid kuid valesid, unistavad salaja, sest Tõemaal on trahvi ja rekvisitsiooni ähvardusel keelatud avalik fantaasia. —

„On selline tunne, nagu tahaksin nutta . . .“, ütles neiu, kui Valt oli lõpetanud. Poiss vaikis ja vahtis oma sõrmeküüntele. Need olid mustad. Ja kui ta silmad tõstis, siis vaatas talle peeglist näkku kõhn, halvasti raseeritud kogu. Pole mõtet hoolitseda oma välimuse eest, mõtles ta pahura hellitatud lapsena. Oleks teda armastatud, siis oleks pistnud kas või krüsanteemi nõõpauku, aga ta ei tahtnud, et teda välimuse pärast armastatakse.

„Te olete imelik inimene,“ ütles naine pärast pikemat vaikimist kuidagi aralt. „Vahel olete nii kärsitu ja halb, aga see vaatleja, see on ju tore, nii tore.“ „Leiate?“ küsis Valt torgatuna. „Ja mina loodan vahel, et te aitate taltsutada seda vaatlejat minus! Ta on ju õudseltselt viljatu. Ma küll ei tahaks olla igavesti selline vaatleja.“ „Jälle muutute te rahutuks,“ hädaldas naine, kui mehe käed otsisid tema sõrmi. „Vahel olete nii hää poiss, aga samas on teil mingi kuri rutt ja metsikus hinges. Päris hää inimene te siiski ei ole.“ Aga vaikuseviivu järele küsis naine mõtetega iseendani jõudes: „Kuid, oleme kord avameelsed, mis arvate te minust?“ „Läheb korda,“ ütles mees pingutades end enesevalitsemiseks, kuigi oleks nii meelsasti uppunud õrnade sõnade voolu. Võib-olla oleks ta pidanud ütleva: „Olete armastusväärne nagu enamik inimesi.“ See oleks olnud soem ja ometi kah objektiivne.

„Ma ei ole ilus,“ meenus vastuse puhul tüdrukule, „ma ei ole ju ilus.“ Ja mida tahtis see mees siis õieti temast? Olla talle mingiks tühjendamisvahendiks?! Ta ei armastanud ju teda, muidu poleks ta vastanud nii halvasti. Ja siiski vaatas ta Eevale näkku vahel nii häält ja lihtsalt, kui ta just ei kartnud, ning miski ei meenutanud temas demonlikku naistevõrgutajat, nagu ta kummitas naise kujutlusis. Sama võimatu kui talle anduda oli talle öelda midagi väga karmi.

Ning poisi eemaldumisest oleks olnud nagu kahju — tema omamoodi kaunite kõneluste pärast, mingi hellusekübemekese pärast. Ja võib-olla seepärastki, et ta hetkeks pisut hõõguma pani keelatud uudishimu.

„Kas te ei tahaks tulla minuga homme kirikusse?“ küsis Eeva, kui nad lahkusid.

Vilmer keeldus, kuna jutlustajate tase Tallinnas oli ta arvates madal. Ning ometi mõtles ta küsimuse ümber halvastimagatud ööl ning järgmisel hommikul läks Eevaga jumalateenistusele.

Mitmes kirikus käisid nad järgnevail pühapäevil ning vahel külastasid isegi erakorralisi äripäevaõhtusi jumalateenistusi. Tähelepanelikult kuulas naine jutlusi, palvetas härdasti ning kaua. Ta hing näis viimseni avatud igale pastori sõnale, igale liturgiakatkele. Avameelselt ja kaunilt peegeldusid vahelduvad meeleolud ta ilmeis. Valt vaikis võõrana ja rõhutuna — pastorige manitsused tundusid liiga ebamäärased tema intellektile, nende katsed tundeid äratada öelad tema südamele.

„Kes aga kurja armastab
ning mängib patuga,

see tehku, mis ta iial teeb,
ta süda rahutu,“

kostusid kantslist tumedad ja hoiatavad sõnad. Pii-
natult vaatasid koguduseliikmed oma ette maha või
püüdsid teha tarka ja kaastundlikku ilmet, nagu puu-
dutaks salm ainult teisi. Variserid muutusid veel
enam varisereks ning lõhutud ja kahtlevad südamed
veel enam lõhutuiks ja kahtlevaiks. Sest sõnaga
„patt“ kumistati nii ebamääraselt, et Valt polnud
iial mõistnud, kus algas ja kus lõppes see salapära-
seist salapäraseim mõiste. Selle maise Jumala ees võis
suletud silmadega inimene tunda ainult hirmu, sest
keegi ei õpetanud pattu läbi nägema. Ja kui ahastav
hing oli kaua eksinud kummitusterikkas udus, siis lõpuks
tuli armas Jumal ning pistis suhu ainult usust õndsaks-
saamise rahukompveki.

Kogu seda lugu lavastati kirikuis pisut kulunult
ning nähes Eeva suurt kaasaelamist imetles Valt ikka
naise hingeelu rikkust ja värskust, sest muidugi täiendas
ta kõike kuuldot omalt poolt. Valt vaikis ja Eeva kiitis
korduvalt nüüd tema tagasihoidlikkust ja korralikkust,
vihastades nii tõsiselt poissi. Ja siis otsis Valdi kibedus
vahel väljapääsu sapilises teravmeelsuses. Lõpuks muu-
tusid nende kirikuskäimised poisile liiga kurvaks. „Mul
on villand neist inimesist siin, kes aina lõbutsevad enda
õndsakssaamises selle asemel et armastada,“ ütles ta
ühel päeval. „Ja ruumid on liiga külmad — ma ei taha
saada kesksuvel nohu. Enam ma teiega kirikusse ei
tule!“

„Hää küll,“ ütles naine liigutava alandlikkusega,
„ega me ei lähe siis, kui te ei taha,“ ning vaatas mehele

näkku nii kurvalt ja passiivselt, et sel hakkas tõesti kahju oma pisut teravast toonist.

„Miks olete te mulle halb, preili?“ küsis Valt aeglaselt kõndides mööda Eeva tuba.

„Punajuukselised naised on ikka halvad, kas te siis ei tea?“

„Ah, jätke selline enda ja teiste petmine!“

Vaikiti.

„Mõistke ometi mind, ma soovin ju teile kõige paremat!“

„Ja ütlete ikka minu väikesele soovile ei.“

„Saage ometi aru, ma olen korralik naine.“

„Nii . . . kurb, . . . see tähendab vist kedagi väga halastamatut ning külma?“

„Mu Jumal, mis saan siis mina sinna parata, et pean ikka ütleva ei, ei . . .?“

„Mispärast?“

„Ma ju armastan teid ainult kui inimest . . .“

„Ja seepärast jätate mu piinlema . . . Sõber, ma ei või ometi minna tänavale! Saage ometi aru . . . Te armastate mind kui inimest ning seepärast olete mulle halastamatu. Mispärast te poolitate mind kunstlikult... Ainult korra, ainult korra . . .“

Naine vaikis ja najatas tagasi oma päa toolileenile. Ta silmad olid kinni. Mehe paitavad sõrmed nukrutsevad raskepunaseis juukseis. Ta leidis paar halli karva ning oli äkki liigutatud mõeldes neisse sadestunud minevikurikkust. „Armas, armas,“ oleks tahtnud sosistada ning katta ta kaela suudlustega. Aga ta mäletas, et see oli keelatud — võib-olla seepärast, et ta oli tõesti vas-

tik, võib-olla seepärast, et naine tahtis provotseerida teda vargusele.

Ja siis avas neiu oma silmad, väga aeglaselt, kartlikult, paluvalt, magusalt. Valt Vilmer ei talunud oma tunnete ja soovide komplitseeritust — ta astus eemale, et mitte tegutseda äkki halvasti, suudelda naist küsimatult. Ta liigutused olid kindluseta ja nurgelised. Hetke kestis õrnus Valti vaatleva naise pilgus, siis kustus see. Eeva silmad, mis jälgisid poisi rahutut samlemist ühest seinast teise, peatusid korraks juhuslikult väljaotsitud leeripildil raamaturiulikesel ning hetkeks kerkis ta silmade ette Raimond Saare soojalt naeratav nägu. Siis riivas ta pilk pronksist Buddhat nurgalaual tema rahuliku loobujailmega, mis siiski oli õnnelikum omajate ilmeist. Ning siis, äkki, kuulis ta väga selgesti tehtud kõhatust kõrvaltoast ning punastas ja ehmus võimaluse pärast, et sinna läbi õhukeste seinte kuuldus kogu nende kõnelus. Nüüd muutus Eeva jälle täiesti jahedaks. Põlguse ja kahjutunde seguga vaatas ta poisi naeruväärseid vehklevaid liigutusi.

„Ainult üks suudlus, ainult üks,“ anus äkki mees sosinal, tules väga lähedale ning vaadates naisele silma lootvalt ja hirmunult.

„Ei, ei,“ ütles neiu tasa, pöörates ära oma näo. „Ei, ei, . . . ma soovin teile kõige paremat, aga ei . . .“

„Preili soovib mulle kõige paremat,“ kordas Valt harukordselt kõvasti, nii et Eeva jälle pidi mõtlema inimestele seina taga. Poiss naeratas, nii nagu naerataks peene ja hästi õnnestunud nalja üle — siis, jälle enesevalitsust kaotamas, kogeles hüvasti ning jooksis toast välja.

XVII

Eeskujulik piiblilao sell Valt Vilmer muutus korratuks oma töös. Ühel hommikul vahetas ta unisi silmi paar arvet, pannes nad vale ümbrikusse. Järgmisel päeval unustas ta paki vahele asetamata saatelehe. Nädal hiljem tarvitas ta arvet kirjutades Eeva majanumbrit summade lahtris ühe pisut sarnase arvu asemel. Vanahärra Sauevälja vangutas pääd ning küsis kaastundlikult:

„Mis teiega on, noor sõber?“

Ah, temaga ei olnud midagi, teatas Valt kummardades üle pakitavate raamatute, sikutades kinni nõöri, nii et kätesse soonis. Ta tahtis töötada ja unustada. Paraku oli teha võrdlemisi vähe. Tellimised said ruttu täidetud, pagasi või postile viidud ning siis tuli istuda ja oodata ostjaid. Tänav akna all hingas jahedust ning tühjust, eemalt ristleva päätänava nurgalt kostis ruttava linna kära ning nähtus vahelduv kirev inimhulk. Ühtviisi piinav oli see vaikus siin ning kära säääl. Ahtas taevakolmnurgas vastasmajade kõrgete kelpade vahel püüdsid juhuslikud pilved jäljendada Eeva vorme. Seegi oli tüütu.

Midagi külma tõusis öökaasseist raamatuist, mingi kalk ja särav vaim samles tõsiste tumedate riulite vahel. Lõmitades selle vaimu ees kõnelesid sisseastuvad raugad ja eided, neiud ja noormehed sumbutatult ja võltsilt.

Tihti tundus Valdile, et teeb midagi halba, läkitades iga päev laiali neid kummalisi raamatuid, millest võetud lausetega inimesed armastasid teha oma arvamisi tähtsaks. Kõike mõeldavat tavatseti säält välja lugeda. Eeva ei julgenud olla talle hää, sest „paradiisis nii ei olnud . . .“ Pagan võtku papa Sauevälja mustaraamatu poodi! Kõik inimesed, kes tänaval olid lihast ja verest, võtsid siia tulles poolsurnu maski, muutusid peaaegu üheilmelisiks.

Auväärne härra Sauevälja tavatses käed risti panna ja vaikselt palvetada enne kui andis kätte ostjale piibli või katekismuse. Valt Vilmer ei suutnud seda iial, kui soovitavaks lao juhataja pidaski sellist kaunist kommet. Aga tal tekkis familiaarne harjumus alustada juttu piibli ilusamate kohtade üle ostjatega, kes tulid temaga taamale valima sobivas formaadis raamatut.

Mida suuremaks kasvas rahuldamatus, seda haruldasemaid tsitaate leidis ta piiblist. Ühele adventisti daamile, kes šefiga aetud jutu järgi otsustades ootas viimist päeva ning läks ära mehe juurest, kes sõi sealihaga ning ei tahtnud elada temaga puhtvaimses abielus, nagu ainuüksi sobib viimse aja rahvale, tsiteeris ta meeldivama piiblisalmina Johannese evangeeliumist: „Naisel, kui ta last ilmale toob, on kurvastus, sest tema tund on tulnud, aga kui ta saab lapse saanud, siis ei mõtle ta enam ahastuse pääle rõõmu pärast, et inimene on ilmale sündinud.“ Palvevennile, kes hädaldasid noorsoo kerge-

meelsuse üle, pajatas ta: „Johannes on tulnud, ei söönud ega joonud ja nemad ütlevad: Temal on kuri vaim. Inimese poeg on tulnud, sööb ja joob ning nemad ütlevad: vaata see inimene on söödik ja viinajoodik, tõlnerite ja patuste sõber.“ Või ta luges mäejutluse salmi Jumala päikesest, mis hääde ja kurjade pääle paistab. Oma truudusega uhkeldavaile abielupaarele kõneles ta abielurikkuja naise loost kui kõige kaunimast piiblis. erilise hellitlusega hääldades Kristuse õigustussõnu: „Tema on palju armastanud . . .“ Aga noorile C. E. tüdrukule, kes kandsid poisipääd suuri hingepiinu ning olid riisus oma ilmlikkude vanematega, kui need tahtsid teha neile heledaid kleite, luges ta ülemlaulu julget armastuslüürikat. Ta kogeles sääljuures alguses, punastas vahel ja kortsutas oma laupa, aga teades end võitlevat oma vabanemise eest võitis ta ikka jälle enda. Ning peagi, joobudes kauneist meeluslikest üksikasjust, laskis ta hetkeks häält kõlada avaralt ja vabalt, nii rahulikult ja kandvalt, et härra Sauevälja tema poole hädaldavaid pilke saatis või nagu kaitset otsides väga sügavasti üle raamatute kummardus.

„Võib-olla oleks mulle lahkem Eeva Tanni, kui kõneleksin ikka nii veendunud ja kindla häälega,“ mõtles vahel Valt. Võib-olla . . . Naine ihkas ju nii väga uskuda. Aga Valt kõneles kaheldes isegi ilmse tõe juures. Nii oli tema arvates peen. Sisu pidi veenma, mitte toon.

Kord, kui Valt oli kurb ühe Eeva külaskäigu puhul, kuna neiu ei tahtnud usaldada teda täiesti ega jätta teda ka päris üksi, Valt kõneles hoogsalt selle kindlusega, mida annab vahel kauakestnud rahulolematuse, kõneles sellest, et naise väärtus ei seisa vanadest normidest kinni-

pidamises, vaid, et ta julgeb olla hää sääl, kus teda tõesti vaja. Valt Vilmeril ei olnud ju käsutleja hing, paluja kamraadi hing ainult . . . Tema ei tahtnud ju kuidagi hädaohtu saata Eeva iseseisvust! Sel korral kuulas Eeva teda vaikselt ning ütles alistunult: „Jumal teab, mida ma veel teie mõjul ei tee . . .“ Aga just sel päeval ei teinud Valt mingit lähenemiskatset enam. Ta unistas sellest, et ühel päeval Eeva armastab teda puhtinimlikust teadvast halastusest inimese vastu — mitte seepärast, et ta oskab vahel kõnelda sellisel kindlal häälel, nagu oleks temal tingimata õigus.

Juba mitu kuud vangutas härra Sauevälja pääd, kui Valt naeris ülivaljusti piiblilao vaikuses, avaldas võõrastele oma kergemeelseid arvamisi Jeesuse isikust kui „hääst poisist“, või vaidles Saueväljaga väga ekstravagantsete teeside eest, nagu tundus endisele praostile. Aga vahel istus ta lõpmata kurvana riulite vahel, nagu inimene, kes kaotanud kõik, või samles tundide kaupa ühest seinast teise ning ütles kibedusi ostjaile piibli kohta, nii et need ei tahtnud uskuda oma kõrvu.

Ühel päeval vallandati ta pääle korduvaid hoiatusi kui pieteeditu ametnik, nii kahju kui härra Saueväljal oligi oma sõbra pojast. Valt Vilmer, kes mõistis, et laojuhataja teisiti talitada ei võigi, ei rääkinud vastu, südamlikult naeratades ja tänades surus ta Sauevälja kätt ning astus tänavale. Oli külm särav veebruaripäev. Pakane tegi käigu kergeks. Ta teadis hästi, mis tähendas olla vallandatud, aga see ei rusunud veel tundeid. Ta pigemini nukrutses selle üle, et Eeva ei lubanud tal armastajana lebada enese kõrval. See tihti tagasitulev teadmine andis mingi eleegilise varjundi kirevais kostüümides naissuusatajaile, kes tungisid temaga samasse

trammi kilatsedes ja naerdes. Pinnaline ja kõle tundus kogu nende rõõm. „Mida teavad naised meestest?“ küsis ta eneselt nukralt ning laskis pää ülestõstetud palitukrae vahel longu.

Valt Vilmer otsis tööd ja ei leidnud.

Saabus hommikuid, mil kaua lebatakse voodis, heidetakse end ühelt küljelt teisele, mõeldakse lõpmatuid mõtteid ning lavastatakse ülestõstetud käe abil varjumänge luitunud aovalguses. Saabus päevi, mil kuulatakse põnevalt samme koridoris, samme, mis ikka teiste uste taga peatuvad ning mil mõeldakse endale adresseerida postkaarti, et vähemalt kirjakandjatki näha. Saabus jalutusi, mil tänaval paitatakse võõraid vastutulevaid koeri ning ollakse õnnelik, kui nad ei urise. Ja ikka kumises kuskil raskelt: „Preili, ma tahaksin...“

Lihavõtte pühade eel sattus Valt korraks oma onu majja. Viimaseks uudiseks sääl oli raadioaparaat. Suure reede õhtuks oli kogunenud inimesi Tammeste saali kuulama teda. Sääl oli vanemaid prouasid, onupoja kaudu majas tuttavaks ja hiljem allüürnikuks muutunud leitnant Kõres ning paar noort preilit. Ja Ensigi tuli sinna koos Eeva Tanniga. Eeva oli rietatud raskesse musta sametisse, ta juuksed näisid põlevat punasemalt kui iial. Aeg-ajalt armatses ta oma kuningliku kujuga peeglis. Mingit ligitõmbavat hoolimatust ja lahendamata provotseerivat jonnit õhkus temast.

Valt istus nurgas ja vaikis. Kõrvalistuva Ensi oli ta kohutanud tummaksi paari rõhutatult lühida vastusega. Ta ihkas kuulata muusikat, unustada minutiks

näriva reaalsuse, kanduda mõistete karmistamata harmooniate ilma. Aga see näis võimatu. Kogu salongi hääled kostsid ta kuulatavasse kõrva ning segunesid säääl muusika ja selle hingega karjuvaiks dissonantseks.

Oli ülekanne mingilt vaimulikult kontserdilt. Keegi tenor algas Tšaikovski „Legendi“, mille tõlget Valt mäletas ühest Kevadiku jõulunumbrist, nii et oli hää mõista laulja sõnu.

„Kui laps kord oli Jeesus Krist,
üht roosipõõsast okkalist . . .“

„Viljandis ehitavad nüüd uut vanglat,“ seletas keegi vanem proua onunaisele. „Tehtavat teine kõigi mõnustega kohe. Mis viga nüüd kurja . . .“

Keegi preili päris leitnant Kõreselt tema krael asuvate Õ ja A — märkide tähendust.

„Ta oma aias kasvatas,
säält pärga endal' ihaldas.“

„Arvake ise,“ vastas noormees.
Preili ei suutnud koguni.

„Meie Milli teeb alati väga hääd verileiba,“ kuuldus prouade poolelt. „Viimasel kodukaitse peol tegime ka puhveti jaoks. Kõik läks ära.“

„Arvake ikka!“ julgustas Kõres daami. „See tähendab midagi väga magusat.“ Aga kui preili ikka ei leidnud lahendust, interpreteeris poiss näppudega mõlemal krae tiival tippides: „Õrn armastus õunaaias.“

Naerdi.

„Minu Seldal varastati enne kojusõitu rahakott kahe tuhande sendiga säääl koolis, kus ta on õpetajaks. Küll on nüüd inimesed — kuluks kohe maha lasta seesugused! Terve viiendik kuupalgast! Eks vist kojamees

võttis. Selda tahtis just osta karuskraed oma kevadmantlile. Vaene inimene, aga endal suur kari lapsi. Sellist kahtlast inimest ei peaks pidama kooli kojamehena.“ Õhates peatus tüse proua.

„Uus poola keele lektor, sel saab olema menu naiste juures . . .“

„Kui tuleb president, siis vast . . .“

Laulja lähenes lõpule omaga:

„Mul ainult okkad jätsite,
nii ütles Kristus nendele.“

„Käisin hommikupoole kirikus. Hasselbladt kõneles nii ilusasti, südame võttis aina kurvaks,“ algas üks prouadest. Preili Tanni silmavalged olid suured nagu lapsel. Ta tundis häämeelt ettekandest ja oma sellekohasest tõsisest ilmest, millel tunnustavalt peatus ühe vanema, soliidsema ja vaikiva daami pilk.

„Ja okastest siis viimati
nad pärja talle tegidki,“ lõppes laul.

Aga viimaseist sõnust kajasid üle kõneleva madami omad: „Aga pidin tulema enne lõppu ära. Vorstikeetmine oli kodus pooleli, ja ega Anu ei tea veel kõiki meie maja soove ja viise. Meie oleme harjunud, et vorstis oleks hästi palju majoraani. Muidu kohe ei taha süüa.“ Ta peatus viivuks ning algas siis piiblliloo radadele kantuna: „Jah, küll tema süütuke kannatas. Aga nüüd pole halastust ega ligimisarmastust sinuga kellelgi . . . Valdbergidel mulle enam kui kahe kuu üür võlgu . . .“

„Kui tuleb president,“ lohutati kuskil.

Valt tõusis ja väljus sõnatult. Ta istus mõned minutid kõrvaltoas. „Peaksin ostma endale helerohelised prillid,“ mõtles ta. „Maailm ei paistaks nende läbi nii

lõikav.“ Samas naeratas ta kurvalt selle endapetmise kavatsuse üle. Siis tuli talle järele Alf Kõres.

„Preili Tanni tahaks sind saali.“

Või nii. Valt läks tagasi. Preilil ei olnud erihisi soove. „Ainult kübeke igatsust. Teiega oli nii tore lobiseda,“ ütles ta tunnustavalt, alaväärsusetundega heitlevale poisile tundus, pisut nagu oma autoriteetsust rõhutades. Kuna Valdil oli vähe öelda, siis rääkis enamasti preili, jutustades paarist ilusast filmist, mis meeldisid seepärast, et kõik päätegelased said piinarikast surma ning ühest vanast vene romaanist, mida oli hiljuti lugenud, ning kus abielluv vürstitar tõi kaasavarana mehele kaasa m. s. hõbevarrega piitsa. „Mulle meeldis see üksikasi, arvaku moodsad inimesed sellest, mis nad tahavad.“

Ja kui ta nii aeglaselt ning rahulikult kõneleb, siis võtab ta nagu poolkogemata mehe käe ning tõstab selle natuke üles. On nii naeruväärne ja kena puudutada seda „ei tea kuidas olla“ — näoga poissi.

„Teil on imelikud paisunud käesooned. Teil on üldse selline nägu, et te kaua ei ela!“ konstateerib ta äkki põlgusega, millest ei tea, kas see on naljatatud või ehtis. Naine algas näideldes prohveti osa, aga edasi ennustades hakkas ta äkki uskuma iseennast. Raudselt ja muutmatult langesid ta sõnad, aeglaselt ja külmalt.

„Ja milleks te peaksitegi kaua elama?!“ lõpetas ta. Viimaste sõnade juures muutus hääel väga pehmeks ja kurvaks. „Milleks seda üldse keegi peaks.“ Tal olid äkki haleda lapse silmad, nii, et Valt oleks tahtnud silitada lohutavalt üle tema juuste.

Nüüd võttis leitnant Kõres jutulõnga oma kätte, vestes sõjalugusid surmast ning surmahirmust.

„Ah neid mehi!“ sai naine tagasi oma üleoleku. „Kardavad, kardavad surma. Vist ei ole nende südame-tunnistus puhas. Mina olen a i n u l t naine ja ei karda,“ ütles ta äkki mingil kättemaksja häälel. „Ei karda, ning vist tapan varsti enda.“

„Võib-olla kardate te elu?“ oletas Valt jutujätkuks hooletult ja mitte märgates, kuidas ta oma lausega tabas.

Nad vahetasid teemasid. Preili oli kogu ülejäänud öhtu ärev ja mehikiruv.

„Preili ärritus päris,“ ütles Alf, kui naine nad üksi jättis minnes daamidega arvutama üht proua Tammese sohvatatja.

„Tal on vist juhtunud midagi väga halba meestelt,“ oletas Valt.

„Ah, mis, lihtsalt pirtsakas ja hellitatud,“ konstateeris Kõres.

Kui Eeva valmistus lahkumisele seltskonnast, tuli tal kõnelda paar sõna advokaat Tammesega, kes oli vast astunud saali. Siis saatis advokaat preili eeskotta. Vanahärra aitas sääl talle naeratades palitu selga, patsutades teda sääljuures hääonulikult. Valt ja Kõres silmitsesid neid läbi lahtijäänud ukse. Preili silmis lõi sädelema naer, ta ilme muutus äkki pailapselikuks ja õnnelikuks. Külmast kuningannast sai hetkeks rõõmustvabisev väike tüdruk.

„Madonna tahab, et teda tuharaile patsutataks,“ konstateeris Alf tasa naerma pahvatades.

„Või armastab ta vanu mehi,“ lisas Valt, tundes end väga küpsmatu ja alaväärsena. Ning siis ta kaes aknast alla välja hämarusse, kus mahapöördud silmi möödus varsti ta tüdruk, tõsine ja sünge oma suits-

pruunis laamanahast mantlis nagu nõid kesk sortsimis-
pilve.

Vaba aja rohkuses aina tihenesid mälestused Eevast ja iha tema järgi näis muutuvat talumatuks. Unevaeseil õil ja päevakorrata päevil viirastus Valdile ikka jälle tüdruk. Ei pruukinud sulgeda isegi silmi, et näha neiu ilmet, ärevat, otse kui kannataks ta allkehas kerget valu. Ja ikka jälle tundus otse kui kohustusena kaisutada ja suudelda Eevat seni kui ta muutuks soojaks ja rahulikuks. Aga ühtlasi tundis ta, et tüdruku paarist tõrjuvast sõnast jätkub tema eemaldamiseks. Ning ta teadis, et Eeva kõige oma lahkuse juures ometi ütleb need paar sõna. Ometi pidi ta ikka jälle ihkama seda naist, kes tedagi näis vajavat vähemalt sentimentaalseiks jalutus-käigeks võib-olla teiste paažide puudusel. See oli nõia-ring, kust polnud pääsu.

Valdi raha vähenes kiiresti, veel kiiremini ta iseteadvus. Paarile abiturientidele andis ta tunde, ja . . . , ja . . . kui need palusid teda väga, kirjutas neile paar kirjandit kooli jaoks. Muidugi oli see pettus, aga ta oli kord juba nii kohutavalt üksi, et oleks ühiste elamuste himust läinud kaasa palju rängemate roimaritega. Ja hiljem, kui kõik oli juba väga ükskõik, tõlkis ta reklaambüroo „Püramiidile“, mis tegeles ka kirjastamisega, kriminaalromaanide „Vereplekid daamisukal“, mis läks väikeste annete kaupa müügile ajalehekioskites. Kogu lugu oli talle nii vastik, et ta ei suutnud hakata tingima reklaambüroo šefiga ning seepärast pehmendas töö väga vähe ta rahapuudust, vähendas aga tunduvalt tema enesetunde kübekest.

Koos abituse- ja alaväärsusetundega kasvas iharus. Uinuda oli peaaegu võimata enne varahommikut ning siiski viirastus veel unenägudesse naise ihu. Üksikud romaanid ja filmid äratasid ikka jälle ebausumukire hädaohtlikkusesse ja tumedasse saatuslikkusesse. Ja miks ei pidanud ta kartma, tema, kes iga päev koges raske- nevat heitlust hämara tungi ja kõlblise põhimõtte vahel, mis käskis austada kaasinimese vabadust. Ja kõige hirmsam oli selles siseheitluses salajane kahtlus, kas naine ei soovinud vargsi oma vabaduse eitamist. Kas ei küsitud armastuses üldse per fas või nefas? Suudluse- röövimine ei olnud maailma silmis veel vägistamine, kuid Valdi arvates tähendas ta siiski seda, kui ta oli paratamatuks eelastmeks „vabale“ andumisele. Kas tundis naine seda sama peenelt või naeris ta salaja alla oma aastaterikkamalt eluredelilt noorele arale poisile röömustades temas kuhjuvate piinade üle. Ah kuidas süüta selline võimalus sünnit iharust!

Ta tundis ju nii vähe Eevat. Tema artiklid „Naiste Sõnas“ paistsid silma iseteadliku ja uhke paatosega, kir- jutas ta siis söögipalve taaslustamise vajadusest, jut- lustas lastele emaarmastust või propageeris ühe pid- žaama lõike eelistamist teistele. Oleks üks mees nii üleoletsevalt kirjutanud, Valdil oleks olnud piinlik sel- lise vaimlise surve pärast, kuid Eeva oli ju naine. See näis ikka jälle kõik lepitavat.

Ta püüdis hoida puhta oma iha vihast, mis ikka tahtis sadestuda sinna pettumusist. Aga aegamööda muutus see üha raskemaks.

Ühes unenäos tappis ta tüdruku, kui see ta eemale tõukas õrnuste momendil. Haavatuna oli naine talle hää, andus õnnelikult kaisutades, jooksis tühjaks verest.

Imeliku kergendustundega ärkas Valt Vilmer seekord; alles mõned minutid hiljem kokkus oma unenäo julmuses ning mõtles endale lähenevat hullumeelsust.

Ahastavais kirjus Eevale võttis Valt alasti oma ihulise ja hingelise üksilduse häda, kaebles selgelt ja üksikasjaliselt nagu tark, hellitatud ja häbitu laps. Ning kui Eeva ei võinud aidata teda, siis palus Valt olla vähemalt avameelne ning öelda, mispärast mitte. Ta lubas olla tänulik igasuguse selguse eest, olgu see nii karm tema suhtes kui tahes. Ta ütles kanda suutvat ka kibedamaid süüdistusi, ainult neiu suhtumise ebamäärasust mitte. Oldagu talle selgelt karm, öeldagu talle üles sõprus — see oleks vähemalt midagi kindlat ja jõuduandvat, sest ta jõuaks edasi enese ja olukorra tundmises.

Kuid neiu ei suutnud vastata talle avameelselt. Loetleda Valdi vigu, tundus nii hädaohtlik — mehed olid ju kergesti solvuvad olendid ning kohut mõistes võidi eksida. Analüüsida oma tundeid kellelegi teisele tundus rüvetavana. Mehed pidid ju mõistma naisi otse kui kuningapoeg oli mõistnud magavat Okasroosikest midagi küsimata. Mehed pidid mõistma naisi isegi enam kui naised iseendid. Kõigis kaunites lugudes oli see nii.

Roosast kujutlusteudust selgusid tihti ta silmade ette pulmareisude ja pulmaööde pildid, stseenid, kus asjaliste iga sõna ja liigutus oli täis väärikust ning kõik elutud asjadki hõõgusid salapärasusest. Kuskil lõunamaa taeva all, kaugete kitarrihelidega aknatagusest lõhnavast ööst, veres veedetud peo rütmid ja joodud veinide mahe küdemine — nii võis ta kujutleda oma naissekssaamise valus-õnnelikku imet. Muidugi, ka teisiti võis see juhtuda, nii vaikselt ja endastmõistetavalt nagu mõne õhtu rahu maad embab. Igatahes pidi selles

päevas olema midagi tähtsat ja väarikat. Ja nüüd pöördui tema poole kisendavas avameelsuses kesk igapäevsuse halli tolmu. See oli nii lõikav, et pidi valu pärast trampima jalgu.

Ja ometi oli kuidagi hää, et mees tahtis olla tema läheduses. Poleks olnud tal ainult sellist ruttu oma hädaohtlikkude soovidega! Eeva kirjutas küll eitavaid vastuseid poisi kirjadele, kuid häbenedes arutada oma eitamise põhjusi. Ja kirjade toon tundus nii õrn, hoolitsev ja lohutav, et vaatamata nende sisule Valt ei lakanud lootmast.

Kibedusi kirjutades mõtiskles Valt vahel klassiliste armastussõnade üle, et selgitada endale nende naeruväärsust.

„Ma armastan sind üle kõige maailmas“

„Aga iseennast armastan ma ometi palju rohkem. Ning ma ei ole kunagi palju tutvusi omanud ega reisinud.“

„Ainult sina võiksid mu õnnelikuks teha.“

„Võib-olla on see nüüd tõesti nii, kus olen süvenenud liialt mõtlema sinust. Varem oleks seda võinud ka mõni teine naine, kui naised üldse poleks kohutavalt usaldamatud kõigi vastu, kes on veel küllalt selge pääga, et neile mitte valetada liialdatud komplimente.“

„Sa oled kõige ilusam naine, keda olen näinud . . .“

„Nälginule on ikka leib ilus . . . Aga on siis see küsimus üldse nii tähtis? Ilusa kehaga naisi näeb vähese raha eest kino kolmandast platsist rahvusvahelises valikus. Tähtis on ometi ainult sõprus! Kuidas võiksin ma nõuda seda usaldust võõralt, mida pole sinul?“

„Ilma sinuta hukkun ma . . .“

„Kole naljakas ja siiski kaunis tõenäoline.“

„Sa oled kõige parem inimene maailmas.“

„Võib-olla. Ma tunnen inimesi vähe. Tean ainult, et mulle valmistad sa valu. Ka mina olen valmistanud küllalt valu. Kas me ei katsetaks koos paremaks saada?“

„Sinu eest tahaksin ma meeeldi surra . . .“

„Ei, ei, meeeldi ei iial. Ma ju otsisin sind armastusest elu vastu endas ja sinus . . . Meeeldi, ei, meeeldi ei iial. Aga, võib-olla peab . . .“

„Tere ja vabandust, kas teate öelda, kus asub nüüd pagasikassa,“ pöördus remondi tõttu segipaisatud jaamas Valt Vilmeri poole naeratades sale mustajuukseline daam.

„Jah, palun tulge kaasa, kui julgete?!“

„Kuidas, miks siis mitte?“

„Lugesite ju äsja Eesti raudteejaama misjoni ja Rahvusvahelise noorte neidude sõbrataride liidu teadaannet neiudele, naistele ja lastele, milles hoiatatakse usaldamast võõraid ja tundmatuid.“

„Ah, mina ei muutu nii kergesti umbusklikuks nagu minu rahvusvahelised sõbratarid. Päälegi ei ole te ju mulle võõras, kui lubate“ — neiu võttis naeratades tere-tamiseks poisi käe.

„Preili Maret Kalamaa? Muidugi! Andke andeks, olete nii palju muutunud.“

„Vanemaks?“

„Ilusamaks.“

„Selle pilkamise eest peaks teid nii karvustama, et uluma hakkate,“ ütles tõrelevalt neiu.

Seltsis läksid nad varsti linna.

„Pole teid ammu-ammu näinud. Mida hääd te praegu teete?“ algas Valt vestlust.

„Keskkooli lõppeksameid.“

„Kuidas, nüüd sügisel? Vabandust,“ oli Valdil äkki pünlik oma taktituse pärast. Võib-olla oli preilil mõni järeleksam.

„Eksternina,“ seletas tüdruk.

„Kas kunstikooli lõpetasite?“

„Ei. Olin sääal ainult aasta. Isa ütles, et kassid ja koeradki hakkavad minu „kunsti“ nähes naerma. Aga, ega ta seda nii pahasti ei mõtelnudki. Raha lõppes otsa.“

„Ja nüüd elate Tallinnas?“

„Selle suve jah. Olin siin väikselt majateenijaks.“ Ning poisi jätkuvaile pärimisile vestis neiu, kuis ta oli hoidnud ühe suvitama sõitnud õpetajapaari kodu ning ravinud nende vana haiget isa, keda ei võetud kaasa. „Palka sai küll vähe, aga selle eest oli päris palju vaba aega ning õppida võis. Peremees muretses kooli kogudest vajalikke raamatuid.“ Nüüd oli pererahvas paar nädalat juba maalt tagasi ning Maret täiesti vaba. Paar eksamit oli juba seljataga. Ning täna ihkas ta nii väga laiselda. Oli ju laupäev.

„Kas härra Vilmer ei tahaks tulla täna õhtul jälle kord teatri? Mäletate veel „Too, kes saab kõrvalhoope“? Kunagi kevadel!“

„Kas hooaeg on juba alanud?“

„Kus siis teie olete elanud?! Juba peaaegu nädala.“

„Mis sääal mängitakse?“

„Kolm musketääri.“

„See on ju operett!“

„Muidugi, mis siis? Hiiglatore lavastus — palju tantsu, keni tüdrukuid. Võtke binokkel kaasa!“

„Ah, ei maksa vist . . .,“ naeratas Vilmer väsinult.

„Tulge, pole teid ammu näinud. Mida tähtsat te koduski teete?“ rääkis neiu ruttu ja kuidagi värskelt.

„Ei tea . . .“

„Ah, jätke oma „ei tea“. Noor inimene ja nii samaldanud!“ naeris neiu, üldse naeris ta väga palju.

Õhtul istus siis Valt Vilmer teatris. Siinne tingeltangel mõjus tõesti palju piinlikumalt kui mõni paljusõimatud kõlblusetu kinofilm. Kinos ei olnud värve ega ruumi, ahvatlevamgi tuli säääl mitmeastmelise tehnika vahendatult ja jahendatult, tuli pildina, mitte lausa reaalsusena. Kuid siin olid tantsitaride ihud nii konkreetsed, kolmedimensioonilised, värvilised, et pidi aimama isegi nende higi lõhnu segunemas himuri silmi vahtiva publiku omaga. Ja kõik need korralikud koolipoisid ja koolitüdrukud, kelle kohta ei maksnud teatrikeeldu, kes tulid siia kui rahvuslikku kunstitemplisse — kurat teab, kuidas pidid nad ära reageerima siit saadud pinevused.

Ja Valt Vilmerilgi polnud mõtet äratada siin oma apetiite. Võib-olla oleks mõni üliarahuldatu või flegmaatik võinud vaadata seda armu ja mehisusemürtsu rahuliku südamega, puht esteetilise naudinguga, teda aga piinas üha üks elu korraldamatuid ülesandeid. Tussasena ja erutatuna istus ta saali pimeduses, ainult aegajalt võttes end kokku naljatlevaks reageerimiseks mõnele neiu küsimusele või lausele.

Kui nad väljusid teatrist, võttis neiu poisi käsi varre. „Nii on romantilisem,“ arvas ta, ning Valdilgi polnud midagi selle vastu, et elus oleks kübeke n. n. romantikat, muidu tundis tema „romantikast ainult kinost.“

Neiu kõneles otse kui varjaja rutuga, poiss vaikis.

„Kas teile ei meeldinud?“

„Meeldis ikka kah . . .“

„Aga? . . .“

„Aga ma olen muidugi kade, kade armatsejaile isegi laval.“

„Mispärast? Kuidas? Rääkige ometi valjumini!“

„Loomulikult sellepärast, et mul omal ei vea!“
kordas Valt.

„Mis te räägite?“

„Tõtt.“

„See on ju imelik, meie ajal olevat naised nii vabad.“

„Ei tea. Naised on tujukad. Ei mina neid mõista. Kui sa suudled kedagi, kel juhuslikult tuju sedasama teha, siis oled sa tore poiss ja julge armastaja, aga kui oled sel hetkel natuke mittesoovitud, siis oled lihtsalt himur isane loom, kellele peetakse õpetlikke loenguid sellest, kuidas olla puhtinimlikult sõber ja puhas hingelt. Kord tehakse sinust armastuse pühak, kord viimne naeruväärne, ja ometi oled ikka üks ja sama inimene, ühe ja sama sooviga.“

„Ahaa, teil on hirm olla naeruväärne! Ärge kartke! Võib minna halvasti aga ka hästi. „Kumm on närimiseks ja naine näpistamiseks,“ kuulsin ühel jalgpallivõistlusel öeldavat.“ Neiu ehmus oma lausest. „Muidugi ei tule seda rakendada minu kohta. Muidugi, võite saada näppudele, võib-olla aga ka mitte.“

„Täna väga, mulle ei meeldi teha armastusest röövseiklusi.“

Vaikiti.

„Ah ja, see olete ju teie,“ algas Maret aeglaselt, aga muutus siis jälle teravaks ja kiireks. „Mina iialgi poleks

uskunud, et maailmas on selliseid mehi. Kas te mäletate veel preili Karusoo sünnipäeva, te olite siis veel keskkoolis? Sel õhtul jutustas mulle üks proua, kuidas keegi meie tuntumaid teadlasi noore mehena mängis talle ühel õhtul flööti ning deklameeris omi ja võõraid luuletusi. Ning lõpuks küsis ta „Preili, tohin ma teid suudelda?“ „Noh, mis pidin ma siis tegema,“ naeris proua jutustades. „Oli küll väga piinlik sellise mõttetu alandamise pärast — see on ju meeste õigus ometi suudelda. Aga ta oli nii paluv ja hää olnud mulle kogu õhtu. Ajasin siis aga huuled vapralt torru...“ Nii ta umbes rääkis. Aga just samal õhtul pidite teie toimima veel hirksamini!“ Neiu vaikus, mänglevi sõrmi otsides mehe omi. „Ükski korralik naine poleks teid enam talunud pääle seda, aga mina, näete, tahan kõndida teiega käe alt kinni, kuigi olete pahur ja vaikiv ning soovite mind kus kurat...“

Jälle kõndisid nad mõne minuti vaikides.

„Ega te pole pahane, ega... Kas ma tegin haiget?... Ons naised kõik teie meelest väga pahad?“

„Ma ei tea...“ ütles Vilmer hetkeks värisedes ihast ja vastumeelsusest. „Ma ei tea, ... aga see, mis te sellest prouast ja teadlasest rääkisite, oli kole. Kas siis naised ikka ihaldavad teatud hoolimatust käitlemises, kas nad iialgi ei või vastata avameelse sõnaga algavas armastuses? Kas kunagi ei või olla armastust samas rahu ja selguses kui sõprust? Minu pääle tundub see nii kole, et tee paradiisi läheb ikka läbi patu, kuigi elajal minus poleks midagi sellise hoolimatuse pühakstunnustamise vastu.“

Äkiline vihmavaling katkestas nende jutu ning sundis neid laiali jooksuma teine teisele poole.

Imelik on vahel kohtumiste rütmika — juba esmapäeva hommikul nägi Valt jälle Maretit, seekord Kadri-
orus jalutamas, raamatud kaenlas. Süvenemine ja rahu-
tus vaheldusid ta ilmeis.

„Kell viis on matemaatika eksam,“ teatas ta noor-
mehele. „Ja ma ei tea pooligi asju analüüsist.“ Ning
ta hakkas välja puistama küsimusi, mille üle tal endal
polnud täit selgust. Mõne minuti pärast istusid nad ning
sirvisid koos vihke ja raamatut. Valt, kes varakevadel
oli tunde annud abiturientidele, leidis varsti vajalikke
seletusi ning oli rõõmus neid andes. Ometi kord oli
ülearust inimest kellelgi vaja, ometi kord teadis midagi
poiss, kelle päriosaks viimaseil ajal oli tundunud ainult
närv teadmatusevaev. Mingi erilise rahuliku hellusega
valemite ja lahendusevõtete vastu seletas ta, osavalt
esile tõstes olulist. Vahel, kui neiu vaikselt juurdles,
puhkasid ta silmad lehestikes, muruplatsidel või kõige
taga avarduval kergelt vinetatud merel. Oli selge hilis-
suve päev mõõduka armsa soojusega. Soovetu kerge
häämeel üksikuist esemeist ja värvest tegi Valdi äkki
väga rahulikuks. Neiu ta kõrval oli ainult õpilane, kau-
nis küll, aga rahustavalt, mitte häirivalt kaunis, õel
naisteprobleem uinus, uinus peaaegu täiesti.

Kaua istusid ja kõndisid nad koos korrates läbi
hulga küsimusi. Värv esile oli juba õhtupoolikust pehmust,
kui Maret otsustas tagasi minna linna.

Teel linna poole hakkas Valdi rahu mõranema.
Neiu tundis paljusid vastutulijaid, otse imetlemisväärset
paljusid ning kõneles neist küsimatult, Valdi meelest
tühiseid ja ülearuseid asju. Mõne teenijatüdruku juu-
rest lähtudes jõudis ta härraste arvustamiseni ning nende
korterisustuste kirjeldamiseni. Ta ruttav hää muutus

erutatuks, loetledes hinnalisi mööbleid, toite ja toalette. Kuidagi labaselt mõjus ta imetus ning inimestetundmine, mis teotsemismotiivena näis tunnustavat ainult raha- ja lõbuhimu. Nii sobimatu oli võristada vanade tasa sahisevate puude all kalleist lauaserviisest, mõne, ei tea missuguse, mööblitüki hinnast, luitunud plüüšist, härraste ja teenijate pisiseiklusist.

Pargi viimaste puude all hoidis neiu pisut kaua poisi kätt peos jumalagajätmisel.

„Tahtsite midagi ütelda?“ päris Valt.

„Palju tänu. Olite kohe hästi tore. Ma poleks iial aimanud, et teiesugune unistaja silmadega poiss võib olla nii asjalik õpetaja. Kas teid võib veel vahel tülitada?!”

„Oo, palun.“ — Valt oli õnnelik, kui kellelgi läks teda vaja.

Siis läks Vilmer tagasi aeglaselt, nii nagu sobis pargi hingelaadiga ja päeva õhustikuga. Ta oli kergesti õnnelik ja pisut tüüdatud. Neiu tundus hää ja avameelne inimene ning väga sõbralik talle. Ja siiski Mitte ühtki sõna loodusest — ja kunagi oli ta mõtelnud maailmist õppida! Puude vahelt avanesid kaugvaated. „Valgeid pilvi möödub ikka. Mere taga on õnn,“ tuli meelde katke Eeva ammu loetud kirjast. See liigutas lähedasena, mõjus nii rahustavalt ja soojalt. Oleks nad olnud ometi kaks väikest rannaliival mängivat last — vist oleksid nad hästi mõistnud teineteist.

Mõned päevad hiljem lebas Vilmer palavikus voodis. Maret istus sängi ees toolil ja kõneles. Ta rääkis kavatsusest lasta käiku uus mootorvagon Tallinna ja Nõmme vahel, kõneles ühe pikantse raudteeanekdoodi,

teadis, et enamikus keskkooles on nüüd jälle igal hommikul hommikupalve, et viimasel kirikupäeval piiskop oli konstateerinud usuelu tõusu, nagu seisis kõige loetavamas „Uudislehes“, niisama kui teade, et õhtugümnaasiumist on heidetud välja rase tütarlaps. Ajalehena teemalt teemale hüpeldes vestis naine, hääde silmade jälgides Valdi nägu, kord koketeerivalt, kord andekspaluvalt, õrna käeliigutusega kohendades vahetevahel vaipa. Terve tunni vestis ta vist enne kui tekkis paus.

„Millest peab veel teile rääkima?“

Ja kui Valtki midagi enam ei osanud soovida, läks ta ära. Vast kui noormees üksi oli jäänud, tõusis ta istukile voodis ning hakkas oma ette tasa kõnelema.

„Oodake, ma mõtlen,“ ütles ta otse kui Maretile.

„Oota! Ära räägi mulle linnast, tema kontoreist ja tingeltangleist! Ära räägi mulle Jumalast ega Kuradist, tondist ega inglíst — milleks klatšida tundmatuid suurusid. Ja maa on kah põrgu ja taevas. Ära kõnele armastusest, sest . . . noh . . . ära lihtsalt kõnele! Räägi mulle sellest, kuidas muru on roheline, kuidas roosid vaikides puhkevad ja taeva sina on pehme, nii siidpehme, otse kui unenägu naise põsest ja siiski rahulik ja sügav. Räägi mulle sellest, et lehmad julgevad veel ikka sünnitada ning halva heina aastalgi ei tee . . . Oled sa näinud seda kõige kaunimat, kuidas emis poegib ning vastsündinud põrsatosinad seaema nisade pärast tülitsevad . . . Kas keegi on veel siin? Ah ei . . . Pardoon. Räägi mulle tõelikkude inimeste sujuvast elust, paadist pidi vaikset voogu. Ära räägi mulle usklikest ega ateistest, enamasti on nad masinad. Ära räägi mulle filmidžentlmenest ja vambest, nemad ka on hakkmasinad. Ära räägi mulle sellest auväärses miljardä-

rist, kes kokku kuhjas hiiglavarandusi ja keda ei nime-
tata röövliks, vaid häätegiaks, sest ta ohverdas oma elu
lõpul sajandiku vaesusest hullunute ravimiseks Jumala
ja enda suureks auks Räägi mulle viimsest aedni-
kust, kes on midagi enam kui aiaäri pidaja, räägi mulle
sellest käeliigutusest, mis sa praegu tegid, räägi sellest
niiskest särast, mis hetkeks tuli su silma.“

„Ah, vabandage . . . olen liiga väsinud Sina-
tasin teid Aga teie ei ole ju iial elanud maal. Välja-
sõitnuile õitsevad puud hoopis teisiti kui Andke
mulle andeks . . . Mul on vist jälle üle 40 kraadi. Ja
ma tohin kõnelda nii harva. Kogu päeva käivad siin
ringi suurte pliiaatsitega tsensorid, prillid paljale päälaele
lükatud . . . kogu öö . . . ja otsivad taga armastust pu-
nase kriipsu tõmbamiseks. Aga kas teda üldse oli
või on?“

Punava pihlaka all õhtupäikeses istusid kaks meest.
Küngastel jooksis üles ja alla paar teed metsade, heina-
maade, aedade, põldude, talumajade, oja ja veski läbi
mitmekesistatud maastikus.

„Kõik sobib siin nii hästi,“ ütles rahulikul ilmel va-
nem ja naeratas, „milline küllus ja milline ühtsus.“
Jahenev tuul sirvis õrnu sõrmi kuumas õhus.

„Ja, ansambl on hää,“ ütles noor ja kõhn. „Ükski
ei ütle siin teisele: sa oled vääritu. Inimeste juures on
lugu palju halvem — liiga palju kangelasi ja närusid.“

„Ning ehtsad pole ei ühed ega teised,“ lisas vanem.
„Oo jah, inimesed armastavad skeeme. Kui sa istud
kohvikuis, siis vangutavad pääd säääl mitteistujad ning
kui sa säääl ei istu, siis kahjatsevad sind sääälolijad. Ime-

lik, kitsi inimene kingib suurima heldusega teistele reegleid. Ja ometi oleks ilusam kinkida kõike muud.

Olen unistanud vahel südamlikkuse-planeedist, kus ei valitse mingit muud õigust pääle kinkimisõiguse. Sää! võiksin teha talusulasena heina ühes peres, küsimata säält mingit palka, aga süüa teises, maksmata sää! midagi, ning õhtuks viia oma higised sokid pesemiseks ja nõelumiseks lähemas suvilas elutseva naisluuletaja sülle, kelle raamatuid trükkalid trükivad nõudmata temalt töötasu, ent mille eest ta ei saa ka mingit honorari või raha lugejailt. Ent seda polekski ju vaja maailmas, kus kõik olemasolevad varad on üldsuse päralt, kuid vajadust tundjate kasutada. Kõik kingiksid ja saaksid kingitusi elades kestvalt üksteise armust. Ja arm ei tähendaks häbi. Kellelgi poleks puudus, aga kellelegi ei kuhjuks ka liialt. Ja need, kes loovad haruldast ning suurt, oleksid küllalt suured, et teada, et igäühel on lõbu ja õigus luua oma võimeile vastavalt ning saada tasu selle eest oma vajadusile, mitte võimeile vastavalt . . . Te arvate, et inimesed minu maailmas töötaksid vähe?! Olge mu retu! Te teate ju küll, mille pääle inimesed kulutavad praegu kõige rohkem oma energiat — sellele mõtlemisele, kuidas saada võimalikult palju raha teise taskust oma taskusse ning seda sää! alles hoida. Minu maailmas jääks ära see küsimus ning, koos sellega tuhat alaväärsuse tunnet, tuhat kibedust ebaõnnestunud saagijahist, luhtunud kavaldamisest, äpardunud rikkuse-rekordi püstitamisest. Kui siis inimesed, keda tagavarakogumise kurat pole teinud õelaiks võistlejajaks, teeksid natukenegi tööd lihtsalt spordi pärast, liikmete ja mõtete funktsioneerimise rõõmust, siis olen nõus ära sööma

kõik rooma õiguse kohta kirjutatu, kui eksin, jätkuks kõigile leiba.

Muidugi ei võta keegi minu juttu tõsiselt. Leitakse olevat väga lõbusalt paradoksaalne, kirjutada kodanlikes ajalehes üldarusaadavaid artikleid ning olla salajas anarhist. Aga lõbusat pole siin midagi. Pigemini peaks kõigil olema hale meel minust. sest olen ju minagi arastatud aja arg inimene, kes vajab tagatise ja lepinguid, et usaldada kedagi või töötada kellegagi koos. (Pagan, kui te teaksite, kuidas mu hing sattus marru, kui nägin teid mustlasele laenamas raha.) Ning perekond tahab ju hästi süüa ning armuline proua istuda Feischneris ja teatris saali esimeses pooles. Ja julge siis oma mõtteid vabalt avaldada!" Närvilise kontsalöögiga virutas ta maast lahti tüki sammalt. Hetkeks oli Ruudi Saadre nägu kurb,. „Kõik arutavad teisejärgulisi küsimusi, kõik need valged ja punased maailmapäästjad ning ometi seisab lahendus ainult selles, et me saaksime lahti omamisuhtusest ning julgeksime teisele anda kõike vajalikku ning ka vastu võtta . . .“

„Oo jah, omamisuhtus,“ kajas Valt Vilmer lootusetult naeratades. „Kui tema väheneks, kuis muutuksid siis näiteks erootilised suhted lihtsamaks. Siis ei pruugiks abielluv naine enam valetada end puutumatuks, kui ta seda pole, sest mees läheneks talle sõbrana, mitte kilutoosi avajana. Kuidas väheneks siis sugude vaheline pinevus ning sissekukkumise hirm, kui iga vahekord ei pruugiks tähendada veel riskimist kogu eluks ning võiks sääljuures siiski olla avalik. Meie põlve inimesed peaksid olema juba küllalt targad selle mõistmiseks. Juba Nietzsche kirjutas „Zarathustras“: „Wir lieben uns: lasst uns zusehen, dass wir uns lieb behalten. Gibt uns

eine Frist und kleine Ehe, dass wir zusehen, ob wir zur grossen Ehe taugen!“ Nii umbes vist. Palju muidki häid lauseid kirjutas ta säääl, aga maailm pidas meeles ainult piitsa võtmist . . . Kui poleks enam andestamatu patt, et vallalised naised vahel aitavad kergendada meeste füsioloogilise üksilduse raskust, siis muutuks ülearuseks prostitutsioon, palju naise vabaneks rüvetusest, kuhu neid nüüd tõukab nende korralikkude õdede jäisus ning mujal ei pruugiks mehed enam poolvägisi võtta ning liialdatud sõnadega petta ennast ja teisi, nagu nad nüüd teevad. Siis õpiksid inimesed enesevalitsemist inimarmastusest ja vabadusest, mitte hirmust, nagu praegu, ja see ei teeks ühelegi hingele mõttetut valu.“

Kaks meest vaatasid teineteise otsa ja naeratasid õnnelikult nagu väikesed poisid romaani põnevamal kohal. Ruudi Saadre võttis taskust paar pirnõuna. Ja kui nad hambad surusid magusasse vilja, näis hetkeks kogu maailm kuldne ja täiuslik. Aga siis vaadates vana kaasunistaja häässe näkku, tuli Vilmerile meelde lause ühest Strindbergi romaanist: „Oleksid sa naine, siis võiksin ma elada, sest naine on mehe juur maa sees.“ Ja äkki tundus talle septembriõhtu väga jahedana. Ta vaatas kella ja tõusis, et rutata odavale huvirongile jaama.

XVIII.

Päev päeva järgi jalutab Valt sügisuduses linnas.

Süda on nõrk, nagu oleks ta kaua käinud teraval ja kõrgel serval. Nüüd usub ta end olevat luhtunud lootuste tõttu kõigeiks väsinud. Oli juba liiga hilja. Polnud enesevalitsust ja jõudu ühegi tüdrukuga kodustumiseks vist enam. Teed leidmata iha halvab ta, teeb ta tühaks. Ning ometi oleks jätkunud nii vähest, et kõik oleks läinud teisiti — ainult natuke ehtsat sõprust, mis sügavam kooslobisemisest ja pühapäevanaeratlemisest. Aga Eeva, kuidas ütles ta nii veidralt: „Te olete mulle n i i hää, kuidas võiksin teid teeseldes petta?“

Imelik, kuis oli kõik raamatuis nii kerge ja lihtne, kuis mõistsid sääl naised mehi ning leidsid inimesed teed üksteise juurde. Mispärast läks temal kõik hoopis teisiti, mispärast? Oli siis naistel selline mängureegel — teha kaua haiget, enne kui olla päris hää? Nii arutab ta oma solvunud egoismis täiesti unustanult loo Elleniga, kus mängurikkujaks oli ta ise.

Ikka jälle, mäletades mõnda Eeva uduõrna naerast, ärkab lootus tema teadmatusest. Inimene, kes nii

naeratab, ei või olla halb, ütleb ta endale. Loodus ei või luua ometi ühele poolele sellist lähedusejānu ja teisele võitmatut vastumeelsust. Inimene, kes ise õnnetult armastades kirjutanud kord ahastavaid kirju, ei võinud olla nii süd ametu. Mingi jonnaka lootusega ootas äkki Valt arusaamatuse kadumist. Ta ei teadnud, kuidas pidi see saabuma, kas seoses mõne sõna, mõne puudutusega või hoopis muul teel. Hooti lootis ta otse kui jabura unenäo all vaevleja loodab maailmale, kus hakkavad kehtima looduseseadused.

Nii väsis ta end piineldes lootuse ja lootusetuse vahel, kõndides tõmmatuna ja tõugatuna mööda linna, lähenedes kord neiu korterile, samas kaugenedes säält, vahetades suundi ja sihte ning ei kuhugi jõudes.

Ühel novembri päälelõunal, kui vihm raskelt ladistas üle ilnna ja võib-olla üle kogu Euroopa, nagu võis endale nalja teha püüdes valetada, ühel sellisel päälelõunal, jõudis Valt ometi otsusele veel kord külastada Eevat. Ta tahtis lihtsalt küsida, kas neiu on ta sõber. Ning kui ta oli, siis ei tohtinud ta öelda „ei“. Ometi kord pidi ta mõistma, et Valt ei võinud ometi paluda mõnelt teiselt, mõnelt vähetuttavalt seda usaldust, mida polnud sõbrataril, kes tavatses konstateerida, et nad mõistavad üksteist ülihästi.

Sel päeval istub ta siis jälle lillas toas sohval. Hä mardub. Neiu tool on auväärses kauguses temast toa teises nurgas. Nii abituks ja kurvaks teeb see vahemaa, nõõrib nagu kõri. Tundes, et ta nii ei suuda öelda midagi vajalikku, võtab Valt oma tooli ja istub lähemale Eevale. Kartlikult võtab ta neiu pehmed käed sülest oma kõhn-soonelistesse kätesse, õrnalt jutustab ta sõr-

mede raskeneva väheneva survega tütarlapsele oma soovest. Kas siis need haprad beebisõrmed midagi ei tunne? Kas nad ei mõista siis liigutuste melanhoolsest rütmist, kuidas ta igatseb?

Ta katsub jutustada ühe muinasjutu. Teisiti rääkida on raske. Hetkelised kurvad naerusäratused libisevad üle neiu näo tardumuse ja tüdimuse ilmete vaheaegadel. Kuigi neis naeratusis on palju paratamatusekonstateerimist ja kaugeltvaatamist, ometi mõjuvad nad noor-mehesse lootusitekitavalt. Kivi naeratab jahedat aga peenelt nüanseeritud kivinaeratust. Võib-olla juhtub just nüüd ime, armastuse ime.

Kord tasa, kord valusasarveliselt naise sõrmedega mängides jutustab Valt muinasjuttu kolmest rändur-vennast: Ihust, Hingest ja Vaimust, sellest, kuidas hing ja vaim üleoletsesid ihu üle ja temast vähematki ei hoolinud, sellest, kuidas ihu kurvaks muutus ning vaimu ja hinge üht-lugu meelegeiteni häiris. Nad olid kõik juba õige väsinud üksteisest, kui hakkasid otsima lepitust. Maal, kus rännati, oli põud, nälja ja kuivanud kaevudega. Nõrkemas ihu aina segas hinge unistus igavesest elust ning vaimu mõtisklusis inimsaatuse ükskõiksusest.

Nad rändasid kaua ning jõudsid lõpuks toreda aia juurde, mille müüri üle säras palju valminud kirsse.

See oli kuninganna aed.

„Mul on nälgi!“ ütles Ihu. „Jumala pärast, mul on väga nälgi! Armuline, kinkige mulle paar kirssi!“

Hing ja Vaim tundsid end pisut alandatud hetkeks sellest palvest, aga kui nad keha viletsust nägid, siis ei noominud nemadki teda anuva tooni pärast.

Kuid kuninganna naeris, nimetades kirsse üleliigseks maiustuseks. Päälegi ei sobinud tema heldusele kin-

kida ainult paari kirssi, enam ta aga kinkida ei tahtnud. Ta leidis rändurite näod liiga tolmused ja väsinud, nende riietuse kulunud ning jutu etikettiunustava.

„Kuninganna!“ anus lhu.

Korraks näis helluvat kuninganna ning ütles laskuvalt:

„Kui olete kõik kolm nõus teenima eluaja selles aias, võib-olla siis, kuigi ma kindlasti ei tea.“ Ta naeratas nii paljulubavalt ja nii lahtiseksjätvalt ühtlasi.

Lhu näis valmis juba kõigeks, kuid vaim vastas teravalt ja kiirelt:

„Seaduseraamatus seisab: Uppujaga ei sõlmita lepinguid enne ta kaldaletõmbamist.“

Ja Hing lisas:

„Sääl, kus armastatakse, töötatakse lepinguta eluaja, aga, kuidas võiks sellise lepinguga seotu armastada, oo kuninganna!“

„Kahju,“ ütles kuninganna, „ma olen teatavasti ilmeksimatu ja ei või võtta tagasi oma sõnu.“

Vaim ja Hing pöördusid lootusetult minekule, ainult lhu, kes tahtis minna järgi vendadele esmalt, jäi paari sammu järele ometi juhmväsinult seisma. Tühi-valusal pilgul vaatas ta üles aiapäevikule, kus kõrgel taevasinas ja lehtederoheluses hõljusid kirsid. Üle kogu aia oli ilus suvepäev. „Õnnelikkude kvartett“ kuskil terrassil mängis röömsasisulist sonaati „Mesilaste suvi.“ Ja kuninganna oleks tahtnud olla äkki nii rikas heldusest.

„Vast ometi, vast ometi,“ sosistas ta, „aga, aga.“

Siin katkestas mees oma jutu.

„Ma ei tea edasi. Lugesin selle jutu ühest katkisest raamatust, edasi olid lehed puudu. Mis te arvate, kas kuninganna kutsus nad tagasi?“

Naise käed, mis olid olnud vaheldumisi soojad ja külmad, muutusid hetkeks väga pehmeiks. Kõik ta liikmed olid viivuks lõdvad. Ta vaatas noormehe otsa oma imepehmel mahedal lapsepilgul, oma kurvil kanatava looma silmil. Kogu ta olemus paistis olevat ainus suur hellus. Poisi silmad aga olid soojuseta ja torkav-rahutud, otse kui mingi kauge teoreetilise probleemi arutaja omad. Ja naisele tundus, et mees ei armasta nii nagu peab. Valutegevvalt ootamatult tõmbas ta ära oma käed poisi peost, tõusis, taganes paar sammu ning ütles siis kalgilt ja tõrjuvalt:

„Ei, ei, ei iial. Kuningannad ei muuda oma sõna.“
Ja järskude lüketega keeras ta põlema lae- ja laualambi. Liitev hämarus purunes.

„Ei, ei, ma ei armasta teid iial nii, selles võite olla kindel,“ ütles ta ja sattus ärevusse. Hetkeks tundus talle, nagu oleks ta väljendunud liiga julgelt olukorra lihtsustamiseks.

„Aga, kui te ei armasta mind nii, kuidas te siis armastate?“

„Nii, nagu kõiki inimesi,“ ütles neiu jälle rahulikult ja õrnalt.

„See on vist kaunis vähe?“ arvas poiss ironiseeriva lausesisuga aga alandlik-paluva tooniga, hullumiseni ihallev ja kartev.

Naine vaikis. Ja siis mõne aja pärast ütles ta jälle väga hellal toonil:

„Ärge olge nii naiivne! Selles kõiges pole ju midagi hääd! Kas te siis ei tea, kas te siis ei tea? Ma ei taha iial end õigustada, aga ma olen ka kord põdenud läbi selle hirmsa lastehaiguse . . . ja ma pigemini oleksin

hukkunud kui ütelnud mehele, mis mu hinges närib. Aga mehed tohivad ju kerjata . . .“

Viivukuks erutus nüüd poisi uhkus ja vaikimishimu, aga samas teadis ta, et peab ütlema kõik, sest ta pole ju mingi üksildusekangelane, vaid inimene, kes tahab luua sidet oma üksildase mina ja suure hää eluringvoolu vahel. Ning uuesti imet anudes, algas ta otsides oma kätega neiu omi:

„Aga kui te olete sõber, mis te arvate, kas ei peaks siis vahel, ainus kordki võima seda sõprusest. Milleks olete te ikka nii piinavalt romantiline? Kas te ei võiks mulle olla hetkekski lihtsalt ja asjalikult hää? Teile ei juhtu ju midagi, see ei seo veel, ei ahelda veel. Aga mul oleks inimväärsem tunne hulgaks ajaks. Kas naine tohib siis mehele olla hää ainult mingist vastupanematust jaburusest, mitte lihtsalt sõbrana, selge pääga?“

„Kui ma ütlen ei, siis ei,“ jäi naine muutmatuks. Ta oli nüüd nii eemaletõukavalt külm, et ta ette ei maksnud ja ei võinud ka põlvitada, ja röövida temalt mõne puudutuse tundus veel vastikumana. Ja ometi, ja ometi . . .

„Võib-olla võrdub see tapmisega, mida teete“ . . . mõtles poiss suure haleduse hoovudes üle hinge enda suhtes. „Võib-olla,“ algas ta, aga peatus siis värisedes keset lauset, ohkas ja naeratas.

Tund aega hiljem istus ta väikeses söögimajas, lõmpsis kakaokiislit, piimaželeed ja sidruniga teed. Oleks tahtnud süüa midagi lõpmata õrna ja varjundirikast, mingit kummalist unustuserooga. Aga seda ei olnud.

Samal ajal mängis Eeva ühes väikeses kohvikus Punase Risti mängukastil. Pärast poisi lahkumist oli talle

tulnud hetkeks suur, otse nutma panev aje, olla kuskil väga hää, kinkida kellelegi midagi, ja kuna ta ei teadnud kedagi, kellele seda teha, ta otsustas kaotada mõned kroonid Punasele Ristile. Aga ta võitis palju enam kui kaotas.

Ta leppis lõpuks, aimates selles mingit Jumala häätegu endale. Ta süda muutus tänulikuks ja vaikseks. Magamaheitmiseks riideist vallandudes, ohkas ta korra kergelt ja lahendunult, nagu ohatakse vahel pääle rasket nuttu. Ainult paar kirssi! Sangarid nõuavad ometi tervet aeda ja kogu kuningriiki! Viivuks ihkas ta, et ema oleks Tallinnas. Oleks tahtnud jutustada talle selle mehe rumalaist soovest, kuni ema oleks öelnud, et tütar on talitanud õieti, öelnud nii pailt, vaikselt ja pisut kurvalt, et poistega ei saa ju teisiti, ei saa koguni. Ning kuigi ema polnud siin, kindlasti ta oleks öelnud nii . . . See teadvus mõjus hästi ja rahustavalt, kui ta teki alla puges ning oma hästi hoitud ja puutumatu ihu kerra tõmbas, nii, et liikmed üksteist hellalt riivasid, naerma-panevalt kalliks muutunud ja ihaldatud ihu liikmed.

Läbi vihma läks Valt koju.

Ukse taga selgus, et oli kaotanud või unustanud võtta kaasa oma šneppervõtme. Ta helistas. Avav perenaine teatas, et keegi preili oli otsinud teda kahel korral, ja viimati istunud umbes tund aega Valdi toas.

„Ega tal polnud punased juuksed?“

Ei, punased nad kindlasti ei olnud. Oli olnud nii kõhkleva ja rahutu näoga . . . Nii, nii, juuksed ei olnud punased, muu oli ükskõik, ükskõik.

Ta otsis paar minutit oma šneppervõtit, siis leidis selle laualt ühe raamatu alt. Nii lõppes ruttu mõtete

teisalviibimine. Kohe tuli tagasi rahutus Eeva pärast ja oma ebaseisuse keeruline probleem.

Õhtul oli kõik nii talumatult vaikne, väljas akna taga lädistas vihm idiootse monotoonsusega, elekter põles hingetult — oleks olnud ometi mõni küünalgi toas — ah, siiski parem mitte, selle võbisevat leeki vaadata oleks veelgi kurvem — parem juba see elutu traadikumamine. Pererahvaski oli läinud magama ning polnud mingit ettekäänat nende jutule minekuks nii hilisel tunnil. Ta katsus lugeda, aga mõtted ei püsinud raamatuis. Ta riietus palitusse ning läks uuesti välja. Öö tundus haruldaselt pime ning vihma sadas lakkamatult.

Ta sõitis omnibustel ja trammidel ühest linnaservast teise. Vähe inimesi oli neis, nii erakordselt kurvalt vähe ning kõik olid kohutavalt oma-ette. Ükski naljatus, ükski juhuslik vabandus pakiga tõukamise pärast ei sidunud sõitjaid, oldi nagu kurttumade maal. Valt sõitis raudteejaama, ostis säääl ajalehti, istus kahe vaikiva vanamehe vahele pingil ning püüdis lugeda. Hetkeks mõistis ta päälkirju, pani siis jälle ajalehed taskusse. Mõttetu, täiesti mõttetu . . . Ta kõndis ja vaatles nagu poolunes ooteruumis saalivat publikut. Ainult üksikud kujud peatusid ta tähelepanu tulipunktis. Kaurite naiste naeratused mõjusid hammustavalt valusasti. Ah seda ilmete petlikku häädust suure südametuse kohal!

Ta ostis einelauast odava tüki šokolaadi ning hammustas sellest killukese. Niigi end lohutada oli mõttetu. Ta leidis ühe rätikuisse mähitud lapse pingilt magava maanase kõrvalt, lapse, kes vaatas suuri, unistavi ja imestavi silmi inimestele. Ta läks selle väikese tüdruku manu ning, kuna lapse käed olid köidetud suur-

rätti, söötis teda oma käest, pakkudes aeg-ajalt hammustamiseks väikest tahvlit. Laps sõi ja vaikis, lõpetas ja vaikis, oleks ta ümisenudki vastuseks! Vargsi paitas noormees üle rätikus päakese, endal nutt kipitamas kurgus. Kõikjal kaevati maailmas armastuse vähesuse üle ning tema ei tohtinud ometi olla kellelegi hell. Ainult seda rumalat last siin võis paitada, ilma, et ta ajaks vastu küüned.

Ja jälle tuli tagasi teadvus, et tal pole kohta päikese all. Veider kangustus roomas mööda liikmeid. Ainult süda lõi suurte ärevate löökidega . . .

Homme on jälle päev. Kõnnisklusi mööda ettevõtteid. Tööbörsi ees suured ootavad hulgad. Tüdinend ja rahutud ilmed, igavesest ajast igavesti. Ning taeva määrdinud puldan tilgutab läbi vihma kogu naru-sele maisele reisiseltskonnale, kus ollakse valmis rahuldandamata kuid pühitsetud eraomandusekirest õgima üksteist. Ja tema, tema ei tahtnud veel minna sinna, tema kartis. Inimesed olid nii imelikud, nad kõnelesid ikka nii heidutavalt, mitte sõbralik-õiendavalt.

Inimesed vist armastasid ainult egoismi pärast — nende andumine üksteisele oli seepärast sama ropp kui keeldumine. Kuhu jäi universaalse hääolemise rõõm?! Selle puudumise pärast vist pagesidki pühakud askeesi.

Pau, pau, pau lõi süda nagu suur lähedane tornikell. Kole oli see kõla hallutsinatsioon. Ainult korra paitada üle tema sääрте, ainult korra . . .

Jälle vajus Valt pingile. Kaua konutas ta sääл tühjusse vahtija silmi, siis võttis aeglaselt ja pooltahtmatult ajalehe taskust ning katsus lugeda. Paar ajakirjaniku hukkamõistvat sõna läksid ta südamesse ühe romantilise

vägistamisloo puhul. Tuli meelde kohtuistang Andrejevi „Kuningas Näljast“, sünnite kohus nälginute üle.

„Miks sa varastasid, näljane?“

„Miks sa vägistasid, näljane?“

Ah, nii jaburad olid need omavahelist võitlust üha pühitsevad ja üha hukkamõistvad inimesed. Kõikjal ju vägistati kõiki, aga ainult kõige lihtsamaid vägistajaid tabas seadus. Oli rafineeritud tapmisi, mille eest ei võtnud vastutusele ükski kohus. Aga pidukõnedes hüüti: „Fiat iustitia et pereat mundus!“ Ahahhaa . . . Poiss naeris valusasti.

Jälle rändas ta tänavail.

Aeg lähenes keskööle. Kesklinna vanad majad õhkusid külma, kangialused kajasid jubedalt. Ta tundis seda ainult viivuks, siis uppus kõik mõtetesse-tunnetesse Eevast. Ta käis hooletult jalgade sattudes lompidesse. See ei olnud ju enam koguni tähtis, ei olnud. Rahutus ei lakanud, muutus aina hullemaks. Kuhugi ei olnud minna, kellelegi polnud pakkuda oma usaldust.

Oma usaldust! Valt Vilmer hakkas naerma. Valt Vilmeri usaldust! Eks tõlkinud ju tema reklaambüroo Püramiidile „Vereplekid daamisukal“, eks kirjutanud ju tema abiturientidele kirjatöid, eks palunud ju tema ühelt vallaliselt daamilt luba tema juures magada! Oleks see olnud mõne miljonäri kõrvalhüppesooov pärast lõbusalt veedetud pidu — see oleks muidugi sõbraliku naeratusega andestatav, aga selge pääga, kaua ja avameelselt taotleda midagi sellist — noo, see oli kombusetuse tipp! Valt Vilmeri usaldust! Hahhahhaaaa . . .

Ta peatus oma onu maja ees. Need korralikud inimesed sääl olid valmis teda ikka lahke naeratusega vastu

võtma ja ometi ei võinud ta neile kõnelda peaaegu mitte kui midagi.

Ta märkas tuld ühes väikeses kolmenurgelises aknas. See kuulus onu korteri välimisele eeskojale. Onu korteril oli nimelt kaks eeskoda. Välimises, kitsa trepikäänaku läbi moodustatus ei olnud midagi pääle kloseti, aga sisemises hoiti üliiriideid. Välimise eeskoja uks oli harilikult lukustamata. Teda suleti harva, sest ta jaoks oli ainult üks võti. Onu leitnandist allüürnik, kes sageli väga hilja tuli koju kasiinost, lukustas ta tavaliselt viimse kojutulijana.

Koputamata läks Valt sisse esimesest uksest ja teisestki, mille oli jätnud lahti keegi hetkeks väljatulnu. Ta astus edasi oma inimese julgel sammul ning selleks pidaski teda ainus kuulaja läheduses . . . Vast riietehoiutoa pimeduses seistes taipas ta oma siinolemise mõtetust. Ta ei võinud ju ajada onu üles nii hilja. Mida oleks pidanud talle ütleva oma tuleku põhjustena? Äkki tekkis suur piinlikkusetunne eeloleva seletuse suhtes. Ta põikas eeskojast kõrvale onu kabinetti.

Varsti sahisid ühed tuhvliid eeskoja põrandal, läksid mööda, kadusid kuhugi. Uste lukustamist kuulus ning siis jäi kõik väga vaikseks. Ainult üks katkine vihmatoru puristas väljas kabineti akna kõrval, luksus ja nuuksus ööpimeduses . . . Valt laskus ettevaatlikult toolile. Ahi seljataga hõõgus sooja. Viivuks läbis poissi õnnis kodususe ja peidetudoleku tunne. Ta surus pää ja õlad vastu siledaid kahvleid. Otse kui kallistades voolas soojuselaine läbi märgade riiete ja väriseva keha. Aga varsti tekkis kurbrumal teadvus selle mõnu põgususest.

Siis hetkeks ehmatas teda olukorra kriminaalne ilme.

Kuid ta võitis selle tunde, kujutledes jälle alasti Eeva pinevilnahkset pisut poisilikku ihu, vaadates tema kutsuvat ja põgenevat naeratust pimeduses. Ikka tundus ta nii lähedal ja ometi nii valusalt tabamatu. „Ta on halb ja hoolimatu sõber,“ ütles ta endale, et teha vastikuks naist. „Aga suur karakter,“ vaidles vastu vaimustusest värisev jumaldaja. „Jonn ei tähenda veel karakterit ning tema keeldumine tuleb kindlasti ainult eluhirmust,“ naeruvääristas kriitik. „Kust sa tead, kust sa tead, sina väljanaerdu?“ küsis jumaldaja ning sellele oli raske vastata midagi.

Veerandtunni heitles Vilmer kujutelmadega tüdrukust ning iha ja abitusetunne näis kasvavat talumatuseni. Ta surus oma näo vastu pehmet seinavaipa, paitas teda, ning kui ta nii õrnalt plüüsi hellitles, siis kandusid äkki omandamisihad üle vaibale. Talle oli peaaegu tähtsusetu, et kavatses midagi lubamatut, ta tahtis vaid võtta ühes selle õrnpehme eseme, siduda end hääs või kurjas teiste inimestega, et ta korda läheks neile kas või vargana. Ah, et ainult mitte olla nii jagamatu kõigis oma elamuis! Aga vaip oli liiga suur ja absurdne oli teda tassida vihmas.

Valt Vilmer kuulatas.

Ainult vihm ladises lakkamatult, muidu oli kõik vaikne, kogu korter magas. Ta pidi midagi tegema, pidi oma meeleheidu ja hirmupõnevuse uputama mingisse muusse pinevusse, kus poleks nii palju teadmatusevaeva. Ta ei olnud nüüdki veel kindel selles, et Eeva teda ei armasta. Midagi teha! Aktiivsust, päästvat aktiivsust! Hetkeks hõiskas ja kelkis võitjalik kelmusetunne temas. Ta tõmbas lahti vasakupoolse laualaeka. Pinevus ja valvelolek kasvasid. Otse kui suur õnnistus

hoovas üle hinge kontsentratsioonitunne. Nagu paar aastat tagasi, kui oli aidanud onu, leidis ta nüüdki vasakpoolsest laekast parempoolse sahtli võtme. Viimasegi avas ta. Siin hoidis advokaat vahel oma tõe ja õiguseotsijate honorari, väiksemaid summasid. Tänavalt langevas laternakumas soris säääl Valt. Ta võttis ühe viiekroonilise paljudest, kuulatas ning väljus toast. Võtmed leidis ta tavaliselt kohalt ning pääses takistamatult alla.

Alles tänavale astudes purunes kogu mõttetu lugu. See oli naeruväärne. Mingit hädaohtu varguse pärast ei tundunud enam. Kontsentratsioon kadus. Ta ei saanud oma suurt kurbust korvata murega otsitud patukeste pärast — esimene elamus jäi ikka kõikjalt läbi-paistvaks, teadlikult ei saanud ta nii muuta oma hingesisu. Oli toimunud jaburalt kui loogikata unenäos.

Jah, kirju ja raha varastada polegi alati keeruline, aga hinge varastamiseks polnud Valt Vilmer nähtavasti osav kelm küllalt, ironiseeris ta enese üle.

Tuikudes läks ta koju, sest tal polnud enam julgust minna raha tagasi panema.

„Häda võidetuile, häda võidetuile!“ karjus nagu keegi kuskil, ei kuskil. Oli väga märg kogu maailm ning laternad põlesid udus nagu heledamad paised mustas lodevas lihas. Ja ikka enam ja enam päästvat väsimust tuli kehha. Oli hää, oli ütlemata hää, et varsti magadagi võis mingit rasket-kurba poolsurnu und, selle inimese und, kelle hommik ei sisalda lootusi. Mingi must tülpimuse pimedus langes aeglaselt tema üle ning kustutas teadvusest kõik. Ainult kuskilt kaugelt kostsid nagu veel Alf Kõrese jälgid sõnad:

„Madonna tahab, et teda tuharaile patsutataks!“

XIX

Pää on raske ja magada tahaks nagu natuke. Ning pisut paha on süda. Valt istub küüruvajunult diivanil kõrtsikabineti nurgas. Leitnant Kõres läks muretsema naisi. Vastik?! Mis? Ah selline olevat kord juba elu, elu — too ürgilge. Muidugi aitab ühest, nad on ju koolivennad. Eelarvamised käigu põrgu! Elu on kõikjal pori. Tundkem rõõmu paratamatust mudavannist, supelgem sääl, kus soem! Ptüi!

Ah. Ja ometi on veider. Kuis tuli see kõik nii äkki... Jõuluõhtu saabus. Ta ei tahtnud minna onu poole. Üksi oli kole. Kirikus võis oletada liiga palju halbu näitlejaid, kõrtsis ainult ehtsaid joodikuid. Ja ta läks siis sinna, teist korda oma elus, et oleks ometi üks juhtum rohkem, nagu ta enda ees targutas. Samasse juhtus ka üks vaikne noormees, keda ta näo järgi mäletas ülikoolist. Too tuli nukralt öeldud „niisama“ pärast. Nad istusid sama laua äärde ning püüdsid tunda end lõbutsemas. Aga viin oli viha, inimesi vähe ning olemine paha. Kõigiti püüdsid nad saada rõõmsamaks, isegi lorilaule katsus Valt luuletada, kuid kõik oli ütle-

mata tehtud. Ainult korra sai ehtsalt naerda, siis, kui lauanaaber üht toredat rahvalaulu tsiteeris:

„Oh miks sa andsid teisel suud,
kas ma ei toond sul präänikut?“

Kuradi kurb ja peen . . . Lauldi viisil: „Oh Maali, Maali sa ei tea . . .“ Ja nüüdki ürgas Valt kõvasti laulda. Tullakse keelama? Tuldagu! Elu on selleks, et midagi juhtuks . . . Et midagi juhtuks, nimelt juhtuks!

Ning siis pidid nad minema koju ja läksid kah. Mil-lelgi polnud ju mõtet. Aga trepil juhtus neile vastu Alf Kõres. Pool tundi kolas Valt mööda linna ning tuli tagasi, et kui hästi läheb, kosutada end ühe terasvuntsi läheduses. Kõres oli veel restos. Ootas kedagi . . . See aga ei tulnud ega tulnudki. Ja siis sobis neil jutt... Sõnarikkais ja veendund tooniga lauseis otsustas Kõres igasuguste elunähetete üle. Tal oli kord juba kindel ilma-vaade pisiküsimustes. Ning hiljem vestsid nad anek-doote. Valt pidi alla suruma oma maitset. Elus oli ju palju mitte just meeldivat, jõuad sa kõigega sõdida. Kõrtsituba ja kõrtsilora . . . Homme on ta jälle Valt Vilmer, pastoripoeg Vanalaanest. Aga täna lubatagu talle puhtformaalse teravmeelitsemiselõbu pärast soo-lata leitnandi jutte vaimukate vahemärkustega. Seda ta teebki. Varsti on nad üksteisele „täitsa vennad“ ning siis sõidavad voorimehel kuhugi mujale lõpetama ööd...

Liiga ootamatult tuli see siiski. Ja värske õhu jahe-duses tekkis tunne, nagu oleks ta mänginud üle jõu.

Noorem leitnant saabubki nüüd „naisega“. Telli-takse õhtusöök. Valdil on piinlik vaadata näkku neiule, kelle siia kutsumise mõte liiga selge. Ta vabandab, on söönud juba kodus, söönud tubli pühade kõhutäie nii, et enam suutäitki ei mahu. Kui lubatakse, ta pigemini

klaverdab pisut. Kui vasturääkimised ei aita, preili lähkbi ja hangib talle noote. Tulles tagasi heidab ta diivanile oma palitu ja mütsi.

Valt mängib lihtsaid asjakesi, mängib piano ning kuulab teiste juttu. Vahel poetab isegi sõnakese sekka. On hää, et selg on pööratud toa poole, on hää . . . Mõnigi seisukohavõtt jääb nüüd ära. Pisut häälestlänud klaverilt tõusevad taaravas joodikutaktis sentimentaal- sed viisikesed. Külmal taeva lõpmatus helgib siniselt aknalt klaveri kõrval. Aga seljataga on kuumakskõetud tuba, klaaside kõlin, naer, riiete kahin, hüsteerilises rütus põrandat taguv naiseking. Kumba olelu poolt ta enam armastab, kumba?

„Kuidas on su nimi, ingel?“

„Irene-Maria, sina karu.“

„Maria — madonna, polegi halb, seda magusam, seda magusam . . .“ sosistab Kõres vist jumalatteotavate assotsiatsioonidega. Aga Valdile äratav nimi Irene mällu natukese lapsepõlve. Ta mäletab üht väikest põlvitavat tüdrukut kirikumõisa magamistoas. Talle meelestub selle näo hellus ning, et täna on jõuluõhtu.

„Ai, mitte nii kõvasti!“

Jälle naer. Ning siis jutustab noorem leitnant midagi oma vabadussõjaaegseist mälestusist. Muidugi luiskab ta, aga joobnud Valt Vilmeril ei tule meeldegi, et ta oli liiga noor koolijüts selleks, et üldse võtta osa vabadussõjast, pääleki veel ohvitserina.

Vabariigi esimesed aastad Eestis maksab veel keeluseadus. Rügemendi vabapäev. Aega on ja lakkuda tahaks. Paari teisega läheb jutustaja kimbutama ühe metsatalu peremeest, samagoni ajajat. Satuvadki just õigel ajal pääle, müristavad kurjade sõnadega mehe

vaese omaks. See kukub paluma, joodab neid, täidab pudelidki kaasaandmiseks, aga ikka nad ei lepi. Nad vajavad enam . . . Pilgutatakse silmi. Andku vanamees oma tütar paariks tunniks nende käsutusse, ahhaa. Vanal ei ole kahjuks tütart. Aga siis naine . . .

Valt tunneb viha ja iiveldust. Tal pole ju midagi pikantsuste vastu, arvab ta joodikuuhkuses, aga iga-sugune vägistamine, otsene või vahendiline on hirmus. Kui midagi on maailmas püha, siis üksiku vabadus oma ihu suhtes!

Järsult katkestab ta kellahelin puhta tangopala „Ramona“ ning kaeb ümber ahastavi silmi. Neiu on toetanud oma õla ja kukla ohvitserile. Ta üks sääär on põlvele tõstetud ning kleit libisenud tagasi. Nende mõlemate näod naeravad Valdile, ent poisi oma jääb piinatuks ja ahastavaks.

„Mine vii kunstnikule klaas veini!“ ütleb noorem leitnant.

Preili tõuseb käsu täitmiseks. Kõres vestab jutu õnneliku lõpuni.

Siis seisab neiu saleda veiniklaasiga Valdi ees. Poiss võtab karika ta käest ja paneb klaverile. Irvitava uudishimuga jälgib neid Kõres. Kõik siin on äkki talumatult vastik. Pääsu otsides suruvad Valdi sõrmed vooluühendaja nupule. Leitnant puhkeb laginal naerma.

„Noored ja häbelikud . . . Ha, ha, ha! Aga valges suudelda oleks ometi palju ilusam.“

See loba mõjub äkki kuratlikult. Mingit jõulist jätkust tundes karjub Valt äkki:

„Kus ei ole valgust, säääl ärgu olgu valgust!“ Ära siit, käsib keegi temas. Energilise haardega tõmbab ta diivanilt neiu ja oma üliriided ning teise käega võtab

ümber neiu piha. „Tulge!“ sosistab ta käskivalt, pan-
nes sõnasse kogu oma ärganud tahtepinge. Ja siis surub
ta naise välja uksest. Jahmunult ja abitult täidab see
käsku. Toas kukub keegi kolinal, purjujäänud kaaslane
on pimeduses komistanud.

„Tulge!“ kordab poiss tirides neiot poolhullu hooga
edasi koridoris. Laskudes trepist topib ta neiule palitu
selga. See naerab paar valusat ning kõhetut puhangut
ning järgneb talle imestunult ja vähemõistvalt. Pool-
joostes jõuavad nad tänavale.

Öö oli tulvil tähti. Jõulupuud mõnes aknas kustusid.
Paar viulit nuttis kuskil ning klaver kõneles neile mi-
dagi piano lohutavat, nagu kogu elutormi liivajooksmi-
sega harjunud vana rahustab noori nende esimeses pet-
tumuses. Värisev pooljoobnud Valt on haaranud afekti-
hoos neiu käe. Nad läksid kiirelt. Vast paarsada
sammu trepist meelestub Valdile, et on imelik viia nii
täiesti võõrast daami ei tea kuhu . . .

„Vabandage,“ ütles ta. „Te ei pahanda, et haa-
rasin nii teie käe? Pean ma vallanduma?“

Neiu ei öelnud midagi, naeris vaid naeru, millest
kuuldus mõistaandmist ja üllatatud olemist sellise küsi-
muse puhul. Vastuse asemel tõmbas ta vaid koomale
oma käesanga, litsudes Valdi käe tihedalt vastu oma
plüüšpalitut.

„Saadaksin teid meeleldi koju,“ ütles Valt kobavalt.
„Kus kandis te elutsete?“

Irene-Maria elutses säääl, kust nad tulid.

„Te, te ei taha ometi minna täna tagasi sinna?“ küsis
Valt.

„Kuhu siis ikka minna,“ mõtles tüdruk, aga ütles tasa, väsinult, hellitledes oma sõnade pehmust: „Ma ei tea . . . Saab näha . . .“ Ja pikema pausi järgi: „Aga nüüd tahaksin jalutada! Sinuga.“ Ja ta vaatas Valdile näkku suuri silmi, milliste sügavusest aeles tume hõõguv iharus.

„Sina . . .“ mõtles Valt liigutatuna tüdruku kodususest ning ei mõistnud lisada midagi. Neiu lihtsast hääduusest oli küllalt, et hakkas lagunema pahameel, mis oli vallanud teda kabinetis. Jalutati krudiseval lumel. Paari sõnaga riivas Valt leitnandi juttu, siis ei kõneldud sellest enam. Nad käänasid kõrvale tänavalt Kadrioru parki. Nad naljatlesid härmkasukais kuusk-jõulumeeste kulul ning kõnelesid oma armsamaist jõululaulest. Ning siis kõnniti jälle vaikselt, aeg-ajalt tihedamini üksteise liibudes. Valt mõtles vähe sellele, et tema kõrval kõnnib müüdava ihuga naine. Ta tundis vaid, et sääl oli keegi haruldane olend, kes käitus nii usaldavalt.

Ta peatus ja näitas tüdrukule paari tähte. Ning kui neiu üles vaadates seisis ta kõrval, Valt haaras ta pää ning suudles seda. Tüdruku huuled võtsid surve vastu vaikisvaguralt. Poisis vallandus kerge võidurõõm. Muljet ei seganud ikka veel neiu huulil hõljuv viinahõng, kuna Valdil oli pisut nohu. Uuesti haaras ta magusa-silmalise pää ning suudlust korrates sosistas:

„Kaks roosi lumes . . .“

Tüdruk pidi harjunud kombe järgi ütleva midagi tortsakat, edvistavalt-protesteerivalt, aga mingi iselaadi hõiskamine poisi sõnus tegi ta kohmetuks, sundis teda vaikselt kuulutama.

„Kesktalvel külmal ajal,“ hõljus kuskilt kaugelt nõrk koraalikatke.

„Kaks roosi — kaks inimest. Nii on kaunis ja hää, ning nagu Tagore ütleb: „Meie arm on lihtne nagu laul“.“

Neiu kuulatas ja vaikis. Ta oli lihtne inimene ja seni temaga maganud härrased polnud kõnelnud nii. Ta ei teadnud midagi vastata. Aga ta tundis ometi, et noormees tema kõrval pidi olema hää poiss ja kuidagi usaldusväärne. Ning siis ta ütles selle sosistuse, millega oli ikka petnud neid kliente andumishetkel, kes otsisid temas enam kui mehhaniseerunud käsitöölise. Ja see lause oli lihtne: „Mul on kole hää olla . . .“ Kuid seekord uskus ta ise oma sõnusse ning näis tõesti, et on mingi eriline öö ning nende ümber mingi eriline askus. Olid ju ka jõulud. Kodus tagakambris oli nüüd kuusk muidugi juba kustunud, pere lahkunud ning ainult isa ja ema istusid sooja ahju kõrval, kõrvus kilgi viiuldused, ihus tubli öhtusööök ja õllelonksude mõnus raskus ja laiskus . . . Ta kõneles Valdilegi sellest ning jõudis jõulupühade kirjeldamiselt jõuluroogade hindamisele. Ning siis rääkis ta toidest üldse, igapäiseist ja haruldasist roogadest, mida oli juhtunud saada kabinetes. Ta tegi seda haruldase huviga ja põhjalikkusega eriti rasvaste toitude suhtes. Poiss vastas lakooniliselt ja kärsitult tema lemmikroogi päri vaid küsimusi.

„Ma ei tahaks üldse süüa!“ ütles ta põlastavalt, ent samas häbenes oma variserlikkust.

Jälle jalutasid nad vaikides, tõusid lumiseid astmeid pidi Lasnamäele. Siin oli taevas äkki väga suur. Valt vaatas tähti, püüdis pesta Linnutee vahul oma hinge vastukäivaist tundekestist, saada vaikseks ja imerahulikult hääks. Mõne tähekuju äratundmine rõõmustas teda, üks meeldetulnud kaugus valguseaastais täitis ta suure-

joonelise ülevustundega. Ja tahtmata teada enda kõrvaloleva naise hingeelu, ütles Valt mingi intiimse lihtsusega, nagu kõneleks mõistva sõbraga kaunist ühisest mälestusest:

„Kas pole kaunis? Nii palju tähti!“

„Ja, aga liiaks krõbe külm,“ arvas tüdruk. „Pilves ilmadega oli palju soem.“

„Täherikkad ööd oa ikka külmad,“ heitis Valt lootusetult. Tüdruk, kes selle lause sümboolikast midagi ei märganud, hakkas kõnelema botikuist ning muust külma puhul vajalikust talvevarustisest. Valt vaikis ning häbenes pisut oma äsjaseid tundeid. Nad läksid tagasi linna.

„Siin ma elan,“ sõnus noormees, kui nad möödusid tema kodust. „Kuhu mõtlete te ööseks minna?“

Tüdruk pidi minema tagasi oma hotelli.

„Ootab sind sääl skandaal?“

Vististi ootas. Ta polnud nõus võtma Valdilt raha toa üürimiseks kuskil mujal selleks ööks, jõuluööks. Siis, teades end kõnelevat eelarvamistevaba naisega, ütles Valt: „Kui tahaksite, võiksite magada minu voodis. Ma ise heidan sohvale.“ Ta ütles seda igasuguse pikantse tagamõtteta, aetud ainult sentimentaalsest soovist vähemalt mitte selleks ööks saata tüdrukut tagasi sinna, kust nad pagesid koos. Neiu oli nõus. Tasa läksid nad üles trepist hoidudes kolinast, et vältida korteris ärkamist ja uudishimu. Valt juhtis neiu oma tuppa ning lubas oodata seni koridoris, kui neiu saab vallandunud riideist ning kustutanud tule.

Kõik oli vaikne, ainult äratuskell kummutil tiksus. Valdil pidi olema hinges midagi endisest ärevusest,

muidu miski poleks seganud teda uinumast. Oleks vist pidanud kõndima rohkem, jalutama end täiesti väsinuks. Taevas akna taga oli halastamata rahulik, ent tema soonis veri tuikas ikka mingis ebamugavas rütmis. Oli nagu alles äsja, kui ta lambi kustutas, karjus ja neiu toast välja lükkas. Aga muist ärevust jäi seekord plahvatamata vist. Ja nüüd ei suutnud ta valitseda oma südametukseid, nagu võisid seda fakiirid. Milline piinlik mittetäiuslikkus!

Tähed sirasid ning kell lobises ikka. Tuba oli pisut külm. Tänavaga kohal rippuv elektrilamp heitis ruumi valguse kahvatu trapetsi. Ka neiu nägu jäi sellesse pinda. Temagi näis mitte magavat. Vahel ta silmad olid küll kinni, ent siis nad avanesid ja vaatasid tardunult lakke. Esimesel pooltunnil ei kõneldud midagi, ent siis küsis neiu õige tasa:

„Kas magate?“

Ei, Valt ei maganud.

„Kas pole sohvaga harjunud? On vast liiga kõva või kumer?“

Ei, ei, viga polnud sohvas, oli varemgi vahel maganud säääl. Aga ta oli veel muidu kuidagi ärevil erakordseist sündmusist. Kuid miks ei maganud siis preili, ega tal polnud ometi külm?

Ei, preilil ei olnud külm.

Vaikiti, siis alustas jälle naine:

„Tohin ma suitsetada?“ küsis ta.

„Jah,“ kostis Valt viivu järgi, mida ta vajas üllatuse sumbutamiseks. Neiu tõusis istuli voodis ning kobas selle ette toolile heidetud palitu taskuis. Siis tõmbas ta tiku põlema ning süütas paberossi. Aga ta ei heitnud tikku kohe ära, vaid laskis tal põleeda seni, kui pidi

viskama „põletad kuram!“ hüüdega. Ta mustad ja pehmed silmad olid vahtinud tardunud pilgul leeki. Ja Valt oli silmitsenud teda põgusas kumas. See oli nagu mõnest tema patusest unelmast. Õhukese särgi all aimusid ümmarad vormid ning eelarvamisi sel naisel vist polnud palju. Oleks tahtnud teha juttu intiimsusist, kuid ometi pidi ta jääma truuks oma endisele otsusele, säästa neiu, lasta teda puhata tavalisest tööst. Oli ju jõuluöö. Küllap nii oli mõnusam. Ja vaevalt olekski see naine võinud pakkuda talle midagi. Küllap lähenemine talle oleks jätnud „meie ei taha masinaid!“ — ahastuse. Mõni kogemustega kaasvõitleja vähemalt oli kõnelnud armastusasjalikkusest, mis minevat isegi suudluse kui üle-arususe keelamiseni . . .

Ta pani jälle silmad kinni, sugereeris lõdvaks kõik oma liikmed ning ootas und . . . Tundis end vaba, rahuliku ja ükskõikse, ent und ometi ei tulnud. Ta kõr- vad jäid ärkvele. Äratuskell kummutil käis erilise valju- sega. Tuli see sellest, et sohva oli kummuti kõrval, tavaline magamisase aga hoopis kaugemal. Võib-olla. Ärrituda ei maksa . . . Rahu, palju rahu, magusat üks- kõiksust! Ükskõiksust, milline kummaline sõna: üks ja kõik . . . universum ja tervik. Mõneks minutiks jäi tead- vus päris tühjaks mõtteist. Siis sattus sinna linade kahin preili voodist. See ei maganud siis ikka veel. Ükskõik! Tema ei pruugi uurida kõigi nähete põhjusi. Valt Vil- mer tahab magada, veel kord magada oma iseloomu nimel. Muu on ükspuha.

Siis tiksus kell jälle mõnda aega vaikusesse. Valt oli juba uinumas, kui kerge ohe naise voodist ta uuesti täiesti äratas.

„Preili ohkab?!“ ütles ta küsivalt, naljatlevalt,

aidatatahtvalt. Naine naeris natuke vastuseks. „Jah, mul pole und.“ Harilikult ta minevat magama palju hiljemini . . . Ning talle meelestus viina ja küllastumiseguna raugus, mis äkki unne murdis ta hommikupoole ööd, nii et ei taibanud limast linagi enam vahetada puhtamaga. Ja täna polnud midagi juhtunud. Sääl lebas too isemoodi poiss, õrn ja põlguseta, ent ometi ei vajanud teda nähtavasti. See kõiki harjumusi annul-leeriv seisukord mõjus piinlikult, võõrastavalt. Oli nii hää olnud pargis jalutades toetuda tema najale, kuulata neid isemoodi sõnu. Ja nüüd oldi nii kaugel üksteisest. Millestki ei saanud ta täna aru.

„Kas ma olen teie meelest väga halb?“ katkestas neiu äkki vaikuse.

„Ei,“ vastas poiss väga veendunud rahulikult. „Miks siis? Jumala ees on inimesed kõik üheväärsed. Ka mina püüan vähemalt sellise suhtumisviisi poole.“

Tüdruk vaikis. Sõna Jumal Valdi lauses oli kohutanud teda. Meelde tulid ühe päästearmeelaseks hakanud ametiõe põrguvaljutud. See assotsiatsioon kattis kinni mehe lause sisu. Küllap tema sõnade rahulikkuse taga pidi peituma mingi ülevalt alla vaatamine. Küllap . . .

„Ja, te arvate, te arvate . . .“ ta otsis sõnu, et Jumala ees ma olen suur patune?“

„Sama süütu ja patune nagu me kõik, kes tahes tahtmata täidame ta käske. Mitte enam vist.“

Neiu jälgis ta lause sisu vaevu. Ta mõistis ja nautis päämiselt ainult poisi sõnade pehmet kõla.

Ah, sellest sõnalisest hädusest ei jätkunud. Oleks tahtnud, et oleks palju lähemal see inimene, kes nii lepitavalt oskas näha kõike . . . Tema oli umbkeelseid

välismaalasi magatanud, kellega pidi kõnelema märkide abil, ja nüüd see õrn poiss säääl lebas nii kaugena ja ükskõiksena. Ja miks oli ta üldse tulnud ühes selle ohvitseriga ning miks olid nad joosnud ära?

Oleks tahtnud olla talle kuidagi väga ligi, aga miski arusaamatu lebas nende vahel, tegi kindlusetuks ja kõhklevaks. Neiu tõusis jälle istuli voodis ning kordas endise paberossiläitmise stseeni. Jälle vaatles Valt teda ülearu kaua põleva tiku kumas. Särgi üks õlapael oli langenud alla paljastades pooleldi ühe rinna. Ihu õhukese riidetüki taga tundus nii kättesaadavalt lähedane. Naine saatis talle küsiva pilgu. Poiss sattus hetkeks ärevusse ja langetas silmad. Kuid samas muutus ta jälle otsuses kindlaks, tõstis pilgu ning vaatas naist teoretiseeriva inimese kainel konstateerival ilmel. Kuid naine oli näinud hetkelist nõrkusepeegeldust tema silmis ning jäi väljakutsuvalt istuma voodis laternapaiste küllaltki heledasse mõjuruumi. Vaikiti. Siis ütles neiu:

„Te ei pruugi mõelda, et olen haige. Tean kaunis kindlasti, et ma pole . . .“

Valt mõistis kohe. Ta tundis rahulikkust kaduvat oma näolt, ent ta hääl oli vastates küllalt ükskõikne veel.

„Ei, ma pole sellele mõelnud,“ valetas ta, sest m. s. oli ta siiski seda teinud. Jälle oli pinev vaikus, siis algas kärsitu naine abitult:

„Teie, kui te tahaksite . . . Vaadake, mul poleks midagi selle vastu. Mitte raha pärast . . . Oh ei, aga te olete hää poiss.“ Naise ikka õrnemaks muutunud hääl katkes ja ta tundis end punastuvat. Oli kõnelnud rahuliku südamega suurimaid roppusi, aga nüüd . . . Ta naeratas, põimis oma käsivarred kukla taha ja kallutas

pää järsu lükkega tagasi. Ta keha ilmus jälle kujuselgena läbi õhukese särgi.

„Ainult siis, kui teil on häämeel sellest,“ ütles Valt tõustes ja hääle kergelt värisedes.

„Muidugi, te rumal poiss,“ purskas naine närviliselt.

Ja siis pidi lähenema see seniolematu sündmus.

„Ma ei saa, andestust, ma ei saa,“ ahastas poiss ja kägerdus kokku süngi jalutsisse. Kogu ta ihu lõdises.

„Ma ei sunni ju,“ ütles naine väga õrnalt ning lisas paluvalt: „Lebame nüisama üksteise kõrval!“

Poiss püüdis tagasi saada habrast kontaktitunnet „Miks mitte, sõber, miks mitte,“ kordas ta mõttes kaua. „See ei ole ju inetu, ei ole ju . . . Meie ei tee ju kellelegi midagi halba!“

Ja siis lihtsustus aegamööda poisi hing ning nad said jälle usaldavaiks. Nende ihudki kodunesid üksteise leidmiseni.

Aga ekstaasi peagu polnudki. Mõistus ei lakanud mõtisklemast, ennast ja teist tähele panemast. Natuke valesti oli ju see kõik. Ta võis ju võtta naist, aga ennast tõesti ära anda ta ei osanud. Aga natuke lähedust oli siiski parem kui ei mingit. Palju inimlikku ju kurba helust tundus kõiges selles, ei mingit metsikut kiretormi. Aga ilus oli see kuidagi siiski.

Ainult väheseks ajaks langes teadvuse üle mingi kerge roosa hämarus, mõne nüansseeritud paituse või suudluse, saadu või antu õnn, suure ühtesulamise vajaduse tunne ja sellele lähenemise läbipaistev illusioon . . . Ja siis oli kõik jälle mööda.

Ta teadis raamatuist, et inimesed selle järgi on kurvad, ent ta uskus end teadjana valitseda suutvat seda hingerefleksi. Ja ometi oli ta kurb. Naine väherdus

teisele küljele õnnelikuna, rahulikult säravate silmadega, iha läbi imbunud mingist emalikust hellusest. Ta vaatas korraks Valdi otsa ning pani siis oma pää tänuliku suudlusega ta rinnale. Poiss siltas tasa üle neiu mustade käharate. Põhjatü nükus enda kiindumuse poolikuse ja selle naise nähtavasti ennastpetva õnne pärast viis ta peagu pisaraini. Aga see kurbus äratas ühtlasi mingi erilise helluse ning tema sõrmed mängisid seda hellust otse kui improviseeriva helilooja sõrmed läbides mitmesuguses intensiivsuses, rütmis ja suunas neiu juukseid või paitades ta kaela ja õlgu. Naine, harjunud hoolimatuma käsitusega, jälgis nagu võõrapärast imet seda üli-nüansseeritud paitustekõnet ning tasus aeg-ajalt lihtsameelse, kuid innuka suudlusega noormehe rinna keskel olevasse lohku.

„Hoida kinni silmad, ära ava neid,“ ütles poiss. „Õnn võiks puruneda siis . . .“ Ja ta püüdis hoida oma pää nii, et silmist veerevad hääletud pisarad, sügava tänu ja ületamata häbi ja kahtluse pisarad ei langeks neiu ihule uhtudes minema naiivse patutari jõuluunelma.

Hommikul, enne ärkamist sohval näeb Valt unes end vaatavat mikroskoobiga mingit preparaati.

„Mida tähtsat teil sääl on?“ küsib irooniliselt keegi Weiningeri näoga noormees.

„Ainult tilk vett klaaside vahel,“ sõnub Valt imestades ja pettunult ning ärganult teab, et iseloomustas möödunud öö intiimsuste haripunkti.

Mis sidus siis neid, teda ja seda daami, kes nii pooldavalt naeris Kõrese julma anekdoodi puhul? Kus on selle naise oma mina, kui ta sel kombel igale mehele

vastu kajab?! Imposantsena kerkivad kuskilt mälestused Eeva Tannist.

Perenaine, ulatades üle läve Valdile kandiku hommikukohviga, silmab võõrast voodis. Noomivi silmi kaeb ta Valdile näkku. Kuid poiss kannatab pilgu välja, paludes rahulikult tuua veel teise klaasi ja piimale lisa. Pole olnud ju midagi halba, julgeb Valt ise otsustada nüüd. Võib-olla midagi poolikut, aga mispärast halba . . .

Ta serveerib kohvi voodi ette toolile. Neiu naeratab. See on nagu mesinädalate idüll . . .

„On sul hää, oled sa rahul?“ küsib naine ja vaatab ta otsa abitul lapsepilgul. Valt kannatab silmi maha pöõrmata välja selle vaate. Keegi ei ole ju süüdi, et temas on ikka suur võõrastustunne. Tahaks öelda midagi väga hääd naisele vastuseks, ja ometi ei suuda ta valetada ning lausub seepärast möödahiilivalt: „Ma olen väga tänulik.“ Ja selles ta ei peta.

Aga jumalaga jättes vastab ta tüdruku küsimusele, millal jälle kohtutakse:

„Ei kunagi. Sa oled hää, aga meile mõlemale on parem, kui sa mu unustad.“

Valt Vilmeril on hirm tundmatu maailma eest, mis selle naisega võiks tulla kaasa. Tal on hirm, et kesk füüsilist lähedust ta aina valusamini peaks tajuma oma vaimlist üksildust. Kuigi praegu kõik tundub nii puhas, kardab ta, et kõik rüvetav, mida tänamatud mehed ütelnud sõna ja ilmega naisele, kuidagi läbi imbuks nendegi kahe vahekorda kurvaks tegevvalt, uusi igatsusi äratavalt maa järgi, kus arm ei muutu häbiks.

XX

„Helevalge,“ ütles noormees ja pilutas silmi.

„Helevalge,“ kordas naine.

Kaks läki-läkide raamitud nägu naeratasid üksteisele. Lumi krudises. Valge maantee viis otse päikesesse. Lõikav tuul oli tagant. Veebruaris oli olnud sooje ilmu, kuid märts algas uuesti väga külmana.

„Või siis teiegi olete liitunud maantee rahvaga?“ küsis naine, kuigi ta juba teadis. „Maantee on hää, ning elada kuidagi saab.“

„Mina peaksin enam imestama kui teie,“ ütles poiss. „Aastate eest õppisite kunstikoolis ja nüüd . . .“

„Hangeldan vaimulikkude traktaatidega. Õigusepoolest peaks see olema teie eriartikkel, olite ju korra piiblilaos. Kauem vist kui mina kunstikoolis!“

„Ei mina selleks enam kõlba. Patulangemine! Pakun parem edevaile inimesile võimalust suurendada oma armast näopilti või mamma-papa oma.“

„Kas see tasub? Agente on ju nii kole palju . . .“

„Esmalt küll ei tulnud omaga välja, aga nüüd hakkasin külas tegema väikesi ülesvõttekesi inimeste igapäisest elust ja tööst. Alguses läksid küll kõik enamasti rikki,

aga nüüd ei ole enam väga vigagi. Motiivi oskan vist päris kenasti valida, ainult valgustamisega on ikka veel tihti häda. Peremehel ei ole ka midagi selle vastu. Teenib natuke lisaraha ning rahvas saab nalja, kui pildil ei olda just piduülikonnas.“

„Kui sula saabub, vahetan oma artiklit, tulen lilleseemnetega välja,“ vestis tüdruk.

Agentide paar saabus väiksesse alevikku ning läks pooleks, et käia läbi maju üks päri-, teine vastupäeva. Õhtu hämaruses kohtusid nad jälle.

„Kuhu te öömajale lähete?“ küsis Valt Vilmer.

„Kiriku lähedal on üks väike võõrastemaja,“ teadas Maret Kalamaa. Koos sammusid nad sinna. Viimase kaks väikest ühe voodiga numbrituba olid aga juba üüritud välja, oli jäänud ainult üks kahe voodiga suurem tuba.

„Teie võtke see, küll mina juba leian ulualust kuskil mujal,“ arvas Valt.

„Mine tea,“ rääkis vastu naine. „Külas oleks see kerge, aga siin on inimesed nii umbusklikud. Kas te ei tahaks jagada minuga tuba. Ma lihtsalt usaldan teid! Tuleks mullegi palju odavam!“

„Kui te usaldate,“ pomises mees. Lõpuks oli ju see ükskõik. Naiste pääle pidi mõtlema nii nende läheduses kui ka eemal olles neist.

Paar minutit hiljem istusid nad mõlemad lihtsa linata laua ääres.

Õhtu oli pikk ning tuba liiga külm mugavaks lugemiseks. Varsti töid Valt ja Maret oma toolid leige ahju äärde kaugele lambist. Vesteldi tasa ja väsinult. Naise hääl oli õrn ja pilk lahke. Ka Eeva Tanni oli kõnelnud õrnal häälel ja vaadanud pehmel pilgul, palju pehmemal

veel kui Maret, nii ei võinud sellest järeldada veel mingit erilist lähedust, teadis Valt. Ning ometi mõtles ta üha: kui ta mind natukegi võiks armastada, natukegi . . . Ükskõik kus tahaksin olla kodus, pisutki usaldada ja usaldatud olla . . . Aga samas tark ja õpetatud argus käskis kõigist soovest loobuda rahu leidmiseks ükskõiksuses, teadmises, et miski pole tähtis, et on nii rumal-tavaline õrnutseda tütarlastega, tõenäoliselt isegi valu-tegev ja ei kuhugi viiv. Kuid esimene hääl sosistas kurb-aralt sellest, kuis oleks tore suruda kogu mööduva noo-ruse kaunisust valges õitekülluses oksana vastu põske, kuis nii vabastav oleks kaisutada, nutta ja naerda kaduva kevade pöörasuses. Kuid samas tulid meelde kunagi loetud ingliskeelsed resigneerunud värsid, mida Valt viimasel ajal nii sageli endale tsiteeris:

„Impetuous heart, be still, be still;
your sorrowful love may never be told.
Cover it up with a lonely tune.
He, who could bend all things to his will,
Has covered the door of the infinite fold
With the pale stars and the wandering moon.“

Aga resignatsiooniski polnud rahu. Ikka jälle tõusid nõrga lootuse võrsed tema keldripimedusse. Ta vaatles Mareti musti juukseid ning leidis nende värvi kuidagi kindla ja usaldustäratavana. Samas naeratas ta oma naiivse arvamuse üle. Ja istudes nii ning vestes igapäist juttu kõige tähtsusetumast, liikusid Valdi mõtted ikka kaugemale ära küsimuste juurde, mis ainult harva avaldusid ta rahutus ilmes ning hetkeks paluvas pilgus. Ta võitis ja kaotas vaidlusi asjade üle, mis ei läinud talle vähe-matki korda aga samas katkes ta lause ning ta jäi kuhugi ainiti vahtima huulte kergelt liikudes.

Lõpuks vaibus tühja-tähjaline vestlus ning vaikus tuli. Valt kibeles toolil — mitu korda tõusis ta ning samas istus jälle, vaadates vahel abitu ning nõutu pilguga naisele otsa. Aga lõpuks võttis ta häbi enese pääle ning kõneles:

„Olen vist naeruväärsem kui iial on ükski mees olnud maailmas. Ma ei oska armastada. Ma ei mõista, mida inimesed mõtlevad selle sõna all. Nii õudselt segane on see termin. Aga ma tean, et olla mees ning olla ikka ja alati ükski on kole, nii kole, et sageli imestan, miks ma veel pole hullunud. Ja nii imelik, kui see on, preili, kas te võiksite aidata mind . . . ah, mul on nii häbi,“ prahvatas ta äkki jutulõnga puruks, tundes otse kui kogu senise elustiili rebenemist. Aga samas suutis ta end veel korra võtta kokku ja jätkata: „Ja ometi ei peaks mul mõistuse ees olema häbi. Vaadake, igal aastal on 365 päeva ning iga päev mõtlen küll vähemalt kümme korda sellest, kuis oleks kaunis omada mõne naise usaldust vähemalt üheks ainsaks öökski . . . üheks ainsaks öökski — on see siis palju, liiga palju? Usun, et me oleme mõlemad küllalt häätahtlikud inimesed, et võiksime katsetada üksteisega. Ja kui te ei leia kedagi paremat, ning minu majanduslik seisund muutub pisut kindlamaks, võib-olla teeb ta seda, siis võiksime abielluda, kui me kuidagi sobime üksteisega. Vaadake, ma kardan, et ma iialgi ei oska sosistada kellelegi selliseid töotusi, nagu teevad romaanides armastajad kireuimas, ehk olgu siis, et olen elanud koos kellegagi juba väga kaua aega. Mul on selliseis asjus juba kord pääsmaatult selge pää. Ja pääle selle oleks selge ülekohus, kui ma abielluksin maailma ilusaima ja targima ja parima naisega, või kuidas need komplimentid kõik kõlavad. Mina ise ei

vääriks ju sellist ingliti. Ja seepärast ei oska ma teha teile korralikku armuavaldust. Aga ma usun, et oleme küllalt üksteist säästvad ning ausad, et olla üksteisele hääd, olla vähem üksi, kui oleme praegu.“

Siis vaikis mees ning vaatas välja aknast. Oli mingi tohutu tühjusetunne äkki tema üle. Oli kergem. Kuhugi kaugele vajus ära häbi, millega ta oli võidelnud kõneldes iga sõna ajal. Nüüd oli ükskõik, mida naine temast arvas, mida ükskõik kes temast arvas. Viivuks oli Valt Vilmer olnud enam kui lihtne petis, oli annud end tööle välja, sündigu temaga mis tahes. Hääde ja mõtlikkude silmadega vaatas ta pääle naine. Ja poisi käed otsisid äkki naise omi. Ta nihkus toolil ettepoole, nii et naise põlved jäid ta jalgade vahele ning oma keha allapoole kummardades, pääga üles vaadates sosistas ta äkki tungivalt:

„Sõber, kas te võiksite minu juures magada . . . ?“

„Mis te kõnelete,“ ütles naine väga tasa, mitte suutes anda sõnadele tõsise noomituse kõla.

„Te ei pruugi karta, et tarvitan halvasti või rumalasti teie usaldust . . .“ jätkas mees. Siis, aimates naise keeldumist, muutus ta lootusetuks ja ükskõikseks. Ta vaatas kaaslase silmi otse kui enesetapja öösse . . . Ja siis, siis suudles teda äkki naine.

Valget lund sadas akna taga ööpimedusse.

Ja veel kord suudles ehmunud poissi naine . . . Kurva naeratusega, mitte suutes ikka veel usaldada oma õnne, suudles siis mees. Poolkartlikult otsisid ta käed võõrast keha. Tal oli häbi, et ta puudutas võõrast põske nii ebakindlalt, nii oskamatult, nii kandiselt ja kondiselt. Ning korraks ärkas väiklane kooliõpetajalik reeglitseja temas ning küsis, kuidas tohib armatseda naisega, kellest

teatakse ometi nii vähe, kelle suhtes puudus pikaajaline hingeline lähenemine, kes tundus armas vaid nagu iga teinegi kaasinimene silmapaistvate voorusteta ja pahe-deta. Jah, isegi suur lobiseja oli ta, kuigi ei kõnelnud just midagi halba. Ainult hetke kestis selline kahtlus, siis püüdis ta uskuda, et ükski inimene pole nii paha, et teda ei tohiks armastada, nagu oli vist ütelnud Werfel, või oli see keegi teine.

Kaua lamasid nad üksteise kõrval. Aegamööda leidsid Valdi käed kogu naise keha, tundes igast liikmest tuhat uut õnne. Ja talle tundus, et on palju aega, rääki-mata palju aega ning pole mingit kiiret füüsilise kire rahuldamisega enam. Ning viimane polnudki mingi õnnetus enam, vaid suur rahulik rõõm. Talle piisas sellest õnnest, et oli keegi naine, kellele võis öelda tõtt ning kes siiski teda suudles, selle asemel et tõrjuda teda mõne arusaamatu fraasiga.

Mingi mõisteteta usalduseelamus tekitas hetkeks jõu-külluse tunde. Targutused kadusid, elu tundus vahetult ja lihtsalt. Aastakümneid kahelnud vaim puhkas usus mingisse häässe asjade korda.

Kaua hellitlesid nad üksteist sõnatuina ärevast hää-meelest, kuni lõpuks magama jäid nagu vend ja õde, kes pika aja järgi üksteist ootamatult leidnud.

„Lund sajab nii rahulikult,“ ütles naine, kui nad kustutasid tule. (Ühest kõrvalaknast kumas õue val-gust.)

„Ega sa ei pahanda,“ päris Valt, kes polnud ikka veel harjunud seisukorra esmakordsusega. „Ma ei vaja ju midagi enam täna, mitte midagi . . . Te olite mulle niigi liiga häa . . . Tänu, tänu, tänu.“

Tihti kohtusid nad nüüd maal või päälinnas, kuhu mõlemad püüdsid jõuda samal ajal. Ühiseid õhtuid tubades ja väljas, pikki kõnnisklusi randadel, mille vastu loksuvad veed soenesid kevade tulekuga.

Kõige paremini talus Valt naist suudeldes ja vaikides või rääkides loodusest, pildest ja raamatuist. Raskem oli tal Maretiga täiesti sobida, kui see kõneles meestest ja naistest, avades oma kahtlustava inimesetundmise sarjad. Mehed tundusid tema jutu järele kangekäelised ja hoolimatud seiklejad, naised ainult rikka partii ootajad, tuinäolised rafineeritud kavaldajad. Temal polnud seni õnnestunud abiellumine, sest ta oli liialt avameelne ning sääljuures mitte küllalt ilus. Muidu võisid ainult väga kaunid naised lubada endale suure avameelsuse luksust. Aga temagi oli küllalt seigelnud, suudelnud tundmatuid ja tuntuid, aga ikka aegsasti enda lahti rabelnud küll sportlaste käte ja kuldsuude sõnaklambreist. Kuid Valt Vilmeri avameelsus oli nii erakorraline, et ta meeleldi jäi.

See oli kummaline ja võõrastav maailm, kuhu Valt võis vaadata naise kaudu: aguli lööklauset, kollase ajakirjanduse lugejate ning pikantsete, kuid sääljuures aralt lõppevate armuseikluste maailm. Teeseldi küll julgust, kuid tegelikult oldi kogu aja valvel „süütuse“ kui perekonna au ja hinnalise abielukauba säilitamiseks. Vastumeelseis tundekesis vaevles poiss, kui neiu juttu langes ikka sugemeid sellest kõigest. Kuid lõpuks, kas see ennast ja teisi pettev ja narritav poolikuste ja koketeerimiste maailm oligi palju paradoksaalsem Eeva Tanni sarnaste salapäraseks ja väärrikaks dekoreeritud elulavast?

Sadu kordi võõrastas Valt naist, kui see näis lähtuvat talle võõraist ja veidraist huvidest jutuajamisel. Imelik millise hoo ja vaimustusega ta võis seletada asju, mis olid huvikeskuseks agulimajade koridores: toaletest, operetist, tuntud tegelaste nõrkusist. Ja viimast tehes, kuigi naerusui, lähtus ta ikka talumatult pääliskaudsest moraalist ja inimesteseletamisest. Poisile tundus see kõik rumal ja õel, sest kaua ta ei osanud märgata, et naine peamiselt ainult mänglemiseks rakendab variseride meetodeid nende eneste hindamisel. Aga samas üllatas meest Mareti tõus vabamasse ja asjalikumasse häädu-sesse. Ning poiss mõistis, et naine tihti ainult ümbrusest heidutatuna, kokkupõrget kartvana rääkis kaasa üldisi pääliskaudsusi. Valdile neid öeldes naeratas ta vahel oma sõnade üle, tehes nad seega naljaks, otse kui vaik-selt lisades: mis siis, kui ma nii mõtleksin, kulla üksik-lane?!

Ja lõpuks, mis oli siis selles halba, kui ta armastas mõnda filmi või muusikatükki, mida ei osanud enam või veel mitte armastada Valt Vilmer? Pidi siis inimene olema loodud just Valt Vilmeri näo järele, et väärida armastust?! Või mis oli sellest, et naine vahel väljendus liialt pikalt, seletades laialt kõige algelisematki? Võib-olla tuli ta miljööst, kus seda pidi tegema?! Tõsi, ta fraseoloogia oli tavaline, väga tavaline, aga kas pol-nud tavalisimais fraaseski tihti paljukaalutud tõtt?!

Vahel ei suutnud ta mittepahurduda, kui neiu liialt hoolsasti kirevat ajalehte luges või jonnakalt kinno kip-pus mõnda saksa helifarssi vaatama, kuid vaevalt tundes tekkiva distantsi jahedust, korrigeeris poiss end jälle. Mis argus see oli — armastada teist inimest ainult see-võrra, kui ta sarnaneb sinuga! Kuidas võis nii mõtelda

Valt Vilmer, kes äsja alles oli olnud hädas universaalse häduse puudumisega teiste inimeste juures! Ah seda südamete kitsust!

Tabanud end väiklusilt Valt muutus valvsamaks ning leidis enda juures tihti uusi rumalaid jooni. Tema, teoreetiliselt veendunud seltskonnale vilistaja, tundis nüüd häbi sellest, mida võiksid mõelda Maretist teised inimesed! Oli näiteks väga piinlik, kui nad ühel päeval Kadriorus kohtasid praost Sauevälja ning preili minuti-kümne pärast vasttutvustatud vanahärrale oma uut sitsikleiti demonstreeris tehes ühele kontsale toetudes toreda tantsukeerutise ning küsides edvistavalt: „Kas pole noobel?!“ Valt Vilmer punastas. Nii ei esineta ometi ühe vana vaimuliku ees, mõtles ta kihvatades ning möödus enne paar minutit, kui ta rahunedes võis möönda, et selline vallatus imetoredasti sobis rõõmsasse maheda-tuulelisse kevadõhtupoolikusse.

Maret võis lobiseda väga kergelt ja sääljuures ometi rääkida koormavalt palju üksikasju eluporist. Hoolimata oma pessimistlikest üldistusist Valt Vilmer polnud kunagi olnud hoolas elu konkreetsete veidruste ja sigaduste kolleksionäär. Aga Maret oli neid märganud ja kuulnud ning jagas oma teadmisi temagagi nüüd. See oli raske, aga tuli ära kanda, tõega harjumise pärast. Ja aegamööda suutis ta seda ikka rahulikuma, ikka paastuvama südamega. Polnud mõtet sattuda tunnetetormi säääl, kus ei saadud midagi muuta! Paraku olid neiu jutud vist tihti õiged. Tõenäoliselt elasid paljud inimesed ainult raha ja hetkelise lõbu ihas ning olid selleks algelisel kombel valmis petma ennast ja teisi. Vast oli maailm tõesti peamiselt kelmide ja variseride maailm ning Valt Vilmergi oli seda peenel kombel...

Kas ei püüdnud tema kaastunde äratamisega muukida lahti Eeva südant? Kas ei jampsinud temagi endale ja teistele parajal ajal naiste üldisest halastamatusest? Kas ei varastanud ta endale moraalselt üleolekut põlastavais arutluisis advokaadikutse üle? Aga kuis ütles Maret selle kohta ometi nii lihtsalt ja hästi: „Muidugi, ma ei mõtlegi, et sa advokaadina võiksid olla eksimatu. Iga töö määrib, aga teha tahab ta ometi, ja, on siis ära joosta õilsam?“

Naise erksad huvid tuhande konkreetse piasija suhtes, isegi tema kõnelused mööbleist või toaletest muutusid poisi meelest aegamööda talutavaiks, vahel isegi kauniks. Pikkamisi võõrdus ta üksikasjaliselt sellest elueitamisest, millest ta teoreetiliselt üldistatus oli ammu eemaldunud. Ta märkas rõõmuga soojust, millega neiu suhtus kõigesse lähedasse, alates tänavail vastutulevaist lapsist ja loomist ning lõpetades aknaraami nikerdusega või turukorviga mõnes käesangas. Tõsi küll, ta nägi enam kirevaid ja karjuvaid värve, nagu ta maalikatsedki kord olid olnud eredad ja suurte värvipindadega, mitte sellised pooltoonidesse murtud, nagu neid oleks tahtnud teha Valt, kuid mis sellest, eks näinud nad nii siis kokku vast kogu maailm. Või mis oli selleski halba, et tüdrukut enam asjade esteetilisist pildest näisid huvitavat esemete hinnad, moodsus või omanikud?! Selliseis praktilisest huvides pidi küll palju enam olema üldinimlikku kui Valdi kõrgis kaugustevahtimises. Ning kuigi Valt vahel erutatult sosistas neiu mõne elureegli nagu näiteks: „Turul ei küsitleta sendise kokkuhoiu pärast pool tundi tikreliitri hinda!“ või muud sellist, siis veerand tundi hiljem ei uskunud enam oma arvamise absoluutset tõe. Ja Jumal tänatud, neiu ei kohkunud poisi

juhuslikest pahurusist. Vahel vastas ta küll mõne õela sõnaga, kuid oli samas jälle hää.

Ikka uuesti liigutas endist üksiklast see usalduse tagasitulek. Nii kõikus mees põlguse, mõistmise ning liigutatud oleku vahel. Kui ta pää muutus liiga kirjuku jutust, siis suudles ta tüdruku vaikima. Naise huuled olid lihtsad ja ehtsad, nende kirglikkuses polnud mingit kavalust ega huupi ülevõetut. Ning kui nad nii suudlesid, siis kadus äkki koormav sõnarohkus ning nad võisid käia vaikides ja rahulik-õnnelikult öö jaheduses. Harva ainult ütles tüdruk midagi veest, pihlenelate valgeist õitest või sambla pehmusest ning see oli peaaegu nii, nagu oleks seda ütelnud mõni õrnahingeline metsatalu tütar — nii maalt ja nii koduselt tundus ta äkki mehele.

Oma võõrastust ikka jälle armastuseks ümber mõtiskledes, süleles Valt tüdrukut õhtuste tubade hämaruses kord kirega, samas mingi lootusetu õrna kaugustenukrusega, samas õela kahtlusega. Naine, keda erakordselt erutas see kestev ja kiire vaheldus mehes, seletas värisedes viivitavale Valdile, et naiste juures tohib kõik seni kui ei keelata. Ning ta ei oleks keelanud. Kuid mees kõhkles teda viimseni võtmast naisena. Puhates oleviku usaldusõhkkonnas ning kartes seda kergeti kaugemale mineku katsel purunevat, tuli talle tunne, nagu polekski tähtis puhtfüüsiline kuulumine teineteisele.

Neiu, kes ei mõistnud mehe kõhklemisi, näitas talle tänaval võõraid ning kauneid naisi, arvates, et meeldimuse saladus peitub staatilises ilus, andis talle juhiseid, kuidas läheneda tüdrukuile, võita nende südameid. Ikka jälle deklareeris ta, et Valt on vaba, ikka ja alati vaba, kuni neil pole lapsi, ning tihti kõneles ta sellest, kuis Valt

vääriks targemat ja paremat naist kui tema. Aga samas vilistas ta nukralt šlaagerit „Nur eine Nacht sollst du...“ „Ainult ühe öö . . . Kes nõuab siis selle eest igavest truudust,“ ütles ta hellitavalt silitades poisi käsi, „ainult ühe öö . . . kuigi ma armastan sind palju enam.“

Vahel kõneles Maret oma äraminekuvõimalusist. Siis ärkas poisis hirm tagasituleva üksilduse eest ja ta ütles enda olevat õnnelikuma, kui tütarlaps jääks tema lähedusse. Ja Maret jäi.

Ta mõjutas meest, et see kevadel ära tegi kaua õiendamata seisnud õigusteaduskonna lõppeksamid. Tööd mängida ei olnudki nüüd enam raske, kui see tegi rõõmu kellelegi teisele. Kerge tänulikkus elu vastu andis Valdile jõudu. Teaduskonna lõpetades loobus Valt agendi ametist, leides jälle tööd oma onu kontoris. (Võib-olla oleks ta seda ennemgi saanud, poleks ta ise mingis haiglas juhuses isoleerunud onust.) Kohtus ta esialgu ei esinenud, kuid ta kavatses võtta peagi advokaadi võimalikud eksimised enda pääle. Kui püütakse parimat, siis pole eksimine mingi surmasüü, ütles ta endale halastades. Muu kõrval jätkas ta ülesvõtete tegemist, fotografeerides maastikke, žaanri ja vaikelu pilte. Neile leidis turgu ärides, kuhu tõstetud kaitsetollide tõttu hästi ei pääsenud välismaa piltpostkaardid. Nüüd oli tal jälle natuke raha ning ta võis endale osta psühholoogilisi teoseid. Neid ta luges koos sõjaromaa-nega ning memuaarega ning paljusid neist luges ka Maret. Koos jälgisid nad massi-psühholoogia veidrusi, hulkade pimedat ning üksikute nägevat õelust, rahvusvahelise õiguse teatraalset au ning tegelikku häbi ning arutasid ikka jälle küsimust, miks inimesed võtavad elu kui võitlust, selle asemel et näha temas koostööd.

Naine osutus neil puhkudel päris armsaks hääks kaasaarutajaks. Valt koges, et ta võis kõnelda elust ka hoopis teisiti kui agulisünnipäevade lorstiilis või vanatädiliku dogmatismiga. Hoopis sellevastu — ta oli haruldaselt painduv vaatama asju uutelt seisukohtadelt. Iga päevaga avastas mees naise juures aina uusi vaimseid võluseid — ülirikkale mälule näis seltsivat suur selguse-tunne ja tarve, mis aina selgemini ilmnes, mida enam ta mõistis, et Valdi juures ei ole vaja end kiire ja rutaka otsustajana maksma panna, vaid et siin pigemini armastatakse kõva skepsist. Kogu maailmale lobisetud päälis-kaudsused näisid ainult kaitse neis ringides kust ta tuli, omapärasele ja õrnale, mida võib ammutada enamasti igast inimesest kannatlikult ja purunemise eest hoidvalt varjatud sügavusist.

„Pean ma siis neile ütlema kõik, mis ma mõtlen?“ küsis ta imestades Valdilt, otse kui keegi, kes kardab oma kõige õrnema väljaandmist vaenlastele. „Inimesed ei ole ju nii nagu sina, et nendega vabalt võiks rääkida. Nad naeravad niigi mu tihti välja ning ütlevad: „Plika, mis sa filosoferid!“ Nii ta seletas nukralt silitades üle poisi pää. „Ja kui sinagi kord midagi kirjutad sõja psühholoogiast — sul võib olla tuhat korda õigus, aga kui sa ei kirjuta nii nagu juhtivad päevalehed, siis ei usu sind keegi, ning kui sa ei kirjuta nii nagu kollased ajalehed, siis ei loe sind isegi kraaderahvas, ole sa nii avameelne kui tahad. Mina vast loen ja imetlen su häbematust ütelda asju isemoodi ning sinu lootusetut püüdu maailma targaks teha.“

Aegamööda soenes Vilmeri usaldus tuhande pisi-hoolsuste mõjul, millega üllatas teda naine, osates sääljures mitte muutuda tüütavaks. „Juba ammu jälgisin

ma sind," jutustas ta ühel päeval. „Sa kõndisid ikka linnas ringi pää maas ja ei vastanud mu noogutustele. Mitu korda pärast sinu haige olemist otsisin sind, aga kunagi polnud sind kodus. Ühel sügisõhtul, seekord sadas nii hirmus koledasti vihma, olin koguni kahel korral sinu toas ja ootasin ning ootasin. Aga sa ei tulnud ning hiljem ei saanud ma kogu öö hästi magada, kartes, et sulle juhtub midagi halba.“

Aeglaselt tihenesid nimetud sidemed, suurenes lähedus. Valt õppis märkama oma halba mängurikkujalist heitlikkust ning sama poolkülmust, mida oli kord nii vihanud Eeva Tanni puhul. Aegamööda õppis ta täiesti välja juurima hingest segavaid usutunnistuselauseid kiindumuse saatuslikust ainukordsusest ning oma saamatuse ebausku. Sama ülekohtune kui nõuda absoluutset askeesi oli nõuda endalt teadlikku ja briljantset abielutehnikat. Kui neiu teda pisutki armastas, siis ei võinud ta vihastada mõne vilumatuse üle. Kadugu see pinev püüe olla kangelane ükskõik — mis alal! Palju kordi pidi enne läbi nägema neid ebatõdesid kuni nad surid. Aegamööda pudenes variserlik sära ja viletsus, prestiižiküsimus inimeste ja ideaalide ees vähenes ning poiss sai vabaks ja armastavaks.

Rohekashall suviõhtu hämarus langes advokaat Tammese kabinetti. Katkestades ühe keeruka süüteo aktide ja seaduseparagrahvide üle vaidluse, sirutasid Valt ja onu end toolidel ja süütasid sigaretid. Vaikiti mõne aja ning siis tegi onu paar elutarka ja vihast märkust inimeste üldisest kelmusest.

„A propos, onu, ka mina olen varas,“ sõnus äkki Valt ja hakkas vaikuseviivu järgi jutustama oma varguse-

lugu. Ta rääkis afektita, ainult õige kerge halvaks-panuga iseenda vastu. Pikad patukahjatsuse tseremooniad tundusid odavad ja mõttetud.

„Ma poleks iial tulnud sellele vargusele,“ ütles onu ikka veel pooluskmatult. „Korra näis küll üks viiekrooniline puudu — aga, aga varas poleks ometi hakanud võtma ühte. Sa oleksid võinud ometi küsida,“ ütles ta noomivalt. „Nii siis, ta ei mõistnud,“ arvas Valt ja jutustas kogu loo veel kord.

„Ükski kohus ei usuks sellist motiivi,“ leidis vana advokaat. „Ja mina vähemalt ei mõista teda, kuigi ma usun, sest olen sind ikka väga usaldanud.“ Ainult pisut vastumeelsust kostis läbi advokaadi häälest. Vaikides surus ta Valdi kätt ja varsti jätkasid nad tööd.

„Vahel tuleb rahu inimese üle, ei tea isegi kust,“ mõtles Valt Vilmer kõndides mööda hilissuviseid laupäevaõhtusi tänavaid ning vaadeldes taeva ning pilvede peegeldusi ülemiste kordade aknais, mis läikisid vastmöödunud sajast. Ja siis vaatas ta peegeldatud pilvede asemel ehtsaid ning leidis nad olevat veelgi kaunimad, sest värvid olid õrnemad ning taevas nende vahel sügavalt raske ja tantskerge ühtlasi, kuna aknais ta mõjus paksult ning ööseiguselt. Ta nautis inimesi, kes käisid mööda nagu mingis võõras loos, küllalt huvitavas, et ei hakkaks igav, küllalt ükskõikseks jätvas, et ei kaoks rahu. Ta tundis oma käiku äkki muutunud painduvaks ning rahulikuks ja läks koju mingis õigele kohale jõudja tänutundes.

Avatud aknast voogas kuuskede ja muu tumerohelise aia ning möödunud vihma lõhnu, segunedes levkoide magusa uneleva kõnelusega veeklaasist laual.

Valt Vilmeri nägu oli õnnelik, kui ta kummardudes raamatute üle hakkas jälgima Bertrand Russell'i selgejoonseid mõttekäike. Viivuks kõrvale eksides tekstist imestas ta, kuis ta kord arana oli uskunud, et mõtlemine surmab tundeid ja kirgi, maailma vahetut võtmist. Aga nüüd tundus talle, et mõtlemine ise on kirk ning koos temaga valmivad kõik teised kired, tunded ja instinktid, kui mitte ainult anda mõtlemist arguse teenistusse.

Kui ta nii luges mõnusesa jaheduses, kui taga avatud akna taevas vihmaennustavalt tumedaks sinistus, siis äkki äratas teda mõtteist kuldse ploomi lendamine lauale. Frukti külge oli nõelaga pistetud sedelike: „Tee-käija palub vihmavarju.“ Valt läks alla ning avas majakukse. Läväl ei seisnud kedagi. Ta tabas Mareti aiast niiskete põõsaste vahelt. Neiu valge kuju taga oli tumeroheline öö. Naise huuled oli suudlemisel jahedad ning joobnustavad nagu vana jääkeldrist toodud vein.

„Sellisel rahulikul ööl on patt istuda kõval toolil. Tuleb heita pikali, ilusasti horisontaalselt, tuleb end tunda lahtipingestunult, täiesti vabalt . . . , eks?!“ Ta viis Mareti oma süngi manu ning surus ta õrna juhtiva lükkega selili vaibale, istudes ise neiu kõrvale, käed toetunud mõlemale poole lamajat. „See sinihall vaip on meri, ning teie olete näkk,“ ütles mees paitades kergelt tüdrukku põski. Mõlema silmad naersid üksteisele pehmelt ning mees tundis, et ta kartmatult tohib olla see, kes ta on. Ja süiski kartis ta väga, kartis oma oskamatust, tütarlapse valu ja pettumusi. Ning ometi pidi ta julgema, enda pärast, naise pärast . . .

Imeaeglaselt ja rahulikult sadas vihma lehile lah-tise akna taga. Naine oli kõnelnud valust, oli kahjatsenud, ikka jälle kahjatsenud, aga samas läbi valu ja

häbi suudelnud meest. Ja nüüd nad vaikisid lebades pimedas tihedasti üksteise kõrval. Oli siiski hää, oli ütlemata hää.

„Ja kui sa jätaksidki mu maha, mis siis,“ lõpetas naine valjult mingi mõttereala. „Mina ometi julgesin, mis siis, mis siis . . .“ vaibus ta hää l väga pehmeis ohkeis. „Ma ei tea, mispärast ma sulle kõik luban,“ nurises ta äkki õrnalt, aga samas muutus ta toon raskelt paitavaks, kui ta lause lõpetas sõnaga „armsaim“.

„Ma ka ei tea,“ ütles mees, suudeldes naise rindu tänus.

„Kas sa tead seda muinasjuttu, Maret, kus heinaline annab libahundile leiba ning hundist saab äkki inimene?“

„Jah, tean.“

„Tead sa tõesti? Sa vastasid mulle nii ükskõikselt, et ma kardan, sa ei tea siiski. Luba ma ütlen sulle seda huultelt huultele vaikides. Luba . . .“

„Kas tead nüüd? . . .“

Vastuseks kaisutas naine ägedasti oma sõpra.

XXI

Väikeses toas oli soe ja valge. Akna ülemisest kardinata otsast paistis hämuse novembriõhtu videvik. Maret oli vajunud looka raamatu üle laual. Valt laskis oma käes oleva paksu köite põlvile vajuda, ringutas ning mõtiskles.

Varsti oli siis valmis poolsada tihedasti kirjutatud lehekülge teosest „Kurjus kui arusaamatus“. Talle tundus, et töö, mida teeb, on korralik, palju sügavamaist ja selgemaist mõisteist juurduv kui enamik meil ilmunud ideoloogilisi kirjutisi. Häa oli töötada, häa oli uurida, tunda, kuis mõtete rahutust kaosest selgusid ja täpsustusid mõisted. Ta kartis ainult, et raamatut keegi ei kirjasta, sest tema sisu oli sama radikaalne kui vagur ja agressiivsusetu oli ta stiil. Tuli vist ise hankida kuskilt raha, ning kui seegi äpardus, siis jäi vähemalt intensiivselt tehtud töö õnn.

Hetkeks tuli ta teadvusesse tühik, siis silmitses ta mõnutundega Maretit. Ah see mõttepinevil pisut ablas nägu õrna kitsa ninaga ja nii toredasti raamiva tumeda poisisoenguga! Ta oli kindlasti Valt Vilmeri jaoks pisut

liiga ilus. Võib-olla läheb ta ära, leiab kellegi parema, võib-olla . . . Aga muretseda ei maksa, seega kahjustatakse ainult ennast, vähendatakse oma õnne. Tänavu kevadest saati muutus elus kõik aina kindlamaks. Oli rahu. Ei pruukinud joosta ringi saamatuist mõttest peksetuna. Isegi kohtus oli ta esinenud — aasta tagasi oleks see tema inimpelguse ja elukibeduse juures olnud võimatu. Ja nüüd oli ta päris uhke enesele, kui ta oli päästnud seadustähe kiuste ühes protsessis lihtsameelsele ja hää näoga vanaeidele pisut raha tema rikaste sugulaste arvel.

Neiu jõudis lõpule leheküljega. Pöörates seda vaatas ta üles ning naeratas Valdile. Nähes poisi pilgus mingit küsimust, ei langetanudki ta oma silmi.

„Kuule, Maret, ütle, mis sina küll minust saad?“ küsis ta äkki kerge huumoriga.

„No, ütle, pagan, mis sina minust saad?“ küsis vastuseks neiu. Kuid poiss ei lasknud end segada.

„Arvan, et sa võiksid kindlasti leida palju paremaid mehi kui mina, mõne palju ilusama, tugevama või karjääriks sobivama. Mina kindlasti ei saa kunagi jõukaks, ning kui mulle mõni ketserlik idee pähe lööb, siis võin ei tea veel missugusesse eluummikusse lennata.“

„Ah, majandusliku külje üle ma palju ei muretse,“ vastas tüdruk. „Ma olen ikka kitsikuses läbi ajanud ning ikka on leidunud mingit tööd ja ma usun, et seda sulle ja mulle edaspidigi leidub.“

Imelik, Valt Vilmer, kes mõne aasta eest oli uskunud, et tema jaoks valitseb igavene tööpuudus maailmas, tundis, et see pole õige. Tema praeguse rahu ja mõtte liiklevuse juures pidi leiduma midagi teha. Miks ei pidanud olema rahulik inimene, kes armastab?! Ja ta uskus,

et hädas saab ikka leiduma häid inimesi, kes annaksid talle nõu. See ei tundunud mingi pimeda usuna enam, see oli otse kui teadmine, sama hästi nagu teatatakse oma normaalset kehatemperatuuri. Ja kuigi kõik läheks väga halvasti, miski ei võinud olla enam päris purustav sellest ajast, kui ta taipas, et meid ei vaeva kuigi palju elu ise vaid mitmesugused võltshäbid pingutatud ideaalide ees.

„See mind eriti ei häiri jah,“ kordas tüdruk. „Ja ma ei usu, et üksi oleks mul kergem. Siin on mul vähemalt võimalus rääkida ja usaldada. Jah, ma ei usu, et mul üksi oleks kergem. Sa käisid küll enim ringi sellise hädavarese ilmega vahel, nagu oleksid ei tea milline abivajaja, aga sellest korrast, kui sa mulle nii hästi ja rahulikult seletasid matemaatikat, nii targasti ja lihtsalt ning siiski kannatlikult minu lollustega, sellest ajast ei usu ma enam sinu küüruvajunud poosi ning sina isegi vist ei usu seda enam viimasel ajal ning kõnnid sirgelt.“

Maret peatus ja näis mõtlevat.

„Aga sa võiksid küll saada mõne parema mehe,“ arvas poiss. „Maailm on täis nii toredaid härrasid!“

„Päris tõsi, aga sina oled mulle hää küll. Muidugi olen ma palju suuremaid sõnu kuulnud, kui sina mulle ütlesid, aga ma arvan, et sa oled avameelsem kui teised ning ma usun, et sa iial ei irvita minu üle seltskonnas, nii nagu jahisaagi üle irvitatakse. Seda ma uskusin ning lõpuks meeldis mulle, et sa polnud mingi vilunud kala, vaid sama kogemusteta narr nagu minagi.“

Neiu peatus ning nad naeratasid teineteisele.

Seina taga hakkas üks tenorihääl laulma üht Schubert'i viisi. Nukker algus oli liiga piano, et mõista sõnu, ainult lõpposas kostis selgesti läbi seinä küsimus:

„Wo bist du, mein geliebtes Land?
Gesucht, geahnt und nie gekannt!“

Siis muutus tempo kiiremaks ning sõnad läksid jälle kaotsi. Ainult vaibuvad lõpplaused kõlasid mõistetavalt:

„Im Geisterhauch tönt's mir zurück,
Dort wo du nicht bist, dort ist das Glück.“

Valt ja Maret olid tõusnud. Naerdes müksasid nad teineteist keset tuba.

„Päris usutav see lõpp küll ei ole,“ arvas Valt.

„Ei ole jah,“ vastas naine silitades üle mehe põse.
„Siingi on teda raasuke.“

„Ja ega meie igatsused seepärast pole surnud, et on natuke õnne, nad ainult ei rabele mõttetult,“ leidis mees.

Nad vaikisid mõne aja ja mõtlesid. Siis tuli naine tagasi oma endisele kõneteemale. „Ma tean palju mehi, kes on väga rüütellikud oma naiste vastu, aga tõepoolest usaldavad neid ometi väga vähe. Sina aga räägid mulle kõik ning minagi ei pelga enam pihtida oma nõrkusi. See on mu meelest nii tore.“

Jälle oli paus.

„Ja kui sa kord vanemaks ja paturamaks peaksid minema, siis loodetavasti on meil lapsi, ja ma võin nendega mürada.“

Jälle naeratasid nad mõlemad.

Ja siis rääkis Valt aeglaselt:

„Olen palju kordi mõtelnud, et lapsi muretseda siia hädaorgu on sigadus ja ülekohus enda ja nende vastu, aga nüüd pole mul tõepoolest midagi selle vastu. Jaatada elu, mängida, tulgu, mis tuleb! Weismann arvab, et üherakulistel olevustel pole üldse loomulikku surma ega vananemist. Inimene, jah, tema elu on palju õrnem

amööbi omast, kui arvestame ainult sisemisi hädaohte — ja ometi on nii kaunis kõik keerukas ja peenetundeline.“ Mehe hääl muutus hetkeks sosistavaks. „Anda end elule välja, mis ka ei tuleks. Ja kuigi laps kord kannatab, siis on ometi keegi, kes kannatab, on elav laps, enam kui ei midagi. Elu on edasi tunginud olematuse külma kantsi, hästi, halvasti, aga edasi tunginud...“ ja poiss naeratas kuidagi kindlalt ja rõõmsalt ning valusalt ühtlasi.

Naine tuli ja istus Valdi tooli servale. Käsi ümber mehe kaela põimides rääkis ta esmalt kiirelt, siis ikka aeglasemalt, tasasemalt ja soemalt:

„Vanasti tegid mulle muret tuhat reeglit ja ideaali. Vahel mõtlesin sellest, kui tore on inimesi ninapidi vedada, ning petsin neid siis hästi, samas aga tahtsin olla ei tea milline otsitud voorustega vaga neitsi. Kepslesin siia ja sinna, kord ninakalt ja patuselt, kord aralt ja pai näoga ning olin ise aina õnnetu ja rahutu. Inimesed tahtsid kord üht ja naeruvääristasid teist, vahel aga jälle hoopis vastupidi, ning keegi ei mõistnud mulle selgesti ütelda, kuidas lõpuks on hää. Aga, sellest ajast kui sina tulid... sul olid kummalised surmanägija silmad ning ometi nii rahulik hääl... sellest ajast on mullegi hakanud selguma, et on ainult üks südamepuhtus: püüda, et oleks elu, võimalikult palju elu, igavest elu...“